



OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSSTYRELSEN

DEMOKRATIAKASVATUSSELVITYS

© Opetushallitus

Raportit ja selvitykset 2011:27

ISBN 978-952-13-5042-9 (nid.)

ISBN 978-952-13-4993-5 (pdf)

ISSN-L 1798-8918

ISSN 1798-8918 (painettu)

ISSN 1798-8926 (verkkojulkaisu)

Taitto: Edita Prima Oy/PSWFolders Oy/Timo Päivärinta

www.oph.fi/julkaisut

Juvenes Print - Tampereen Yliopistopaino Oy

SISÄLTÖ

1	Johdanto.....	5
2	Kansalais- ja demokratiakasvatus Suomessa	6
	2.1 Lapset, nuoret ja demokratia.....	6
	2.2 Kansalais- ja demokratiakasvatus yleissivistävässä koulutuksessa.....	6
	2.2.1 Demokratiakasvatus kannustaa osallistumaan.....	7
	2.2.2 Osallisuus syntyy yhteisvoimin.....	13
3	Tutkimuksia ja selvityksiä	14
	3.1 Poliitikka on nuorille etäistä	14
	3.2 Eurydice vertailee kansalaiskasvatusta Euroopassa.....	60
	3.3 Euroopan neuvoston politiikkatutkintaselvitys: Lasten ja nuorten osallistuminen.....	17
	3.4 EUYUOPART 2006 selvitti asenteita.....	17
	3.5 Tulevaisuuden peruskoulu – verkkohaastattelu.....	18
	3.6 ICCS-tutkimus: nuorilla paljon tietoa, vähemmän kiinnostusta	18
4	Toimintoja ja hankkeita kansalais- ja demokratiakasvatuksen edistämiseksi	21
	4.1 Kansalaisten Eurooppa.....	21
	4.2 Euroopan neuvosto edistää osallistumista.....	21
	4.2.1 Kansalaiskasvatuksen teemavuosi 2005.....	21
	4.3 Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu	22
	4.4 Parlamenttikerhot ja Nuorten parlamentti.....	23
	4.5 Suomen Lasten Parlamentti.....	23
	4.6 Lasten ja nuorten foorumi.....	23
	4.7 Vaikuttajina myös järjestöt, organisaatiot ja muut toimijat.....	24
	Allianssi	24
	Nuorisovaltuustot.....	25
	Opiskelijajärjestöt.....	25
	Kerhokeskus.....	25
	4.8 Demokratiakasvatusta median ja toiminnallisuuden keinoin.....	26
	Me ja media -hanke.....	26
	Maailmankansalainen ja media -hanke	27
	Yrityskylä	27

5	Demokratiakasvatusta koskeva kysely 2011	29
5.1	Yleistä	29
5.2	Yleissivistävä koulutus.....	29
5.2.1	Tärkeimmät kansalais- ja yhteiskunnalliset taidot	32
5.2.2	Oppilaskuntatoiminta perusopetuksessa	34
5.2.3	Demokratiakasvatuksen teemojen toteuttaminen.....	36
5.2.4	Oppilaiden/opiskelijoiden vaikutusmahdollisuudet.....	37
5.2.5	Oppilaiden/opiskelijoiden vastualueet	39
5.2.6	Koulun yhteistyötahot	42
5.2.7	Yhteiskunnallisten aihealueiden opettaminen.....	43
5.2.8	Esteet politiikan opettamiselle.....	45
5.2.9	Nuorisovaalit.....	47
5.2.10	Demokratiakasvatuksen oppimateriaali	50
5.2.11	Demokratiakasvatushankkeet.....	50
5.2.12	Opettajien saama koulutus demokratiakasvatuksen toteuttamiseen .	51
5.2.13	Demokratiakasvatuksen ja oppilaiden/opiskelijoiden aktiivisen osallistumisen ja vaikuttamisen vahvistaminen koulujen toiminnassa	52
5.3	Kyselyn tulokset ammatillisen peruskoulutuksen osalta	54
5.3.1	Kyselyn toteutus	54
5.3.2	Opiskelijakunnan rooli.....	54
5.3.3	Demokratiakasvatuksen toteutus.....	55
5.3.4	Opetus ja opetussuunnitelmat	58
5.3.5	Yhteenvedo ammatillisesta peruskoulutuksesta	59
6	Tulosten yhteenvedo yleissivistävästä koulutuksesta	60
7	Johtopäätökset ja ehdotukset	70
8	Julkaisuja ja aineistoja opetuksen tueksi.....	72
9	Lähteet ja kirjallisuus	74

1 Johdanto

Kansanvallan tulevaisuudesta kannetaan yleisesti huolta vakiintuneissa demokratioissa. Äänestysaktiivisuus on vähentynyt Suomessa voimakkaammin kuin monessa muussa Euroopan maassa. Viime vuosina on yhteiskunnan kaikilla tasoilla mietitty, miten voidaan varmistaa suomalaisen kansanvallan jatkuvuus. Suomalaisen osallistuvan demokratian tulevaisuuden kannalta on tärkeää, minkälainen suhde kansalaisilla on demokratiaan. Avainasemassa ovat nuoret ja se, kuinka heidät saadaan osallistumaan, vaikuttamaan ja kiinnostumaan politiikasta ja yhteisten asioiden hoitamisesta. Merkittävää onkin, millaiset valmiudet koko ikäluokka saa aktiiviseen kansalaisuuteen peruskoulun, lukion ja ammatillisen koulutuksen aikana.

Hallituskaudella 2003–2007 toteutetun *Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman* jälkeen on kansalaisvaikuttamisen vahvistamiseen tähtävää työtä jatkettu oikeusministeriön koordinoimana. Valtioneuvosto on antanut 4.2.2010 *periaatepäätöksen demokratian edistämisestä Suomessa*. Se sisältää 32 toimenpidekokonaisuutta, joista keskeinen aihealue on kansalaiseksi kasvaminen, demokratiakasvatus. Toimenpidesuunnitelma edellyttää selvityksen tekemistä demokratiakasvatuksen toteutumisesta esi- ja perusopetuksessa, koulujen kerhotoiminnassa, oppilaskuntatoiminnassa sekä opettajankoulutuksessa. Tavoitteena on lisäksi madaltaa koulujen kynnystä käsitellä poliittisyhteiskunnallisia sisältöjä sekä osallistumisen ja vaikuttamisen keinoja kouluopetuksessa. (Oikeusministeriö 2010: Periaatepäätös demokratian edistämisestä Suomessa. Oikeusministeriön julkaisuja 17/2010.)

Opetushallitus toteutti opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta kaikkiaan perusopetuksen kouluja, nuorten lukiokoulutusta antavia oppilaitoksia sekä ammattikoulutuksen oppilaitoksia koskevan selvityksen demokratiasvatuksen toteutumisesta elo-syyskuussa 2011. Tämän kyselyn avulla haettiin konkreettista tietoa koulujen ja oppilaitosten osallistumista tukevasta toimintakulttuurista, lasten ja nuorten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksista koulun arjessa, oppilaskuntatoiminnasta sekä yhteistyöstä koulujen ja oppilaitosten ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Kysely sisälsi myös osallistavaa mediakasvatusta koskevia kysymyksiä. Selvitys- ja kehittämistyötä tehtiin Opetushallituksen työryhmässä, johon kuuluivat opetusneuvokset Ritva Järvinen (puheenjohtaja), Kristina Kaihari, Pirjo Sinko, Ingelisa Wikholm, Mikko Hartikainen, Ella Kiesi ja Juhani Pirttiniemi.

Osallistumista tukevan mediakasvatuksen teemaa koskevat vastaukset on koottu samaan aikaan valmisteilla olleeseen *Osallistavan mediakasvatuksen toimintaohjelmaan*.

Demokratiakasvatusta koskevan kyselyn tulokset raportoidaan tässä selvityksessä, josta on vastannut opetusneuvos Kristina Kaihari. Ammatillisen koulutuksen kyselyn tulokset on koonnut opetusneuvos Juhani Pirttiniemi. Ruotsinkielisten koulujen vastaukset on koonnut opetusneuvos Ingelisa Wikholm. Ylitarkastaja Marja-Liisa Visanti on avustanut avointen kysymysten vastausten kokoamisessa.

2 Kansalais- ja demokratiakasvatus Suomessa

2.1 Lapset, nuoret ja demokratia

Kansalaisen osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet on turvattu Suomen lainsäädännössä useassa yhteydessä. Lähtökohdat on kirjattu Suomen perustuslakiin. Siellä ilmaistut demokratian periaatteet koskevat myös lapsia ja nuoria, vaikka he ovat alaikäisiä eikä heillä ole äänioikeutta kunnallisissa ja valtakunnallisissa vaaleissa. Perustuslaki velvoittaa luomaan järjestelmiä, joiden kautta lapset ja nuoret voivat vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (PeL 6 §).

Monet kunnan päätökset vaikuttavat lasten ja nuorten arkeen. Kuntalaki (27 §) edellyttää kuntaa kuulemaan kuntalaisia, joita myös lapset ja nuoret ovat. Myös nuorisolain (8 §) mukaan nuorille tulee järjestää mahdollisuus osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien kysymysten käsittelyyn. Tausta-ajatuksena on halu turvata nuorten osallistuminen demokratiaan sekä varmistaa heidän mahdollisuutensa vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Lisäksi lastensuojelulaki (12 §) edellyttää lapsen ja nuoren kuulemista itseään koskevissa asioissa erilaisissa tilanteissa.

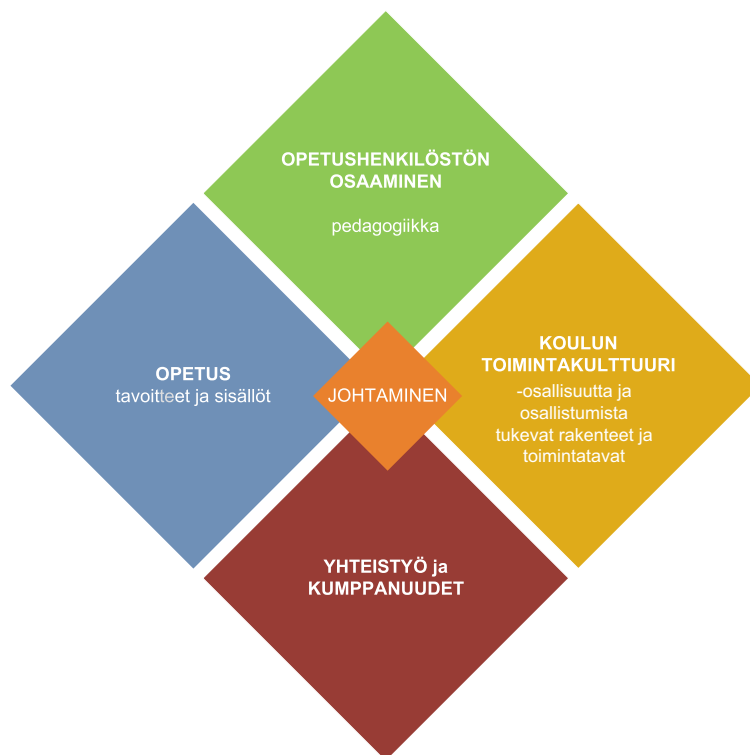
Ihmisoikeudet kuuluvat jokaiselle iästä riippumatta. YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus on tehty turvaamaan lapsen erityisiä tarpeita ja etua. Sopimus koskee jokaista alle 18-vuotiasta. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (LOS) 12. artikla takaa lapsille oikeuden osallisuuteen: lapsilla on oikeus tulla kuulluksi ja heidän näkemyksensä on otettava vakavasti. Lapsilla on oikeus osallistua ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon.

EU:ssa lasten perusoikeuksia suojellaan Euroopan ihmisoikeussopimuksella ja Euroopan sosiaalisella peruskirjalla. Euroopan komissiolla ja Euroopan neuvostolla on aktiivinen rooli-edistettäessä lasten osallistumista, demokraattista kansalaisuutta vahvistavaa koulutusta ja aktiivista kansalaisuutta.

Lasten oikeuksien tulisi ohjata viranomaisten ja muiden toimijoiden päätöksiä. Myös riippumattomat instituutiot ja kansalaisjärjestöt tekevät työtä lasten oikeuksien parissa. On muistettava, että lasten oikeudet koskevat ennen kaikkea lapsia itseään.

2.2 Kansalais- ja demokratiakasvatus yleissivistävässä koulutuksessa

Kansalais- ja demokratiakasvatuksen edellytykset koulutuksessa voidaan kiteyttää viiteen osa-alueeseen. Opetuksen tavoitteet ja sisällöt ohjaavat opettajan työtä, oppitunneille valittavia työtapoja ja materiaalien käyttöä. Opetushenkilöstön osaaminen rakentuu perus- ja täydennyskoulutuksesta ja tulee luokkahuoneessa näkyviin opettajan pedagogiikkana. Koulun toimintakulttuuri ilmentää opetuksen perustana olevia arvoja sekä todentaa käytännössä ne tavoitteet, joihin lasten ja nuorten kasvun ja kehityksen osalta kouluopetuksella pyritään.



Kuvio 1. Kansalais- ja demokratiakasvatuksen edellytykset

2.2.1 Demokratiakasvatus kannustaa osallistumaan

Perusopetuksen ja lukiokoulutuksen osalta valtioneuvoston asetus yleisistä tavoitteista ja tuntijaosta ohjaa opetuksen järjestäjiä tukemaan aktiiviseksi yhteiskunnan jäseneksi kasvamista ja antamaan valmiuksia toimia demokraattisessa ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa. Tätä tavoitetta on täsmennetty eri koulumuotojen osalta opetussuunnitelman perusteissa, jotka edellyttävät, että demokratia on keskeinen arvo oppilaitosten toiminnassa. Perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelman perusteissa korostetaan yhteiskunnallisen tiedon lisäksi oppilaiden ja opiskelijoiden aktiivista osallistumista. Kansalaiskasvatukseen olennaisesti kuuluva demokratiakasvatus on merkittävä tekijä, kun vaikutetaan erityisesti nuorten yhteiskunnallisiin valmiuksiin, ajatteluun ja toimintaan.

Nykyiset perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelmat ja tuntijaot otettiin käyttöön kaikissa peruskouluissa ja lukioissa asteittain vuosina 2004–2006. Opetuksella tuetaan aktiiviseksi yhteiskunnan jäseneksi kasvamista ja annetaan valmiuksia toimia demokraattisessa ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa. Perusopetuksen tuntijaossa yhteiskuntaopin opetukseen on osoitettu yhteensä kolme vuosiviikkotuntia, ja sitä opetetaan yleensä 9. luokalla. (Valtioneuvoston asetus 1435/2001.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2004) arvopohjana ovat ihmisoikeudet, tasa-arvo, demokratia, luonnon monimuotoisuuden ja ympäristön elinkelpoisuuden säilyttäminen sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Perusopetus edistää yhteisöllisyyttä, vastuullisuutta sekä yksilön oikeuksien ja vapauksien kunnioittamista. Sen tehtävä on sekä kasvattaa että opettaa. Opetuksen tavoitteena on antaa yhteiskunnalle väline kehittää sivistyksellistä pääomaa sekä lisätä yhteisöllisyyttä ja tasa-arvoa.

Perusopetuksen on annettava oppilaalle mahdollisuus osallistuvana kansalaisena kehittää demokraattista yhteiskuntaa. Turvallisessa aikuisen ohjaamassa ympäristössä vastuun

saaminen ja kantaminen kannustavat lapsia jo pienestä pitäen osallistumaan ja vaikuttamaan omaa koulunkäyntiä ja oppimista koskevissa asioissa. Demokratiakasvatuksen tulee pitää sisällään paitsi osallistumisen ja vaikuttamisen kokemuksia, myös niitä vahvistavaa tietosisältöä. Kouluopetuksen tulee tarjota lapsille ja nuorille mahdollisuus rakentaa omaa kansalaisidentiteettiään sekä luoda mahdollisuuksia kansallisen ja kansainvälisen poliittisyhteiskunnallisen ympäristön ymmärtämiseen. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004.)

Myös esiopetuksen tehtävänä on edistää lapsen kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen ohjaamalla häntä vastuulliseen toimintaan ja yhteisesti hyväksytyjen sääntöjen noudattamiseen sekä toisten ihmisten arvostamiseen. Tärkeää on vahvistaa lapsen tervettä itsetuntoa myönteisten oppimiskokemusten avulla sekä tarjota mahdollisuuksia monipuoliseen vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa. (Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010.)

Lukiokoulutuksen tehtävänä on jatkaa perusopetuksen opetus- ja kasvatustehtävää ja antaa nuorille laaja-alainen yleissivistys. Lukion tulee antaa valmiuksia vastata yhteiskunnan ja ympäristön haasteisiin sekä taitoa tarkastella asioita eri näkökulmista. Opiskelijaa tulee ohjata toimimaan vastuuntuntoisena ja velvollisuuksistaan huolehtivana kansalaisena yhteiskunnassa ja tulevaisuuden työelämässä. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003.)

Lukiokoulutuksen yleisissä valtakunnallisissa tavoitteissa määritellään, että lukion tulee olla opiskelijalle oppimisen ja osallistumisen mahdollistava avoin ja myönteinen opiskeluympäristö. Lukiossa on tuettava muun muassa opiskelijan kasvua vastuuseen kansalaisyhteiskunnan toimivuudesta. Tavoitteena on, että opiskelija oppii edistämään yhdessä muiden kanssa ihmisoikeuksia, demokratiaa, tasa-arvoa ja kestäväää kehitystä. Tuntijaon mukaisesti yhteiskuntaopissa on kaksi kaikille lukiolaisille pakollista kurssia: yhteiskuntatieto (YH1) ja taloustieto (YH2). (Valtioneuvoston asetus 955/2002.)

Ihmisoikeuskysymysten korostaminen kouluopetuksessa on tullut viime aikoina tärkeämmäksi erilaisten ihmisoikeusrikoksia ihannoivien ääriryhmien näkyvyyden myötä. Erityisesti verkkomedian kautta demokraattisten arvojen ja ihmisoikeuksien vastaiset näkökulmat leviävät nopeasti nuorten keskuuteen. Siksi Opetushallitus on täydentänyt perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelmaperusteita näiltä osin vuonna 2010. Opetussuunnitelman perusteiden arvopohjaan lisättiin seuraavat kurssiivilla painetut asiat. *Ihmisoikeuksia määrittäviä keskeisiä asiakirjoja ovat YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus, Lapsen oikeuksien sopimus sekä Euroopan ihmisoikeussopimus.*

Vuosiluokkien 7–9 historian opetukseen lisättiin uusi sisältöalue *Ihmisoikeuskysymykset ja kansojen yhteistyö*, joka sisältää

- ihmisoikeudet, ihmisoikeusrikokset kuten joukkotuhonta, holokausti ja muut kansanvainot
- YK:n toiminta, ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus
- Lapsen oikeuksien sopimus, Euroopan ihmisoikeussopimus ja muut keskeiset ihmisoikeussopimukset.

Lukion historian pakollisen kurssin Kansainväliset suhteet (HI3) keskeisten sisältöjen kohtaa *Maailmansotien välinen aika ja toinen maailmansota* täydennettiin seuraavilla kurssiivilla painetuilla sisältöalueilla:

- eurooppalaiset ääriliikkeet, demokratian kriisi
- *ihmisoikeudet, joukkotubonta, holokausti* ja muut kansanvainot
- toinen maailmansota seurausilmiöineen
- *YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus ja sen merkitys sekä muut keskeiset ihmisoikeussopimukset.*

Perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteissa on opetusta sitovina asioina nostettu esiin aihekokonaisuudet, joita on käsiteltävä kaikissa oppiaineissa. Niitä voidaan toteuttaa koulun painotusten mukaan eri teemapäivinä ja -viikkoina sekä esimerkiksi koulukohtaisilla kursseilla.

Yksi aihekokonaisuuksista on osallistuva/aktiivinen kansalaisuus yhdistettynä yrittäjyyteen. Sen päämääränä on auttaa nuorta hahmottamaan yhteiskuntaa eri toimijoiden näkökulmista ja kehittää osallistumisessa ja vaikuttamisessa tarvittavia valmiuksia. Koulun oppimiskulttuurin ja toimintatapojen tulee tukea oppilaan kehittymistä omatoimiseksi, aloitteelliseksi, päämäärätietoiseksi, yhteistyökykyiseksi ja osallistuvaksi kansalaiseksi sekä auttaa oppilasta muodostamaan realistinen kuva omista vaikutusmahdollisuuksistaan.

Lisäksi oppilasta ohjataan osallistumaan tarkoituksenmukaisella tavalla ja ottamaan vastuuta yhteisten asioiden hoidosta omassa koulu- ja paikallisyhteisössä. Tavoitteena on myös, että hän pystyy kohtaamaan ja käsittelemään muutoksia, epävarmuutta ja ristiriitoja sekä toimimaan yritteliäästi ja aloitteellisesti erilaisissa tilanteissa. Oppilasta kannustetaan toimimaan innovatiivisesti ja pitkäjänteisesti päämäärän saavuttamiseksi sekä arvioimaan omaa toimintaansa ja sen vaikutuksia.

Viestintä ja mediataito -aihekokonaisuuden keskeinen tavoite on, että oppilas oppii ilmaisemaan itseään monipuolisesti ja vastuullisesti sekä tulkitsemaan muiden viestintää. Päämääränä on harjaannuttaa oppilasta käyttämään, vertailemaan ja hyödyntämään viestintää ja mediaa tiedonhankinnassa ja -välittämisessä sekä erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Hän oppii suhtautumaan kriittisesti median sisältöihin ja pohtimaan eettisiä ja esteettisiä arvoja viestinnässä. Viestinnän ja mediataitojen monipuolisella hallinnalla on yhä keskeisempi merkitys aktiiviseksi kansalaiseksi kasvamisessa ja demokratian edistämässä sosiaalisen median aikakaudella.

Opetussuunnitelman perusteet sisältävät myös määräyksen, että koulun toimintakulttuurin pääpiirteet on kuvattava paikallisessa ja koulun opetussuunnitelmassa. Tavoitteena on aktiivinen, osallistumiseen kannustava ja avoin toimintakulttuuri, jossa kaikki kouluyhteisön jäsenet voivat osallistua koulun yhteisistä asioista päättämiseen, vastuun kantamiseen ja yhteisöllisen toimintakulttuurin edistämiseen. Koulun toimintakulttuurilla pyritään vaikuttamaan oppimisympäristön rakenteisiin ja erityisesti pedagogisiin käytäntöihin. Tämä edellyttää lasten ja nuorten aitoa kuulemistä sekä todellisia osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia käytännön arjessa.

Lapset ja nuoret kuuluvat hyvin nuorina esimerkiksi päiväkotij- ja esiopetusryhmiin tai erilaisiin kerhoihin ja harrastusryhmiin, jotka luovat mahdollisuuksia olla osallinen ja osallistua. Lisäksi kunta vastaa nuorten vapaa-ajan toiminnasta. Kouluja kannustetaan yhteistyöhön vanhempien, toisten koulujen, kunnan muiden hallinnonalojen, kansalaisjärjestöjen, yritysten ja muiden oppimista ja koulutyötä edistävien tahojen kanssa. Edel-

lytyksenä lasten ja nuorten huomioon ottamiselle on se, että kaikessa yhteistyössä on olemassa toimivat rakenteet lasten ja nuorten aidolle kuulemiselle ja vaikuttamiselle.

Kun lapset ja nuoret kokevat voivansa vaikuttaa omaan ja yhteiseen toimintaansa, oppimiseensa ja kouluympäristöönsä, syntyy intoa, tahtoa ponnistella ja hyvinvointia kaikille. Aidolla osallisuuden kokemuksella on positiivinen heijastusvaikutus moneen asiaan.

Oppilaskuntatoiminta auttaa aktivoimaan nuoria

Oppilaskunnan toiminta on tärkeä osa lasten ja nuorten demokraattista toimintakulttuuria. Se on yksi keskeinen toimintamuoto tuettaessa nuorten vastuuttamista sekä osallistumaan ja vaikuttamaan oppimista. Perusopetuslain mukaan (47 a §) koululla voi olla sen oppilaista koostuva oppilaskunta. Sen tehtävänä on aktivoida oppilaita toimimaan ja vaikuttamaan yhteisten asioiden puolesta, lisätä nuorten oma-aloitteisuutta ja vastuuntuntoa sekä antaa tilaisuuksia harjoitella demokratiataitoja käytännössä. Oppilaskuntatoiminnan kautta voidaan edistää osallisuuden ja vaikuttamisen ilmapiiriä sekä lisätä tietoa, valmiuksia ja rohkeutta lähiyhteisössä ja yhteiskunnassa vaikuttamiseen. Koulun oppilaiden keskuudesta yhteisesti valittu oppilaskunnan hallitus käyttää koko oppilaskunnan ääntä. Oppilaskunnan hallitus on esimerkki edustuksellisesta demokratiasta: pieni joukko oppilaskunnan edustajia on valittu vaaleilla edustamaan koko koulun oppilaskuntaa.

Lukiolain (31 §) mukaan jokaisella oppilaitoksella, jossa järjestetään lukiolaissa tarkoitettua koulutusta, on opiskelijoista muodostuva oppilaskunta. Kaikki lukion opiskelijat kuuluvat oppilaskuntaan suoraan säädöksen nojalla. Opiskelijoita ohjataan osallistumaan omaa oppimistaan koskevaan suunnitteluun ja ottamaan vastuuta opinnoistaan. Oppilaskunnan tarkoituksena on lisäksi edistää opiskelijoiden yhteistoimintaa ja vaikutusmahdollisuuksia. Koulutuksen järjestäjän tulee varata opiskelijoille mahdollisuus osallistua koulutuksen kehittämiseen sekä kuulla heitä ennen opintoihin tai muihin opiskelijan asemaan olennaisesti vaikuttavien päätösten tekemistä. Opiskelijat määrittelevät oppilaskunnan toimintamuodot vapaasti lakien ja koulun järjestyssääntöjen puitteissa.

Oppilaskunta on olemassa vaikuttaakseen ja kehittääkseen koulun ja opiskelijoiden asioita. Nuorten osallistuminen koulun toimintaan, kuten oppilaskunnan hallituksen työhön, osoittaa kiinnostusta yhteisten asioiden hoitoon. Monessa lukiossa opiskelija voi saada kurssisuorituksen aktiivisesta oppilaskunta- tai kansalaisjärjestötoiminnasta. Mahdollisimman aktiivisesti ja osallistavasti organisoidussa oppilaskuntatoiminnassa toteutetaan parhaimmillaan paitsi osallistuvan/aktiivisen kansalaisuuden ja yrittäjyyden aihekokonaisuutta, myös muita aihekokonaisuuksia koulun jokapäiväisessä toiminnassa. Lisäksi edistetään kouluyhteisön jäsenten hyvinvointia ja yhteisöllisyyttä.

2.2.1.1 Demokratiakasvatus opettajankoulutuksen sisällöissä

Demokratiakasvatus ei esiinny kurssinimikkeenä opettajankoulutuslaitosten nykyisissä tutkintovaatimuksissa. Teema on kuitenkin esillä eri kouluasteiden opettajien koulutuksessa sekä kurssien sisältöinä että opettajankoulutuslaitosten toimintakulttuurin muotoina ja opettajankoulutuksen arvopohjan keskeisenä käsitteenä. Demokratiaa käsitellään sekä kansalaiskasvatuksen teoreettisena käsitteenä että konkreettisiin pedagogisiin tarpeisiin sovellettavana toimintaperiaatteena. On myös huomattava, että demokratiakasvatuksen kannalta tärkeitä näkökulmia tarkastellaan myös ihmisoikeuskasvatuksen nimikkeellä, vaikka nämä ovat eri käsitteitä ja osin jännitteisessä suhteessa toisiinsa.

Demokraattisten kansalaisten kasvattaminen näkyy päämääränä opettajankoulutuksen tutkintovaatimuksissa, kun niissä puhutaan muun muassa koulukasvatuksen arvopohjasta ja määrittellään opettajalta ja varhaiskasvattajalta edellytetyjä kompetensseja. Tutkintovaatimuksissa koulukasvatuksen keskeisinä arvoina mainitaan tasa-arvo ja demokratia. Opettajan ja kasvattajan keskeiseksi kompetenssialueeksi on asetettu kulttuurinen, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen kompetenssi (mm. Jyväskylän yliopisto). Tavoitteena on, että tämän kompetenssin pohjalta opiskelija kykenee arvioimaan rakentavasti yhteisönsä arvoja ja käytänteitä ja osallistumaan niiden kehittämiseen. Opiskelijaa ohjataan analysoimaan yhteiskunnallisia ja kasvatuksellisia ilmiöitä eri näkökannoilta ja siten orientoitumaan muutosagentiksi, joka kykenee hahmottamaan vaihtoehtoisia ja nykyisestä poikkeavia ratkaisuja.

Opettajankoulutuksessa demokratiakasvatuksen sisällöt ja päämäärät näkyvät muun muassa seuraavien kurssien tavoitteissa ja toteutuksessa (kurssien nimikkeet on poimittu voimassa olevista tai voimaan astuvista opettajankoulutuksen eri yksikköjen tutkintovaatimuksista):

- kasvatussociologia
- kasvatuksen yhteiskunnalliset, historialliset ja filosofiset perusteet
- kouluyhteisö ja yhteiskunta
- opettaja, kouluyhteisö ja yhteiskunta
- varhaiskasvattaja kansalaisvaikuttajana
- osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys
- näkökulmia sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen
- rasismi, antirasismi, monikulttuurisuus yhteiskunnassa ja koulussa.

Näillä kursseilla tavoitteena on muun muassa auttaa opettajaopiskelijoita erittelemään koulua yhteiskunnallisena instituutiona, jossa opettajalla on aktiivisen vaikuttajan rooli. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa kurssilla *Kasvatuksen yhteiskunnalliset ja historialliset perusteet* harjoitellaan koulutuspoliittista analyysiä ja argumentaatiota keskustelemalla aiheista aineistopohjaisesti pienryhmissä. Tavoite on, että sen myötä opiskelijalle rakentuu kuva opettajan työn poliittis-yhteiskunnallisista kehyksistä ja mahdollisuuksista vaikuttaa näihin. Tavoitteena on myös, että tulevat opettajat saavat valmiuksia kehittää kouluaan enemmän oppilaita osallistavaksi. Opettajaopiskelijat voivat osassa opintojaan tutustua kansalaisjärjestöjen toimintaan, vaikuttamiseen yhteiskunnassa niiden kautta sekä koulujen ja kansalaisjärjestöjen yhteistyömahdollisuuksiin. Yleisenä päämääränä on, että opiskelijat näkevät opettajan potentiaalinen toimia yhteiskunnallisena vaikuttajana koulussa ja myös sen ulkopuolella.

Eri oppiaineiden didaktiikoissa nostetaan esille oppiaineiden demokratiakasvatukselliset tavoitteet sekä pohditaan niiden toteutusta koulukontekstissa. Demokratiakasvatukseen liittyviä tavoitteita on etenkin historian ja yhteiskuntaopin sekä elämäntutkimustiedon oppiaineissa.

Demokratiakasvatuksen teoreettiset lähtökohdat korostuvat yhteiskunnallisten aineiden aineenopettajaopinnoissa. Esimerkiksi Tampereen yliopistossa demokratiakasvatusta lähestytään argumentaatioteorian ja osin retoriikan kautta (Chaim Perelman, Edmund Burke, Jürgen Habermas); punaisena lankana on yhteiskunnan ongelmien julkinen ja keskusteleminen (dialoginen) ratkaiseminen. Yhteiskunnallisten oppiaineiden tehtävänä on opettaa opiskelijoille käsitteellisen ja faktapohjaisen perustelun, perustelujen kuuntelemisen, ymmärtämisen (”hyvänsuopaisuuden periaate”) ja kritiikin taitoa sekä ”harkinnan

kulttuuria” ja koulun ja opettajakunnan vastuuta sen vaalimisesta. Lisäksi demokratiakasvatus on osa esimerkiksi opintokokonaisuutta *Kulttuurien kohtaaminen opettajan työssä*. Pedagogisina työympäristöinä toimivat työpajat, joissa opiskelijoiden tasavertainen asiantuntijuus on keskeinen periaate.

2.2.1.2 Demokratiakasvatus opettajankoulutuksen toimintakulttuurissa

Opettajankoulutuksessa on pyritty lisäämään opiskelijoiden osallisuutta päätöksenteossa. Tavoitteena on johdattaa tulevat opettajat jo opintojen aikana toimintakulttuuriin, jossa työyhteisön toimijat osallistuvat yhteisten asioiden hoitamiseen. Demokratiakasvatusta tukevana toimintakulttuurina on pidettävä myös ns. kolmikantaperiaatteen toteutumista hallintoelinten työskentelyssä ja erilaisissa työryhmissä. Opettajaopiskelijoita on otettu vahvasti mukaan päätöksentekoon ja asioiden valmisteluun. Lisäksi opiskelijoiden omaa aktiivisuutta on pyritty tukemaan; esimerkkinä tästä ovat opiskelijoiden organisoimat Helsingin opettajankoulutuslaitoksen ”toritapahtumat”, joissa opiskelijat kokoontuvat keskustelemaan vireillä olevista asioista (esim. tutkintovaatimustyöstä) ja joihin opettajakunta osallistuu opiskelijoiden tasaveroisina keskustelukumppaneina. Opettajankoulutuslaitoksilla on myös käytössä opiskelijoiden palautekanavia ja laitoksen johtajan ja opiskelijoiden säännöllisiä keskustelutilaisuuksia (mm. Jyväskylän yliopistossa).

Monet opettajankouluttajat välittävät lisäksi demokratiakasvatusta omien pedagogisten käytänteidensä kautta. Esimerkiksi Joensuun opettajankoulutuslaitoksessa (Itä-Suomen yliopistossa) korostetussa dialogipedagogiikassa lähtökohtana on filosofi Martin Buberin näkemys ajattelevaksi kansalaiseksi kasvattamisesta.

Opettajankoulutuksen demokratiakasvatuksen yksi osa on harjoittelukouluissa toteutuva opettajien, oppilaiden ja opetusharjoittelijoiden yhteisosallistuminen päätöksentekoon. Tässä yhteydessä oppilaskuntatoiminta on avainasemassa: esimerkiksi Tampereen yliopistossa harjoittelijat ovat tutustuneet koulun oppilaskunnan käytännön toimintaan (oppilaskunnan hallituksen toiminta, jäsenten valintaprosessi jne.) ja voineet osallistua toiminnan organisointiin. Tehtävään nimetty koulun opettaja on tukenut heitä tässä toiminnassa.

2.2.1.3 Kansalaisvaikuttaminen opettajankoulutuksessa -hanke

Yliopistojen opettajankoulutusyksiköissä järjestettiin vuosina 2004–2006 hallituksen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaan liittyvä hanke, jonka tavoitteena oli arvioida ja edistää kansalaisvaikuttamisen asemaa opettajankoulutuksessa. Valtakunnalliseen hankkeeseen osallistui toimijoita eri sidosryhmistä, keskeisimpinä eri yliopistojen opettajankoulutusyksiköt, Opetushallitus, opetusministeriö, Suomen Kuntaliitto, Suomen Lukiolaisten Liitto, Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ja Suomen Opettajaksi Opiskelien Liitto.

Hankkeen toimintaa arvioitiin eri toimijoilta kerätyn laajan haastatteluaineiston avulla. Yhtäältä hanke koettiin tervetulleena tunnustuksena kouluissa tehtävälle tärkeälle kasvatustyölle. Opettajankouluttajien, opiskelijoiden ja sidosryhmien edustajien mukaan hankkeen painopisteet ja teemat olivat kiinnostavia ja mielekkäitä. Toisaalta hanke ei onnistunut luomaan kolmivuotisen toimikautensa aikana selkeitä rakenteellisia edellytyksiä kansalaisvaikuttamista edistävälle opettajankoulutukselle.

Hankkeen aikana luoduista yhteistyöverkostoista huolimatta kansalaisvaikuttamisen edistäminen opettajankoulutuksessa jää hankkeen päätyttyäkin pitkälti yksittäisten opiskelijoiden, opettajien ja aineryhmien kiinnostuksen varaan. Tulevaisuuden haasteena onkin kansalaisvaikuttamisen käsitteen avaaminen osaksi yksilön, kulttuurin, ympäristön ja yhteiskunnan välistä laajempaa vuorovaikutusta. (Hansen 2007.)

2.2.2 Osallisuus syntyy yhteisvoimin

Osallisuutta tukevan toimintakulttuurin luomisessa on oleellista saada koko koulu yhteisö syttymään yhteiselle asialle. Todellista osallisuutta on vaikea synnyttää vain opettajavoimin. Osallisuus on pohjimmiltaan dialogia. Se haastaa koulun aikuiset ottamaan lapsen näkökulman vakavasti ja olemaan avoimia uudentilaisille lasten ja nuorten vaikuttamismahdollisuuksia edistäville käytänteille ja toimintatavoille jokapäiväisessä koulutyössä.

Koulu yhteisössä kuka tahansa voi toimia vuorovaikutteisen toimintakulttuurin eteenpäin vievänä voimana. Koulun rehtori on avainasemassa kaikissa koulun toimintakulttuuriin liittyvissä kysymyksissä. Innokkaiden opettajien ja oppilaiden hyvä esimerkki voi kannustaa rehtoria kehittämään yhteisöllisyyttä edistävää toimintakulttuuria.

Yhteisöllisyyttä vahvistava toimintakulttuuri rakentuu parhaiten, kun mahdollisimman moni koulun toiminto tukee osallisuuden tunnetta. Jos oppilaskuntatyö on ainoa tapa tukea osallisuutta, se jää helposti omaksi saarekkeekseen eikä jäseny osaksi koulun yhteisöllistä toimintakulttuuria. Tärkeää olisi ideoida rohkeasti ja luovasti yhdessä oppilaiden ja vanhempien kanssa, millä konkreettisilla tavoilla koko koulu yhteisö voi ja haluaa vahvistaa kaikkien osallisuutta.

Kun kaikki yhteisön jäsenet osallistuvat tavoitteiden suunnitteluun ja yhteinen visio tehdään näkyväksi, siihen on helpompi sitoutua. On tärkeää, että jokainen ymmärtää osallisuuden merkityksen, tavoitteet ja sen, mitä se itse kunkin kohdalla käytännössä merkitsee. Sekä opettajien että oppilaiden tulee tuntee itsensä prosessista osallisiksi.

Suurin este osallisuutta luovalle toimintakulttuurille on usein se, että asiassa edetään liian opettajajohtoisesti eikä oppilaisiin luoteta. Vain luottamusta osoittamalla koulun aikuiset voivat saada aikaiseksi luottamusta tukevaa kulttuuria. On hyväksyttävä, että lapset ovat lapsia ja että toimintakulttuurin muutos vie aikansa. Opettajilla saattaa olla niin suuri tarve pitää kaikki langat omissa käsissä, että he unohtavat, miksi osallisuutta tukevaa toimintaa järjestetään. Siinä lapsi on toiminnan keskiössä, keskeneräisenäkin. (Kukkasniemi 2011.)

3 Tutkimuksia ja selvityksiä

3.1 Poliitiikka on nuorille etäistä

Demokratiakasvatuksesta puhuttaessa on tärkeää määritellä, millaisia sisältöjä demokratiaan ja kansalaisuuteen liitetään. Erilaiset painotukset tuovat mukanaan erilaisia näkemyksiä yhteiskunnasta, yhteiskunnan rakenteista sekä vallankäytöstä. Koulun pedagogiset valinnat ja kasvatukselliset suositukset ovat tästä syystä aina sidoksissa myös poliittisiin linjauksiin. Kansalaisuus- ja demokratiakasvatuksen tärkeydestä ollaan yhteiskunnassa samaa mieltä, mutta on olemassa monenlaisia tulkintoja siitä, mitä kansalaisen rooliin kuuluu. (Kiilakoski ym. 2005, 249.)

Koulun tavoitteena on tarjota nuorille valmiuksia demokratiaan. Koulun tulee tiedostaa, että politiikka ja demokratian merkitys saattavat hahmottua nuorille laaja-alaisemmin kuin median kautta tulleesta informaatiosta voisi päätellä. Median luoma julkisuuskuva ei aina vastaa tutkimustietoa nuorten asenteista. Äänestysprosenttien painoarvoa ei myöskään pitäisi liiaksi korostaa. Moraalidemokratia toteutuu yhteisöllisenä välittämisenä ja osallisuutena, josta äänestyslipukkeen täyttäminen ei vielä yksistään kerro mitään. (Kiilakoski ym. 2005, 255.)

Nuoret kokevat tullessaan valmiiseen maailmaan. Demokratian toimivuuteen ja yhteiskuntaan sekä oikeusvaltioon luotetaan, vaikka kiinnostus nuorten politiikkaa ja politiikkoja kohtaan on heikko sekä usko omiin vaikutusmahdollisuuksiin vähäinen. (Harinen, 2000.) Valtio nähdään itsenäisenä koneistona, joka toimii omalla painollaan. Tästä syystä nuoret eivät ehkä näe myöskään mahdollisuuksiaan vaikuttaa valtion toimintaan. Nuoret vaikuttavat mieluummin yksilöllisten valintojensa kautta kuin organisoitujen ulkopuolisten tahojen välityksellä. (Kiilakoski ym. 2005, 255.)

Nuoret ja eduskuntavaalit 2007 -aineistossa avataan uusia empiirisiä analyyseja edustuksellisen demokratian merkityksestä, sukupolvipolitiikasta, valtakäsityksistä ja turvallisuuspolitiikasta. Yhtenä aineiston keskeisenä tuloksena nousee esiin se, että osallistuminen kaikissa muodoissaan keskittyy nuorten monitaitoiselle aktiiviselle vähemmistölle. Nuorilla on epävarma ja kriittinen suhde vaalidemokratiaan ja parlamentarismiin. Puoluevetoinen vaalien ehdokaskaarti näyttää kaukaiselta nuorten arkielämän kannalta. Demokratian hahmottaminen tuntuu vaikealta. (Paakkunainen 2007, 4.)

Valtion nuorisoasiain neuvottelukunnan vuonna 2008 julkaiseman *Nuorisobarometrin* pääteemana oli nuorten suhde kuntaan ja paikalliseen vaikuttamiseen. **Nuorisobarometri vahvistaa jo aikaisemmissa barometreissa tehtyjä havaintoja siitä, että nuorten luottamus poliittisiin instituutioihin ja demokratian toimivuuteen on lisääntymässä. Lähes joka toinen nuori olisi valmis olemaan jäsenenä puolueessa. Lisäksi nuoret ovat entistä valmiimpia lähtemään ehdokkaiksi vaaleihin.**

Paikallisten vaikuttamiskanavien käyttö on lisääntynyt, ja aktiivista toimintaa yhteiskunnallisissa järjestöissä pidetään entistä tärkeämpänä. Myös nuorten valmius osallistua toimintaan, joka edistää heidän tärkeiksi havaitsemiaan asioita, on kasvussa. Mutta myös niiden nuorten osuus, jotka eivät ole lainkaan

kiinnostuneita politiikasta, on kasvussa. Myönteiseen suuntaan kehittyvät asenteet ja valmiudet osallistua eivät kuitenkaan näy kasvavana äänestysintona.

Nuorisobarometrissä (2008) selvitettiin myös nuorten kokemuksia siitä, kuinka paljon koulussa oppii erilaisia elämässä tärkeitä taitoja. Koulun koettiin antavan erityisen vähän valmiuksia lähiympäristöön vaikuttamiseen, yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, taloustaitoihin ja kansainvälisyyteen. Tiedusteltaessa nuorilta, mitä taitoja he pitävät tärkeinä elämässä pärjäämisessä, nousi vastuun ottaminen maailman tulevaisuudesta korkealle. Sen sijaan pienempi merkitys elämässä pärjäämisen kannalta arveltiin olevan media- taidoilla, kansainvälisyydellä ja lähiympäristöön vaikuttamisen valmiuksilla. **Tutkimuksessa tosin korostetaan, että tässä puhutaan suhteellisista tärkeyseroista ja että enemmistö nuorista pitää kaikkia kysytyistä asioista tärkeinä tai erittäin tärkeinä. Peruskoululaiset pitävät yhteiskunnallisen vaikuttamisen valmiuksia selvästi tärkeämpinä elämässä pärjäämisen kannalta kuin ammattikorkeakoulussa tai yliopistossa opiskelevat. (Myllyniemi 2008.)**

Koulun rooli voi olla merkittävä nuoren poliittisessa socialisaatiossa, varsinkin jos nuoren koti on poliittisesti passiivinen. (Nurmi 2002, 3.) Koulu voi yhteisönä kannustaa, kuunnella ja innostaa lasta ja nuorta harjoittelemaan mielipiteen ilmaisua, argumentointia ja yhteisistä asioista huolehtimista. Nuorisobarometrin mukaan kolme neljästä vastaajasta on sitä mieltä, että demokratia on kansalaisille tae vaikuttamisen mahdollisuudesta. Nuoret toivovat lisää aktiivista keskustelua poliittisista asioista. Esimerkiksi vaalien aikaan varjovalit ja vaalipaneelit tarjoavat nuorille mahdollisuuden poliittiseen keskusteluun. (Maude 2011.)

Tutkijat korostavat, että on kuitenkin syytä olla realistisen varovainen sen suhteen, miten paljon nuorten yhteiskunnallisten tulkintojen ja käsitysten oletetaan olevan koulun yhteiskuntatiedollisen opetuksen heijastumaa. (van den Berg & Löfström 2011). Ihmisten historiaa koskevat käsitykset ovat ilmeisesti peräisin ensisijaisesti historiakulttuurista, menneisyyden tapahtumia kuvaavista populaareista esityksistä kuten elokuvista, TV:stä tietokirjoista, Internetistä ja vastaavista lähteistä, eivätkä niinkään koulun historianopetuksesta (Ahonen 2002). Todennäköisesti yhteiskuntaa, politiikkaa ja taloutta koskevat nuorten käsitykset ovat samalla tavoin suurelta tai kenties jopa suurimmalta osin peräisin muualta kuin koulun yhteiskuntaopin tunneilta. (van den Berg & Löfström 2011)

Suomessa on tutkijoiden mukaan kiinnitetty lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämässä ja koulun kehittämisessä paljon huomiota yksilöllisen elämänhallinnan taitoihin. Yksilökeskeinen ajattelutapa saattaa kuitenkin heikentää yhteisöllisyyden kokemusta sekä vinouttaa suhtautumista yhteiskuntaan. (Hoikkala & Suurpää 2009.) Siksi jo perusopetuksessa tulisi vahvistaa lasten ja nuorten yhteisötaitoja ja valmiuksia ajatella yhteiskunnallisesti sekä edistää oppilaiden mahdollisuuksia kokea osallisuutta ja oppia yhdessä demokraattisia toimintamuotoja koulussa. (van den Berg & Löfström 2010.)

Yhteiskunnallisesti suuntautuneet kouluissa toimivat ryhmät tarjoavat nuorille mahdollisuuden keskustella ja reflektoida kokemuksiaan ja tätä kautta kehittää nuorten vuorovaikutus- ja neuvottelutaitoja. Ryhmät ovat merkityksellisiä luokan ilmapiirin kehittämisen kannalta sekä laajemmin yhteiskunnallisessa toiminnassa. Ne ovat olennainen osa koulun toimintakulttuuria. (OKM 2007, 5.)

Oppilaskuntatoiminta voi parhaimmillaan olla nuorelle ylyike poliittisen tiedon valitsemisessä ja säilyttämisessä. Tiedollisissa kysymyksissä menestymisen on todettu olevan yhteydessä oppilaskuntatoimintaan osallistumiseen. Oppilaskuntatoimintaan osallistuneiden nuorten vanhemmat ovat tutkimuksen mukaan myös korkeammin koulutettuja. Näiden nuorten kodeissa luetaan myös enemmän kirjoja. Tilastollisesti merkittävänä tuloksena voidaan pitää sitä, että oppilaskuntatoimintaan osallistuneiden oppilaiden havaittiin keskustelevan huomattavasti enemmän kotimaisen ja kansainvälisen politiikan asioista kuin oppilaskuntatoimintaan osallistumattomien oppilaiden. (Nurmi 2002, 78–79.)

Politiikasta puhutaan yleensä aikuisten käyttämin termein. Aikuisen maailma määrää pitkälti sen, miten lapsiin ja nuoriin suhtaudutaan ja millainen asema heille poliittisina osallistujina annetaan. Perinteisesti lapsia ei ole juurikaan otettu mukaan yhteiskunnalliseen keskusteluun, edes heitä itseään koskevista asioista. Ymmärrys lapsesta ja lapsuudesta on kuitenkin ajan myötä muuttunut ja parinkymmenen viime vuoden aikana lapsiin on alettu suhtautua itsenäisinä toimijoina, oman elämänsä rakentajina. Aloitteellisuus, osallistuminen ja vaikuttaminen vaativat harjoittelua, ja taidot kertyvät kokemuksen kasvaessa. (Nurmi 2002, 3.)

Lapsia on mahdotonta irrottaa institutionaalisista yhteyksistään, kuten perheestä, koulusta ja muista hyvinvointijärjestelmistä. Heidät on helppo kategorisoida esimerkiksi päivähoitopaikoiksi, koulutuskustannuksiksi ja erilaisiksi taloudellisiksi ryhmiksi. Lapset itse vaativat kuitenkin tulla kuulluksi objektin sijaan subjekteina, toimijoina ja osallistujina sekä vaikuttajina. Lapset ovat luoneet myös itse omia tapojaan osallistua. Tällaisesta on hyvänä esimerkkinä lasten kirjoittamat kirjeet tasavallan presidentille. (Ulla-Maija Salo 2010.)

3.2 Eurydice vertailee kansalaiskasvatusta Euroopassa

Kansalaiskasvatusta opetetaan muodossa tai toisessa kaikissa Euroopan maissa. Siihen sisältyy tietoa kansalaisen oikeuksista ja velvollisuuksista, demokratiasta, ihmisoikeuksista sekä osallistumisesta yhteiskunnalliseen toimintaan. Eurooppalaisen tietoverkon Eurydicen selvityksen mukaan perusasteen kouluissa kansalaiskasvatusta sisällytetään useimmiten muihin oppiaineisiin tai sitä opetetaan ainerajat ylittävänä aihekokonaisuutena. Toisella asteella sitä opetetaan joko omana oppiaineenaan, osana muita aineita tai aihekokonaisuutena. Useimmiten kansalaiskasvatusta sisällytetään historian, yhteiskuntaopin, maantiedon, etiikan ja filosofian opetukseen, joskus se on myös osa äidinkielen tai vieraiden kielten opetusta.

Kansalaiskasvatuksen tavoitteet ympäri Eurooppaa ovat samankaltaisia: sillä pyritään lisäämään tietoa yhteiskunnasta, opettamaan vastuullisen kansalaisen arvoja ja asenteita sekä edistämään nuorten osallistumista koulun ja yhteiskunnan toimintaan. Myös eurooppalaisuus ja kansainvälisyys nousevat esiin tavoitteissa. Suomessa ja muutamassa muussa pohjoisessa maassa korostetaan lisäksi luonnon kunnioittamista osana vastuullisen kansalaisen toimintaa. Suomessa perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelmissa korostetaan yhteiskunnallisen tiedon lisäksi oppilaiden ja opiskelijoiden aktiivista osallistumista. (Eurydicen seurantaraportti vuodelta 2005.)

3.3 Euroopan neuvoston politiikkatutkintaselvitys: Lasten ja nuorten osallistuminen

Euroopan neuvoston politiikkatutkintaselvityksessä (2010) kuultiin 700:ää 7–17-vuotiasta lasta verkkokyselyn välityksellä ja keskustelupäivässä. Lapset ja nuoret kertoivat, miten he olivat tulleet kuulluksi erilaisissa arjen tilanteissa. Suurin osa tutkintaan osallistuneista lapsista ja nuorista oli sitä mieltä, että aikuiset ottavat heidät vakavasti epävirallisissa yhteyksissä, kuten perheessä ja koulussa, mutta muissa yhteiskunnallisissa yhteyksissä, kuten hallinnossa ja mediassa, heitä ei useinkaan oteta vakavasti.

Suomessa lasten ja nuorten suora ja välillinen osallistuminen toteutuvat yleensä virallisten rakenteiden kautta. Tällaisia rakenteita ovat esimerkiksi nuorisovaltuustot (yli 12-vuotiaille), oppilaskunnat, kansalliset ja paikalliset lasten parlamentit (7–12-vuotiaille) sekä lapsiasiavaltuutetut. Osallisuuden parantamiseksi tarvitaan uusia välineitä ja työkaluja kaikilla elämän ja yhteiskunnan alueilla. Selvityksen mukaan lapset ja nuoret eivät osallistu osallistumismenetelmien kehittämiseen eikä heitä useinkaan kuulla päätösten valmistelun alkuvaiheessa. Lapsille ja nuorille olisi annettava tietoa ja koulutusta heidän oikeuksistaan ja osallisuudesta. (Lasten ja nuorten osallistuminen. Euroopan neuvoston politiikkatutkintaselvitys.)

3.4 EUYUOPART 2006 selvitti asenteita

Eurooppalainen tutkimusprojekti EUYUOPART selvitti 15–25-vuotiaiden nuorten osallistumista ja asenteita. Projektin yhteisessä suunnitelmassa ja työprosessissa pyrittiin erityisesti helpottamaan ja standardisoimaan nuorten poliittisen käyttäytymisen tutkimusta Euroopassa tavalla, joka mahdollistaa nuorten poliittisen osallistumisen vertailun kulttuurien välillä ja tuo lisänsä poliittisen osallistumisen ja kulttuurien välisen tutkimuksen metodologian kehittämiseen.

Kahdeksan EU-maan vertailu EUYUOPART 2006 osoittaa, että suomalaisnuoret jakautuvat erilaisiin ryhmiin, kun he pohtivat politiikan mahdollisuuksia paremman maailman rakentamisessa. Suomalaisnuoret eivät näe politiikasta olevan hyötyä omalle uralle tai taidoilleen. Suomessa politiikkaa pidetään tarkasteltavista maista kaikkein vähiten korruptoituneena tai moraaliltaan kyseenalaisena. Nuoret uskovat demokratian laajentamisen mahdollisuuksiin riskien kasvaessa, mutta samalla nähdään yhteiskunnallisten etukysymysten, ympäristönsuojelun ja globaalien riskien ristiriitaisuudet. Suomalaisnuoret kokevat olevansa eurooppalaisia, mutta eivät ole erityisen kiinnostuneita europolitiikasta. Suurten valtioiden ääniä kuunnellaan ja ennakoidaan.

Suomalaisnuoret luokittelevat itsensä harvemmin oikeiston ja vasemmiston perinteisiin linjakoihin. Edustukselliset, demokraattisten tapojen mukaiset poliittiset voimat saavat kuitenkin suomalaisnuoret liikkeelle keskimääräistä paremmin. Organisoituneen aktiivisuuden huippuna nousevat esiin muun muassa uskonnollinen aktiivisuus, luontotoemaa edistävät yhdistykset, ihmisoikeus- ja hyväntekeväisyysjärjestöt sekä kulttuuri- ja urheilupyrynnöt. Vaali-into on Suomessa eurooppalaisittain heikkoa, mutta poliittisen järjestelmän suomalaiset, kuten myös saksalaiset ja itävaltalaisetkin nuoret tuntevat hyvin. Tulosten mukaan suomalaisnuorilla on monia muita tutkimukseen osallistuneita maita yksilöllisempi sekä mutkattomampi suhde vaaleihin. Nuorten perusarvio vaalidemokratiaa ja puolueita kohtaan on kriittinen, mutta eurooppalaisen vertailun mukaan monet nuoret haluavat kuitenkin osallistua puolue toimintaan esimerkiksi kampanjoiden ja puoluekontaktien välityksellä.

Poliittiset instituutiot ja kollektiivit ovat menettäneet asemaansa poliittisena auktoriteettina ja toimintafoorumeina. Nuoret pyrkivät omin keinoin murtamaan edustuksellisen ja muodollisen demokratian tukkoisuutta. Tällaisia keinoja ovat esimerkiksi epäviralliset yhteydet poliitikkoihin, yleisönosasto- ja nettidemokratia-aloitteet sekä ”minun oma ehdokas” -puheet. Eurooppalaisessa vertailussa ainutlaatuista oli suomalaisnuorten halukkuus boikotoida kulutustottumusten kautta. Nuorten ostopäätösten taustalla on poliittista ja elämänpoliittista harkintaa. Netissä käydään paljon poliittista keskustelua, kirjoitetaan juttuja ja adresseja, vaihdetaan viestejä sekä organisoidutaan.

3.5 Tulevaisuuden peruskoulu – verkkohaastattelu

Lasten ja nuorten näkemyksiä tulevaisuuden peruskoulusta kartoitettiin vuonna 2010 perusopetuksen tavoitteiden ja tuntijaon uudistamistyön pohjaksi toteuttamalla mm. verkkohaastattelu, johon vastasi 60 000 yli 13-vuotiasta nuorta. Nuoret pohtivat tulevaisuudessa tarvittavia tietoja ja taitoja sekä sitä, miten nykyinen peruskoulu näissä tärkeimmiksi arvioiduissa asioissa onnistuu. Verkkohaastattelussa oppilaat ilmaisivat omin sanoin, millaisia tietoja ja taitoja he tarvitsevat nyt ja kymmenen vuoden kuluttua. Yhteiskunnan toimintaan, työelämätaitoihin, talouteen ja kansainvälisiin teemoihin liittyviä asioita nuoret eivät kokeneet oppivansa yhtä hyvin kuin muita peruskoulussa käsiteltyjä aiheita. Verkkohaastattelun tulosten mukaan nuorten mielestä kouluissa tulisi opettaa nykyistä vahvemmin myös jokapäiväisessä elämässä tarvittavia taitoja.

3.6 ICCS-tutkimus: nuorilla paljon tietoa, vähemmän kiinnostusta

Nuorten yhteiskunnallisen osaamisen, osallistumisen ja asenteiden tutkimuksen – ICCS 2009:n – tavoitteena oli selvittää, millaiset valmiudet nuorilla on sitoutua aktiivisen kansalaisen rooliin 2000-luvun yhteiskunnassa. Tutkimukseen osallistui 38 maata tai aluetta. Tutkimus linkittyy edelliseen, vuoden 1999 vastaavaanlaiseen tutkimukseen (CIVED), mikä antaa mahdollisuuden arvioida nuorten yhteiskunnallisen tietämyksen muutoksia kymmenen vuoden aikana.

Tutkimustulosten mukaan suomalaisnuorten yhteiskunnalliset tiedot ovat eurooppalaisessa vertailussa kärkitasoa. Nuorten yhteiskunnallinen tietämys on heikentynyt kymmenen vuoden aikana monissa muissa maissa, mutta Suomi oli yksi niistä kolmesta maasta, joissa nuorten yhteiskunnallisen osaamisen taso oli noussut vuodesta 1999.

Kaikissa osallistujamaissa tytöt olivat menestyneet tiedollisessa kokeessa poikia paremmin. Suomessa sukupuolten välinen ero oli selvästi suurempi kuin kaikissa tutkimukseen osallistuneissa maissa keskimäärin. Suomessa 58 prosenttia oppilaista ylsi yhteiskunnallisen tietämyksen kolmannelle eli parhaalle taitotasolle, mikä oli osallistujamaiden korkein osuus. Useimmissa Euroopan maissa tälle taitotasolle pääsi 30–40 prosenttia nuorista. Suomessa taitotasolle 1 tai sen alapuolelle sijoittui vain 12 prosenttia kahdeksaluokkalaisista, ja tämä osuus oli osallistujamaiden alhaisin.

Huomionarvoista on, että vaikka suomalaisnuorten yhteiskunnallinen tietämys oli tämän tutkimuksen mukaan erittäin korkeaa, niin he arvioivat itse oman poliittisen tietämyksensä selvästi huonommaksi kuin nuoret useimmissa muissa maissa. Myös oman kykynsä ilmaista poliittisia mielipiteitä suomalaisnuoret arvioivat erittäin huonoksi. Korkeimmaksi oma poliittinen tietämys arvioitiin niissä maissa, jotka menestyivät kansainvälisessä kokeessa heikoimmin.

Vaikka suomalaisnuorilla oli hyvät tiedolliset valmiudet osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan, he eivät olleet kansainvälisesti vertaillen kiinnostuneita politiikasta tai yhteiskunnallisista kysymyksistä. Suomi kuului yhdessä Belgian, Ruotsin, Slovenian ja Norjan kanssa niiden viiden maan joukkoon, joissa nuorten kiinnostus yhteiskunnallisia kysymyksiä kohtaan oli tilastollisesti merkitsevästi kansainvälistä keskiarvoa alhaisempi. Pohjoismaisten tulosten kannalta on kuitenkin huomattava, ettei kiinnostus ympäristökysymyksiin ollut mukana kansainvälisessä kiinnostuksen summamuuttujassa. Tämä yhteiskunnallisten kysymysten osa-alue kiinnosti Pohjoismaissa nuoria selvästi enemmän kuin muut politiikan osa-alueet. Suomalaisista kahdeksaluokkalaisista 61 prosenttia sanoi olevansa kiinnostunut ympäristökysymyksistä, kun muut politiikan osa-alueet kiinnostivat vain kolmasosaa tai neljäsosaa nuorista.

Kehittyneiden maiden nuoret eivät olleet kiinnostuneita yhteiskunnallisista asioista. Korkeinta kiinnostus poliittisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä kohtaan ja osallistuminen yhteiskunnallisten järjestöjen toimintaan oli sellaisissa matalan elintason maissa Latinalaisessa Amerikassa ja Aasiassa, jotka menestyivät tiedollisessa kokeessa kansainvälisesti vertaillen erittäin heikosti.

Suomalaiset kahdeksaluokkalaiset eivät pitäneet perinteisiä aktiivisen kansalaisuuden muotoja kuten politiikan seuraamista tai puolueeseen liittymistä erityisen tärkeinä. Vain harvat suomalaisnuoret kannattivat jotakin puoluetta tai aikoivat aikuisena liittyä puolueeseen. Puolueista kiinnostuneita suomalaisnuoria oli 27 %; tutkimuksen kansainvälinen keskiarvo oli 48 %. Vähemmän puolueista kiinnostuneita löytyy vain Koreasta (13 %). Valtiollisissa vaaleissa suunnittelee aikuisena kuitenkin äänestävänsä 85 % suomalaisnuorista eli yli kansainvälisen keskiarvon (81 %). Kunnallisvaaleissa ilmoitti aikovansa äänestää myös 85 % suomalaisnuorista.

Kansainvälistä keskiarvoa selvästi harvemmat suomalaisnuoret osallistuivat yhteiskunnalliseksi toiminnaksi luokiteltuihin aktiviteetteihin niin koulussa kuin vapaa-ajallakin. Koulun toimintoihin osallistuminen oli Suomessa huomattavasti vähäisempää kuin muissa Pohjoismaissa – etenkin Norjassa ja Ruotsissa näihin toimintoihin osallistuminen oli selvästi keskimääräistä yleisempää. Sen sijaan koulun ulkopuoliseen yhteiskunnalliseen järjestötoimintaan nuoret osallistuivat hyvin laimeasti kaikissa Pohjoismaissa. Suomalaisnuorista yli 60 % katsoo voivansa vaikuttaa heille tärkeiden ongelmien ratkaisemiseen internet- ja ystävyysverkostojensa sekä oppilaskuntatoiminnan kautta. Yli 50 % arvelee voivansa vaikuttaa myös omilla elämäntavoillaan, osallistumalla internetvetoomuksiin sekä kirjoittamalla mielipidekirjoituksia verkkoon tai lehtien yleisönosastoon.

Kahdeksaluokkalaisista suomalaisnuorista 65 % olisi valmiita protestoimaan poliittisesti ostoboikotein, 62 % kirjoittamalla sanomalehden yleisönosastoon ja 56 % käyttämällä mielipiteen ilmaisevaa rintamerkkiä tai t-paitaa. Suomalaisnuoret ovat selvästi kansainvälistä keskiarvoa valmiimpia protestoimaan näillä kolmella tavalla, mutta esimerkiksi rauhanomaisiin mielenosoituksiin suomalaiset ovat valmiit osallistumaan selvästi keskimääräistä vähemmän. Suomalaisnuoret eivät myöskään ole valmiita käyttämään radikaaleja protestointikeinoja, kuten julkisten rakennusten valtaamista (14 %), liikenteen tukkimista (17 %) ja iskulauseiden maalaamista seiniin (23 %).

Koulujen päätöksentekoon nuoret eivät koe voivansa vaikuttaa, sillä suomalaisoppilaiden mielipiteet otetaan koulujen päätöksenteossa kansainvälisesti verraten huonosti huomioon. Tätä mieltä ovat myös heidän opettajansa. Vähiten kahdeksaluokkalaiset

tuntevat voivansa vaikuttaa lukujärjestykseen, opetusmateriaaleihin, koulun sääntöihin ja opetettaviin asioihin.

Kodit ovat hyvin passiivisia, eivätkä vaikuttamiseen liittyvät asiat kiinnosta kotejakaan: kahdeksaluokkalaisista vain kymmenesosa ilmoitti keskustelewansa politiikasta tai yhteiskunnallisista asioista viikoittain vanhempiensa tai ystäviensä kanssa. Kodeissa omaksutut asenteet vaikuttavat voimakkaasti nuorten omaan toimintaan. Sukupuolten tasa-arvoon suomalaisnuoret suhtautuivat selvästi kansainvälistä keskiarvoa myönteisemmin, kuten muittenkin Pohjoismaiden nuoret.

Vaikka suomalaisten vastaajien kohdalla yhteiskunnallisen tietämyksen ja aktiivisuuden välillä oli kansainvälisesti vertaillen erittäin suuri ero, on sama ilmiö havaittavissa myös lähes kaikissa kehittyneissä teollisuusmaissa. Nuorten passiivisuus johtuukin ainakin osittain siitä, että maissa, joissa yhteiskunta toimii hyvin eikä mitään suurempia ongelmia esiinny, tämän ikäisten nuorten huomio ei kohdistu yhteiskunnallisiin asioihin. Tutkimustuloksista näkyy kuitenkin myös se, etteivät nuoret arvosta perinteistä poliittista osallistumista.

Suomalaisnuoret näyttävät arvostavan muita yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamisen muotoja enemmän kuin perinteistä poliittista osallistumista. Selvityksen mukaan nuorten muuttuneet arvostukset ja käsitykset yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta asettavatkin haasteita sille, miten kansalaiset saadaan tulevaisuudessa kiinnostumaan yhteiskunnallisesta päätöksenteosta. Jos perinteinen puolueitten kautta vaikuttaminen ei ole nuoria sukupolvia puhutteleva osallistumisen muoto, onko löydettävissä vaihtoehtoisia osallistumisen ja vaikuttamisen muotoja, jotka saisivat myös nuoret aktivoitumaan? (Suoninen, 2010.)

4 Toimintoja ja hankkeita kansalais- ja demokratia- kasvatuksen edistämiseksi

4.1 Kansalaisten Eurooppa

Euroopan komissio käynnisti vuonna 2007 uuden toimintaohjelman nimeltä *Kansalaisten Eurooppa* aktiivisen eurooppalaisen kansalaisuuden edistämiseksi. Ohjelma kestää vuoteen 2013. Komissio on perustanut työryhmän tutkimaan, miten Euroopassa voidaan saada aikaan aktiivista kansalaisuutta koskevia indikaattoreita, jotka edistävät Lissabonin prosessin jatkoa vuodesta 2010 alkaen.

Euroopan komission mukaan aktiiviseen kansalaisuuteen kuuluu ihmisten voimaantuminen, jolloin he tuntevat olonsa mukavaksi demokraattisessa kulttuurissa ja voivat saada muutoksia aikaan omissa yhteisöissään. Tässä aktiivisen kansalaisuuden määritelmässä käsitellään kolmea keskeistä näkökulmaa: ihmisten ja heidän yhteisönsä välistä suhdetta, demokraattisia arvoja sekä kansalaisten osallistumista.

Eurooppalaiset poliitikot ovat yksimielisiä siitä, että Euroopan unioni on saatava tuotua lähemmäksi kansalaisia, sekä siitä, että demokratiaa olisi lujitettava edistämällä kansalaisten aktiivista osallistumista yhteisön elämään.

4.2 Euroopan neuvosto edistää osallistumista

Euroopan neuvostolla on aktiivinen asema edistettäessä lasten osallistumista ja aktiivista, demokraattista kansalaisuutta sekä sitä vahvistavaa kasvatusta ja koulutusta. Euroopan neuvostossa on vuodesta 1997 alkaen ollut käynnissä demokraattista kansalaisuutta ja ihmisoikeuskasvatusta edistävän kasvatuksen hanketta Education for Democratic Citizenship and Human Rights (EDC/HRE). Se on EDC:n asiantuntijoiden ja käytännön työtä Euroopan alueella tekevien keskustelu- ja kehittämisfoorumi, jossa määritellään kansalaiskasvatusta koskevia käsitteitä, kehitetään strategioita sekä kerätään ja jaetaan hyviä käytäntöjä.

Tulosten ja suositusten perusteella Euroopan neuvosto on laatinut poliittiset normit EDC:n alalle ja edistänyt niiden täytäntöönpanoa jäsenvaltioissaan, kuten Suomessa. Suomi on toiminut aktiivisesti EDC/HRE-projektissa, myös sen Nordic networkissa, jossa on tarkasteltu aktiivisen kansalaisuuden teemoja opetussuunnitelmissa sekä jaettu Pohjoismaille luonteeltaan käytänteitä koulujen demokratiakasvatuksen toteuttamiseksi ja vahvistamiseksi käytännössä. Nämä näkökulmat ovat nousseet tärkeiksi laajemminkin Euroopan neuvoston EDC/HRE-projektissa ja sen jäsenmaissa.

4.2.1 Kansalaiskasvatuksen teemavuosi 2005

Euroopan neuvosto julisti vuoden 2005 Kansalaiskasvatuksen teemavuodeksi (The European Year of Citizenship through Education/EYCE). Suomessa teemavuodessa yhdistyivät sekä Euroopan neuvoston EDC-projekti että pääministeri Matti Vanhasen hallituksen hyväksymän kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelman tavoitteet. Teemavuotta koordinoivat opetusministeriö ja Opetushallitus.

Teemavuosi korosti opetuksen ja kasvatuksen keskeistä roolia kansalaiskasvatuksessa. Suomessa tuettiin teemavuoden aikana lasten ja nuorten kasvua osallistuvaan ja aktiiviseen kansalaisuuteen vahvistamalla oppilaiden ja opiskelijoiden tietoisuutta oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan koulussa ja yhteiskunnassa. Kouluissa ja oppilaitoksissa käsiteltiin laajemmin kansalaisuuteen, demokratiaan ja ihmisoikeuksiin liittyviä kysymyksiä. Lisäksi pohdittiin maailmankansalaisuuden ja globaalien vastuun tuomia haasteita. Teemavuoden tarkoituksena oli rohkaista jokaista yksilöä toimimaan tärkeiksi kokemiensa asioiden puolesta.

Kouluja ja oppilaitoksia kannustettiin järjestämään monenlaista kansalaisvaikuttamiseen liittyvää toimintaa: tapahtumia, teemapäiviä, yhteistyöprojekteja koulun ulkopuolisten toimijoiden kanssa sekä kansainvälistä toimintaa. Opetushallitus järjesti yhteistyössä lääninhallitusten kanssa *Nuoret ja vaikuttaminen* -koulutustilaisuuksia koulujen ja oppilaitosten rehtoreille, oppilaskuntien ohjaaville opettajille ja oppilaskuntien jäsenille. Teemavuoden kunniaksi julistettiin peruskouluille ja lukioille suunnattu *Aktiivinen koulu* -kilpailu. Kilpailun kriteereinä olivat koulun positiiviset yhteisölliset toimintatavat, oppilaiden osallistuminen, vaikuttaminen ja vuorovaikutus ympäröivän yhteiskunnan kanssa. Teemavuoden aikana koottiin Opetushallituksen edu.fi-sivustolle virikeaineistoa koulujen osallistavan toimintakulttuurin edistämiseksi.

4.3 Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu

Opetusministeriön vuosina 2005–2007 koordinoiman Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu -hankkeen tavoitteena oli edistää oppilaiden aktiivista roolia koulujen yhteisöllisyyden ja hyvinvoinnin kehittämisessä perusopetuksessa ja toisen asteen koulutuksessa sekä kunnassa. Lasten ja nuorten osallistuminen päätöksentekoon on ydintavoite luotaessa osallistumis- ja vaikuttamisrakenteita. Tärkeää on myös se, kuinka aikuinen kohtaa oppilaan ja miten oppilas tulee kuulluksi.

Kehittäjäkoulutuksen avulla opettajista koulutettiin muutosagentteja, jotka kehittivät osallisuutta tukevia rakenteita ja toimintakulttuuria omassa koulussaan sekä kunnan tasolla. Puolitoista vuotta kestäneeseen kehittäjäkoulutukseen osallistui 240 opettajaa 90 kunnasta ja kaikki normaalikoulut. Koulutuksen vahvuuksia olivat vahva prosessimaisuus, vuorovaikutuksellisuus, toiminnallisten menetelmien käyttö sekä ryhmäytyminen, joka edisti osallistujien sitoutumista ja kehittämishankkeen toteutusta.

Kehittämishankkeen vakiintumista edisti myös osallistujien taustaorganisaatioiden rakenteisiin ja toimintamalleihin vaikuttaminen eli oppilaskuntien perustaminen, opetussuunnitelmien tarkistaminen, kokouskäytäntöjen kehittäminen ja osallisuutta tukevien rakenteiden luominen kuntaan. Hankkeen etenemistä ja vakiintumista tukivat opetussuunnitelmauudistus, uusi nuorisolaki ja kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma. Hankkeen myötä osallisuus kouluissa ja kunnissa vahvistui.

Hankkeeseen liittyen laadittiin oppilaskunnan ohjaaville opettajille suunnattu perustietopaketti *Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu, toimivan oppilaskunnan opas*. Oppaassa keskeistä on oppilaskunnan hallituksen toiminta, hallituksen jäsenten valintaprosessi, kokouksen kulku sekä jäsenten roolin vahvistaminen. Opas tarjoaa menetelmiä, joiden avulla oppilaskunnan hallitus ja luokat voivat harjoitella näitä taitoja.

4.4 Parlamenttikerhot ja Nuorten parlamentti

Koulujen parlamenttikerhoissa tutustutaan ajankohtaisten aiheiden kautta yhteiskuntaan sekä siihen, miten nuoret voivat vaikuttaa ja osallistua. Kerholaiset pureutuvat muun muassa eduskunnan toimintaan, demokratiaan ja politiikkaan. Parlamenttikerhot toimivat yläkouluissa. Niitä ohjaavat yleensä historian ja yhteiskuntaopin opettajat, opinto-ohjaajat tai oppilaskunnan ohjaajat opettajat. Kerholaisille järjestetään vuosittain tilaisuuksia ja kahden vuoden välein täysistunto eduskunnassa. Parlamenttikerhot voivat halutessaan pitää omaa blogiaan.

Nuorten parlamentti, jonka toiminnan ydin on koulujen parlamenttikerhoissa, huipentuu joka toinen vuosi eduskunnassa järjestettävään täysistuntoon. Nuorten parlamentin ensimmäinen istunto oli vuonna 1998. Sen jälkeen se on kokoontunut täysistuntoon eduskunnan istuntosaliin joka toinen vuosi eli yhteensä seitsemän kertaa. Nuorten parlamentin istunnossa käytetään suullisen kyselytunnin menettelytapoja. Istuntoa seuraa puhemiehen vastaanotto. Istuntopäivänä nuoret tutustuvat eduskunnan työskentelytapoihin. Päivän päätteeksi he voivat sopia tapaamisia kansanedustajien kanssa. Lainsäätäjille Nuorten parlamentti tarjoaa mahdollisuuden kuulla nuoria. Nuorten parlamentin verkkosivut tarjoavat opetuksen ja kerhojen tueksi virikeaineistoja.

4.5 Suomen Lasten Parlamentti

Suomen Lasten Parlamentti tukee valtakunnallisesti ja paikallisesti lasten osallistumista, lasten ja nuorten yhteiskuntatietoisuuden lisäämistä sekä sosiaalista vahvistumista. Se on 9–13-vuotiaille lapsille suunnattu vaikuttamiskanava, joka samalla antaa viranomaisille ja päättäjille mahdollisuuden kysyä ja selvittää erilaisia asioita suoraan lapsilta. Tavoitteena on lisäksi lisätä yhteistyötä ja virikkeitä lasten aseman kehittämiseksi sekä tarjota materiaalia, koulutusta ja neuvontaa lasten paikalliseen demokratiakasvatukseen. Suomessa toimivia paikallisia Lasten Parlaamentteja on tällä hetkellä yli kaksikymmentä. Ensimmäinen Lasten Parlamentti aloitti Tampereella vuonna 2001.

Suomen Lasten Parlamentin edustajat eri puolilla Suomea toimivat ympäri vuoden verkko-parlamentissaan. Edustajista koostuvat hallitus ja valiokunnat kokoontuvat viikoittain chateihin. Verkkoyhteisöjä järjestetään kahdesti vuodessa. Suomen Lasten Parlamentilla on kaikille lapsille tarkoitettu Valto-vaikuttamissivusto.

4.6 Lasten ja nuorten foorumi

Opetushallitus käynnisti vuonna 2007–2008 Lasten ja nuorten valtakunnallisen foorumin. Foorumin tavoitteena on ollut luoda lapsille ja nuorille aito keskusteluareena, vaikuttamisen kanava, sekä tuoda lasten ja nuorten näkemyksiä esille paikallisessa ja kansallisessa päätöksenteossa. Samalla on vahvistettu lasten ja nuorten paikallisia ja alueellisia osallisuuden rakenteita.

Opetushallituksessa ja opetus- ja kulttuuriministeriössä järjestettyihin tapaamisiin ovat osallistuneet kuluneiden vuosien aikana peruskoulujen, lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten oppilaat ja opiskelijat. Yhteensä mukana on ollut 35 kuntaa ja 3 koulutus kuntayhtymää eri puolilta Suomea. Opetushallitus on järjestänyt kunnissa samanaikaisesti päättäjä- ja virkamiestapaamisia, joihin on kutsuttu kunnan lautakuntien puheenjohtajat, eri toimialojen edustajat sekä Lasten ja nuorten foorumin aikuiset toimijat. Keskustelutapaamisten aiheena on ollut lasten ja nuorten osallisuus osana kunnan toimintaa, osallisuusrakenteet sekä tiedonkulku kunnan sisällä. Samassa yhteydessä Opetushallitus

on organisoinut yhteistyössä lääninhallitusten/aluehallintoviranomaisten kanssa alueellisia koulutustilaisuuksia rehtoreille ja oppilaskuntien ohjaaville opettajille. Koulutusten aiheena on ollut yhteisöllinen toimintakulttuuri, osallisuus ja oppiminen.

Foorumiin osallistuneet nuoret ovat yhteistyössä opettajien, rehtoreiden ja kuntiensä luottamushenkilöiden ja virkamiesten kanssa kehittäneet omissa kouluissaan ja kunnissaan toimivia osallisuusrakenteita. Nuoret ovat toivoneet hyvää ja laadukasta opetusta. Mielekäs oppitunti rakentuu nuorten mielestä asiantuntijuuden, innostuneisuuden sekä opetus- ja ihmissuhdetaitojen pohjalle. Opettaja on avainhenkilö hyvän yhteishengen syntymisessä. Hyvä työrauha edistää oppimista. Lapsista ja nuorista on tärkeää ja motivoivaa, että heillä on mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja osallistua yhteiseen päätöksentekoon omassa luokassa ja koko koulu yhteisössään.

Lasten ja nuorten foorumiin kytkeytyi myös Opetushallituksen ja ulkoministeriön vuonna 2011 toteuttama perusopetuksen ja lukiokoulutuksen kehittämishanke *Maailmankansalaisena Suomessa*. Hankkeen tavoitteena oli koota näkemyksiä maailmankansalaisuuden kasvun lähtökohdista, haasteista ja mahdollisuuksista globalisoituneessa Suomessa, kiteyttää ja hahmottaa maailmankansalaisen osaamisen ulottuvuuksia sekä syventää globalisoitumista ja maailmankansalaisen osaamistarpeita koskevaa ajattelua. Lisäksi hankkeen kautta kehitettiin ja koottiin perusopetukseen ja lukiokoulutukseen soveltuvia, eri oppiaineita integroivia ja koulujen osallistavaa toimintakulttuuria vahvistavia toimintamalleja ja pedagogiikkaa.

Vuoden 2011 Lasten ja nuorten foorumiin oli kutsuttu mukaan oppilaita ja opiskelijoita kaikista Maailmankansalaisena Suomessa -hankkeeseen osallistuneista kunnista ja kouluista. Lapset ja nuoret ideoivat ja jakoivat ajatuksia siitä, millä keinoilla he voivat itse edistää demokraattisia toimintamalleja omassa koulussaan ja lähiympäristössään sekä toisaalta miten he voivat vaikuttaa Maailmankansalaisena Suomessa -hankkeen kautta maailmanlaajuisiin asioihin. Samalla nuoret toivat ideoitaan ja näkökulmiaan Opetushallituksen vaikuttajapaneeliin osallistuneille päättäjille.

4.7 Vaikuttajina myös järjestöt, organisaatiot ja muut toimijat

Suomessa on lukuisia järjestöjä ja organisaatioita, jotka edistävät aktiivisesti lasten ja nuorten osallistumista ja demokratiakasvatusta organisoimalla monipuolista toimintaa, vaikuttamalla ja julkaisemalla aineistoja. Opetushallitus järjestää vuosittain Oppilaskuntafoorumia, johon nämä toimijat kootaan keskustelemaan, jakamaan ajankohtaista tietoa sekä pohtimaan, miten lasten ja nuorten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia vahvistetaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Mukana foorumitapaamisissa ovat olleet Opetushallituksen lisäksi muun muassa opetusministeriön, oikeusministeriön, Kuntaliiton, Lapsiasiainvaltuutetun, Kerhokeskuksen, Unicefin, Mannerheimin Lastensuojeluliiton, Allianssin, Suomen Lukiolaisten Liiton, Ammattiin opiskelevat – Sakki r.y:n ja Suomen Vanhempainliiton edustajat.

Allianssi

Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry on valtakunnallinen nuorisotyön palvelu- ja vaikuttajajärjestö. Se on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton edunvalvoja, jonka jäsenenä on 117 valtakunnallista nuoriso- tai kasvatustalouden järjestöä. Allianssin tarkoituksena on edistää nuorten kasvua yhteiskunnan vastuullisiksi jäseniksi sekä vahvistaa osallistumista päätöksentekoon ja kansainväliseen toimintaan. Allianssi palvelee nuoriso-

järjestöjä ja nuorisotyötä. Allianssi hyväksyy Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien julistuksen ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen periaatteet toimintansa lähtökohdiksi.

Nuorisovaltuustot

Monissa Suomen kunnissa toimii nuorten vaikuttajaryhmiä eli nuorisovaltuustoja, -foorummeita, -parlamentteja tai -edustajistoja. Ne ovat puoluepoliittisesti sitoutumattomia nuorten vaikuttajaryhmiä. Nuorten vaikuttajaryhmän käytännön perustamisjärjestelyt on useimmiten annettu kunnan nuorisotyöntekijälle, joka on koonnut ryhmän nuoria järjestämään ensimmäisiä vaaleja. Usein tämä sama henkilö on jäänyt nuorisovaltuuston aikuseksi taustatueksi seuraaviksi vuosiksi. Suomen Nuorisovaltuustojen Liitto – Nuva ry on Suomen nuorisovaltuustojen ja vastaavien paikallisten vaikuttajaryhmien vuonna 1998 perustama koulutus-, tiedotus-, edunvalvonta- ja yhteistyöjärjestö. Vuosittain järjestettävä Nuppi-tapahtuma kokoaa satoja nuoria ympäri Suomea saamaan koulutusta ja tutustumaan erilaisiin vaikuttajaryhmien toimintamalleihin. Pyydettyessä Nuva on myös mukana paikallisten ryhmien järjestämässä tapahtumissa pitämässä koulutuksia. Nuorten osallisuutta koskevista asioista tiedottaminen on myös yksi tärkeistä toimintamuodoista. Yhdistyksellä on jonkin verran kansainvälistä toimintaa.

Opiskelijajärjestöt

Suomen Lukiolaisten Liiton tehtävänä on edistää oppilaskuntatoimintaa ja lukio-opiskelun edellytyksiä sekä ajaa lukiolaisten etuja kaikissa koulutus-, sosiaali- ja nuorisopolitiikkaan liittyvissä kysymyksissä. Liitto antaa kannanottoja ja lausuntoja, kirjoittaa mielipidekirjoituksia ja kouluttaa lukioiden oppilaskuntia. Se on myös säännöllisesti kuultavana opetusministeriössä tai eduskunnassa mm. koulutuskysymysten asiantuntijana. SLL:lla on edustus keskeisissä työryhmissä, minkä lisäksi liiton johto tapaa päättäjiä ja virkamiehiä sekä lobbaa lukiolaisten mielipiteitä. Järjestö tekee yhteistyötä muiden opiskelijajärjestöjen kanssa sekä on myös jäsenenä lukuisissa sitoutumattomissa järjestöissä.

Ammattiin Opiskelevat – SAKKI ry on ammattiin opiskelevien vuonna 1987 perustama etujärjestö. Tärkeitä edunvalvonta-alueita ovat muun muassa koulutuspolitiikka sekä opiskelijoiden oikeusturva ja opintososiaalisten etujen kehittäminen. Järjestö vaikuttaa monella tavalla antamalla lausuntoja, ottamalla kantaa, olemalla kuultavana. Lisäksi järjestö tiedottaa, kouluttaa ja palvelee jäseniään sekä järjestää muun muassa vuosittaiset Next Step -koulutus- ja työpaikkamessut.

Suomen Opiskelija-Allianssi – OSKU ry on vuonna 2001 ammatillisen toisen asteen opiskelijoiden perustama opiskelijaliitto. Se järjestää koulutuksia, kampanjoita, yritys- ja yhteisövierailuja ja opiskelijatapahtumia ja julkaisee materiaalia.

Kerhokeskus

Kerhokeskus – koulutyön tuki ry on jäsenjärjestöjensä muodostama lapsi- ja nuorisotyön palvelujärjestö, joka toimii opetuksen ja kasvatuksen alalla yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Yhdistys edistää lasten ja nuorten hyvinvointia ja kehittymistä. Se kehittää ja tuottaa palveluja ja sisältöjä kerho- ja opetustoimintaan, aamu- ja iltapäivätoimintaan, harrastetoimintaan sekä kulttuuri- ja tiedekasvatukseen. Kerhokeskus on mukana vaikuttamassa lasten ja nuorten hyvinvointiin useissa kansallisissa neuvottelukunnissa ja yhteistyöryhmissä.

4.8 Demokratiakasvatusta median ja toiminnallisuuden keinoin

Vaikuttamisen ja vallankäytön kannalta media, niin sanottu neljäs valtiomahti, on yksi tärkeimmistä ulottuvuuksista. Internetin ja verkkomedian kehittyminen on tuonut demokratiakasvatukseen, osallistumiseen ja vaikuttamiseen täysin uudenlaisia muotoja ja mahdollisuuksia. Yhä tärkeämmäksi osallistumisen ja vaikuttamisen areenaksi on noussut verkko-vaikuttaminen ja sosiaalinen media, jossa erityisesti nuoret kommunikoivat aktiivisesti luoden uudenlaisia globaaleja osallistumisen ja vaikuttamisen ulottuvuuksia ja kulttuureita.

Näiden tulisi linkittyä kouluopetukseen ja kansalaisyhteiskuntaan yhä vahvemmin. Nuorten ja koulun mediakulttuurien tulisi kohdata ja nuorten vapaa-ajalla oppimat mediataidot, ja muu osaaminen pitäisi kyetä kytkemään hedelmällisesti kouluopetukseen ja hyödyntämään myös yhteiskunnallisen osaamisen ja vaikuttamisen vahvistamisessa. Verkkovaikuttaminen ja mediaosaaminen ovat olennainen osa kansalaistaitoja. Tiedon tulvan kasvaessa **mediakriittisyyden ja medialukutaidon merkitys korostuu.**

Me ja media -hanke

Opetushallituksen vuonna 2006 toteuttaman peruskoulujen *Me ja media* -kehittämishankkeen taustalla oli kaksi edellisen hallituksen politiikkaohjelmaa: tietoyhteiskunnan ja kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmat, jotka molemmat korostivat mediakasvatuksen ja aktiivisen kansalaisuuden merkitystä. Hankkeen keskeisenä lähtökohtana oli peruskoululaisten yhteiskunnallinen vaikuttaminen omassa ympäristössään syventämällä yhteistyötä median kanssa.

Me ja media -hankkeeseen valittujen koulujen valintakriteereitä olivat hankeidean innovatiivisuus ja yhteiskunnallinen ulottuvuus, koulun mediatiimin koostumus, ulkopuolinen yhteistyökumppani, koulujen erilaisuus ja alueellinen edustavuus. Hankkeiden tuli siis tavoitella yhteiskunnallista vaikuttavuutta sekä yhteistyötä koulun sisällä sekä muiden tahojen kanssa. Me ja media -hankkeessa syntyi uusia ja inspiroivia, oppilaita aktivoivia toimintamalleja mediataitojen ja kansalaisvaikuttamisen opettamiseen.

Esimerkki yhdestä hankkeessa syntyneestä toimintamallista on edelleenkin toimiva Alppilan yläasteen koulun *Aktiivinen ja vaikuttava alppilalainen – Aktiiva* -hanke. Sen tavoitteena on kehittää tietotekniikkaa ja verkko-oppimista nuoria osallistavaksi ja innostavaksi opiskelutavaksi. Historian ja yhteiskuntaopin, äidinkielen ja kirjallisuuden opettajat, laaja-alainen erityisopettaja ja 150 oppilasta yhdistivät useat eri kurssit Fronter-oppimisympäristössä.

”Tuloksena oli työskentelytapa, jolla eri kurssien oppilaat voivat hyötyä toistensa työstä, kiinnostua, selvittää, oppia ja innostaa verkko-oppimisympäristön ansiosta jopa riippumatta luokkahuoneen tai lukujärjestysten rajoista. Malli on osoittanut toimivansa ja joustavansa erilaisissa tilanteissa: viime keväänä Fronterissamme aukesi jo huone nimellä ’Aktiiva13’, ja lisää on tulossa”, selvittää koulun historian ja yhteiskuntaopin lehtori Pertti Riukula.

Aktiivan lähtökohtana on Alppilan yläasteen pitkien perinteiden mukaisesti tutkiva, yhteisöllinen ja kysymyslähtöinen oppiminen. Malli on yksinkertainen ja se sopii monien aineiden ja kurssien yhdistelmiin: lähtökohtana ovat uutiset, lehtien tai sähköisten viestimien ajankohtaiset jutut ja niiden herättämät kysymykset.

Fronter-oppimisympäristön alkukeskusteluissa oppilaat ihmettelevät yhteiskuntaopin aiheisiin liittyvien artikkelien ongelmakohtia. Kysymykset voivat olla yksinkertaisia, esimerkiksi jonkin termin merkitys, mutta myös käsitteiden suhteisiin liittyviä tai tapahtumien taustoja selvittäviä. Verkkokeskustelun hyveenä ja etuna on tuoda tietämättömyys esiin ja säilyttää läpikäytyt kysymykset. Hyvät keskustelut poikivat tietolähteistä selvitettyjä vastauksia, arvauksia ja uusia kysymyksiä, syventymistä aiheisiin. Opettaja voi tarvittaessa selventää laajempia aiheita.

Näihin alkukeskusteluihin voivat osallistua eri kurssien ja eri oppiaineiden opiskelijat. Hedelmällisiä kysymys-vastausketjuja syntyy esim. yhteiskuntaopin Raha- ja Valta-kurssien kesken sekä äidinkieleen ja kirjallisuuteen kuuluvan kirjallisen vaikuttamisen kurssin ja yhteiskuntaopin globalisaatiokurssin välillä. Eri aineiden ja kurssien oppilaat ruokkivat toisiaan kysymyksillä, vastauksilla ja löydetyn tiedon kontrolloinnilla.

Alkukeskustelujen jälkeen aiheet työstetään Työhuoneen loppuraporteiksi. Perustellut mielipiteet tai todennettu tieto tuotetaan kurssista riippuen kirjallisessa tai kuvallisessa muodossa, kyseisen kurssin ”oppikirjan” lukuna, julistekampanjana, mielipidekirjoituksena, videona tms. Useamman kurssin yhteistyönä on saatu pitää hienoja koko koulun julkistamisjuhlia.

Nyt suunnitelmissa on Aktiivan monipuolistaminen useampien oppiaineiden yhteistyön välineeksi. Kehittämisen mahdollisuuksia on monia. Nuoriin valetaan uskoa ja luottamusta omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin osallistua ja vaikuttaa myös koulun ulkopuoliseen maailmaan, ”oikeaan” elämään.

Maailmankansalainen ja media -hanke

Vuonna 2008 toteutetun peruskoulujen *Maailmankansalainen ja media* -hankkeen tavoitteena oli kansalais- ja globaalikasvatuksen kehittäminen. Osallistujien tehtävänä oli luoda ja jakaa toimintamalleja, jotka sopivat malliksi muillekin. Kouluilta edellytettiin yhteistyötä sekä oman työyhteisön sisällä että median, järjestöjen tai yritysten kanssa.

Kouluissa opiskeltiin taitoja, joiden avulla otetaan selvää maailmanmenosta ja toimitaan vastuullisesti globalisoituvassa maailmassa. Erityisesti etsittiin lasten ja nuorten kokemusmaailmaan sopivia työtapoja, joilla he voivat tunnistaa globaaleja kehityskulkuja omassa elämässään. Oppilaita innostettiin kokeilemaan vaikutuskeinoja ja -kanavia, joilla saadaan aikaan myönteisiä muutoksia. Maailmankansalainen ja media -hankkeen kautta saatiin käytännönläheisiä pedagogisia toimintatapoja, jotka edistävät lasten ja nuorten kasvua osallistuviksi ja kriittisiksi maailmankansalaisiksi.

Yrityskylä

Yrityskylä on uudenlainen viides–kuudesluokkalaisille suunnattu toiminnallinen opintokokonaisuus, joka yhdistää aktiivisen kansalaisuuden moneen muuhun peruskansalais- taidon alueeseen. Oppilaat pääsevät elämään päivän aikuisen roolissa. Työn tekeminen, rahankäyttö, kuluttajana toimiminen ja äänestämisen havainnollistavat oppilaalle, mihin koulussa opittuja tietoja ja taitoja tarvitaan.

Yrityskylä-vierailu tapahtuu siirrettävistä seinäelementeistä erikseen rakennettuun 500 neliön kaupunkiin, jossa on 15:n eri yrityksen ja julkisen palvelun toimitilat. Jokaisella oppilaalla on oma ammatti, josta hän on vastuussa koko päivän ajan. Tutorit ohjaavat

päivän toimintaa, mutta pääosissa ovat oppilaat itse. Tutorit ovat opettajaksi opiskelevia nuoria.

Yrityskylä-opintokokonaisuus sisältää opettajien koulutuksen, oppimateriaalin 10 oppitunnin pitämiseen, yksipäiväisen vierailun Yrityskylään sekä jälkityöstämisen kouluissa. Yrityskylä-opintokokonaisuudessa toteutuvat laajasti peruskoulun eri oppimistavoitteet, kuten yhteiskunnallinen osaaminen ja demokraattinen päätöksenteko, vastuullinen toiminta, talouden ja työelämän käsitteet sekä vuorovaikutus- ja mediataidot. Koko toiminnan tavoitteena on tarjota oppilaille hyvät lähtökohdat toimia osallistuvina ja aktiivisina kansalaisina. Yrityskylään osallistuneitten lasten ja opettajien palaute on ollut hyvin positiivista.

5 Demokratiakasvatusta koskeva kysely 2011

5.1 Yleistä

Opetushallitus toteutti opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannosta kaikkia maan perusopetusta antavia kouluja, nuorten lukiokoulutusta antavia oppilaitoksia sekä ammattikoulutusta antavia oppilaitoksia koskevan selvityksen demokratia- ja mediakasvatuksen toteutumisesta. Tämän kyselyn avulla haettiin konkreettista tietoa koulujen ja oppilaitosten osallistumista tukevasta toimintakulttuurista, lasten ja nuorten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksista koulun arjessa, oppilaskuntatoiminnasta sekä yhteistyöstä koulujen ja oppilaitosten ulkopuolisten toimijoiden kanssa.

Selvityksen aineisto kerättiin sähköisellä Survette-kyselylomakkeella. Aineiston keruu suoritettiin 9.8.–27.9.2011 kahdella lähes identtisellä kyselyllä, joista toinen suunnattiin nuorten yleissivistävää koulutusta antaviin kouluihin ja oppilaitoksiin ja toinen ammatillista peruskoulutusta antaviin oppilaitoksiin.

Koulujen ja oppilaitosten rehtoreita pyydettiin vastaamaan kyselyyn yhdessä niiden opettajien kanssa, joiden alaan kuuluu demokratia- ja mediakasvatusta. Kyselyyn ohjaavan linkin sisältämä tiedote lähetettiin yhteensä 3328 (YL 3189 + AM 139) koululle ja oppilaitokselle. Vastajia oli yhteensä 1647 (YL 1578 + AM 69). Koko kyselyn vastausprosentti on 49,5 %. Koko yleissivistävän koulutuksen vastausprosentti oli 49,5 %. Lukioiden vastausprosentti oli 71 % ja ammatillisen peruskoulutuksen 49,6 %.

Kysely koostui kahdesta osasta: ensimmäinen kartoitti koulun perustietoja ja toinen demokratia- ja mediakasvatusta. Kartoituksessa oli yhteensä kaksikymmentäviisi kysymystä. Kyselylomake on liitteenä 1. Suomen- ja ruotsinkielisten koulujen vastaukset on käsitelty kartoituksessa rinnakkain, yhteenveto kattaa kaikki tulokset.

Seuraavaksi esitellään kyselyn sisältämien demokratiakasvatusta koskevien kysymysten tuloksia erikseen yleissivistävän ja ammattikoulutuksen osalta.

5.2 Yleissivistävä koulutus

Kyselyn perustieto-osuudessa vastaajat vastasivat koulun sijaintia, oppilasmäärää sekä vuosiluokkia koskeviin kysymyksiin. Kyselyyn vastasi yhteensä 1287 peruskoulua ja 291 lukiota. Vastanneista peruskouluista 83 ja lukioista 23 oli ruotsinkielisiä.

TAULUKKO 1. Kyselyyn vastanneet koulut oppilaitostyyppin ja koulun opetuskielen mukaan.

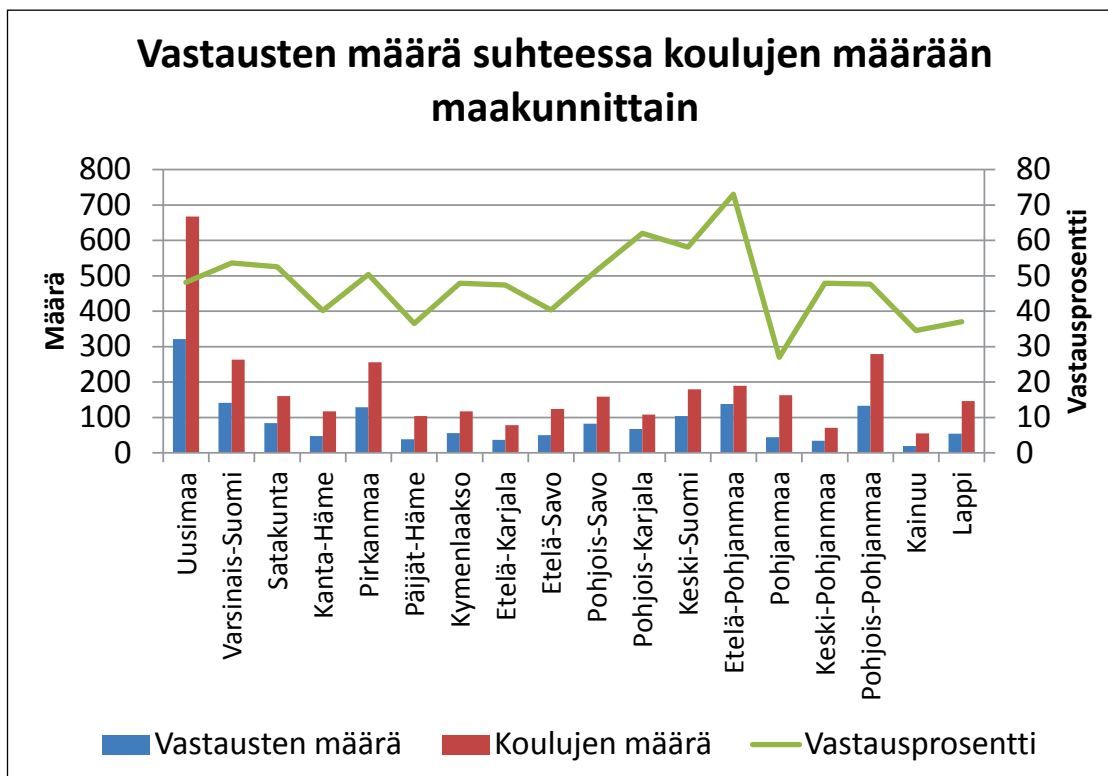
	Koulun opetuskieli		Yhteensä
	Suomi	Ruotsi	
Peruskoulut	1204	83	1287
Lukiot	267	24	291
	1471	107	1578

Määrällisesti vastauksia tuli eniten asukasmäärältään suurista maakunnista, kuten Uudeltamaalta, Varsinais-Suomesta, Etelä-Pohjanmaalta, Pohjanmaalta ja Pirkanmaalta, mutta vastausprosentit vaihtelivat maakunnittain suuresti.

TAULUKKO 2. Kyselyyn vastanneet koulut maakunnittain.

Maakunta	Koulun opetuskieli		Yhteensä
	Suomi	Ruotsi	
Uusimaa	272	49	321
Varsinais-Suomi	131	10	141
Satakunta	84	0	84
Kanta-Häme	47	0	47
Pirkanmaa	129	0	129
Päijät-Häme	38	0	38
Kymenlaakso	56	0	56
Etelä-Karjala	37	0	37
Etelä-Savo	50	0	50
Pohjois-Savo	81	1	82
Pohjois-Karjala	66	1	67
Keski-Suomi	101	3	104
Etelä-Pohjanmaa	109	29	138
Pohjanmaa	32	12	44
Keski-Pohjanmaa	32	2	34
Pohjois-Pohjanmaa	133	0	133
Kainuu	19	0	19
Lappi	54	0	54
Yhteensä	1471	107	1578

Kyselyyn olivat vastanneet aktiivisimmin Etelä-Pohjanmaan maakunnan koulut, joista yli 70 % vastasi kyselyyn. Pohjois-Karjalan kouluista yli 60 % ja Keski-Suomen kouluista hieman alle 60 % vastasi kyselyyn. Kaikkein alhaisin vastausprosentti oli Pohjanmaan maakunnan kouluilla, joista vastaukset saatiin alle 30 %:lta. Kainuun kouluista vastasi vain 35 %, Lapin kouluista noin 38 % ja Päijät-Hämeen kouluista 39 %.



KUVIO 2. Vastausten määrä suhteessa koulujen määrään maakunnittain.

Kyselyyn vastanneista suomenkielisistä peruskouluista ylivoimaisesti suurin osa eli 809 oli vuosiluokkien 1–6 kouluja. Näitä kouluja on Suomessa määrällisesti eniten, mutta alakoulujen vastausprosentti tässä kyselyssä oli alhaisempi kuin muiden kouluasteiden ja –muotojen. Vuosiluokkien 7–9 kouluja vastanneista oli 251 ja yhtenäisiä peruskouluja 220. Kyselyyn vastanneista ruotsinkielisistä kouluista vuosiluokkien 1–6 kouluja oli 57, vuosiluokkien 7–9 kouluja 18 ja yhtenäisiä peruskouluja 7.

Kyselyyn vastanneet koulut vaihtelivat oppilasmäärältään alle 50 oppilaan kouluista yli 500 oppilaan kouluhin. Eniten kyselyyn vastanneissa kouluissa oli kooltaan 100–299 oppilaan kouluja ja toiseksi eniten 300–499 oppilaan kouluja. Niistä kouluista, joissa oli 50–99 oppilasta, vastasi kyselyyn 245 koulua. Vähiten vastaajissa oli yli 500 oppilaan kouluja.

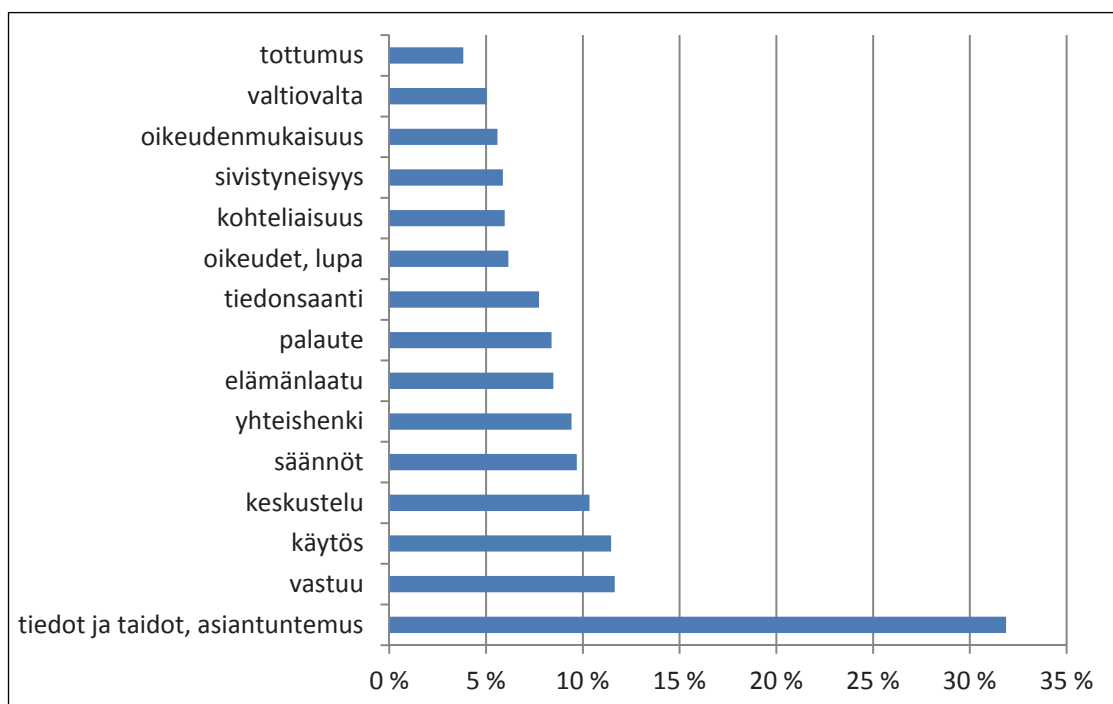
TAULUKKO 3. Kyselyyn vastanneet koulut koon mukaan.

	Koulun opetuskieli		Yhteensä
	Suomi	Ruotsi	
alle 50	208	17	225
50–99	223	22	245
100–299	573	51	624
300–499	340	12	352
500–	127	5	132
Yhteensä	1471	107	1578

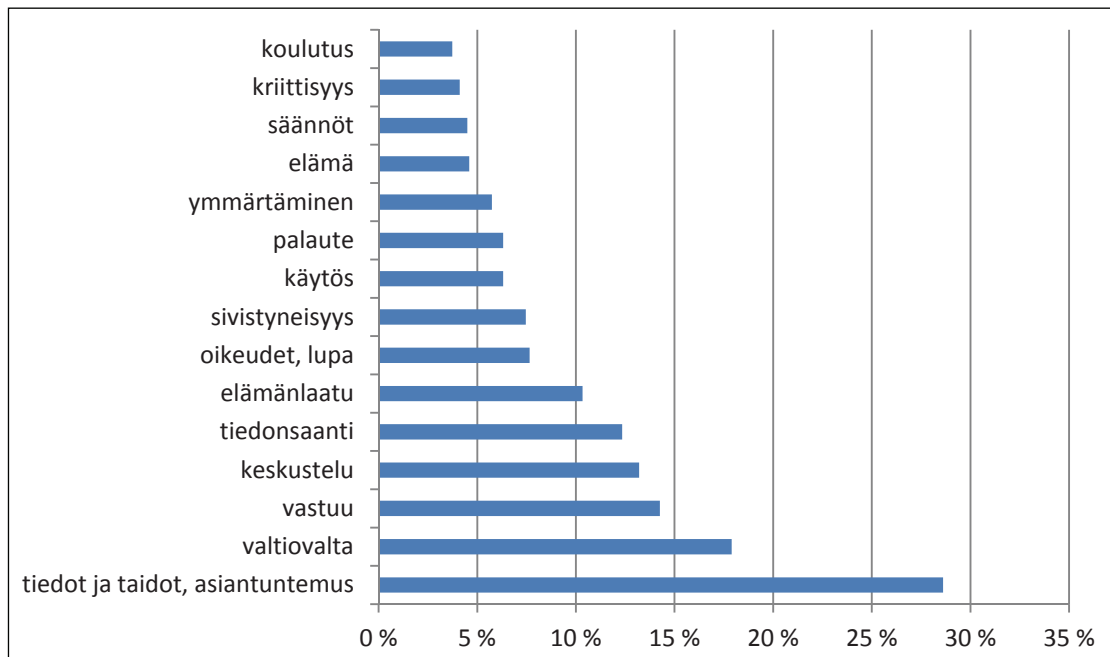
5.2.1 Tärkeimmät kansalais- ja yhteiskunnalliset taidot

Vastaajia pyydettiin mainitsemaan 1–3 tärkeintä kansalais- ja yhteiskunnallista taitoa, jotka nuorten tulisi heidän mielestään hallita 7. vuosiluokalle siirryttäessä, peruskoulun päätyttyä ja lukion päätyttyä. Jokaisessa kohdassa eniten mainintoja oli saanut kokonaisuus ”Tiedot, taidot ja asiantuntemus”, joka sisälsi kansalaisen yleisiä perustietoja ja -taitoja, vuorovaikutus- ja yhteistyötaitot, osallistumisen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen taidot sekä opiskelutaidot. Vastaajista 32 prosenttia piti näitä taitoja kaikkein tärkeimpinä 7. vuosiluokalle siirryttäessä, 29 prosenttia peruskoulun päättyessä ja 25 prosenttia lukion päättyessä. Nuoren oma vastuullisuus, rikosvastuu ja vastuu ympäristöstä nousivat toiseksi tärkeimmäksi 7. vuosiluokalle siirryttäessä (12 %) ja kolmanneksi tärkeimmäksi peruskoulun päättyessä (14 %) sekä lukion päätösvaiheessa (12 %).

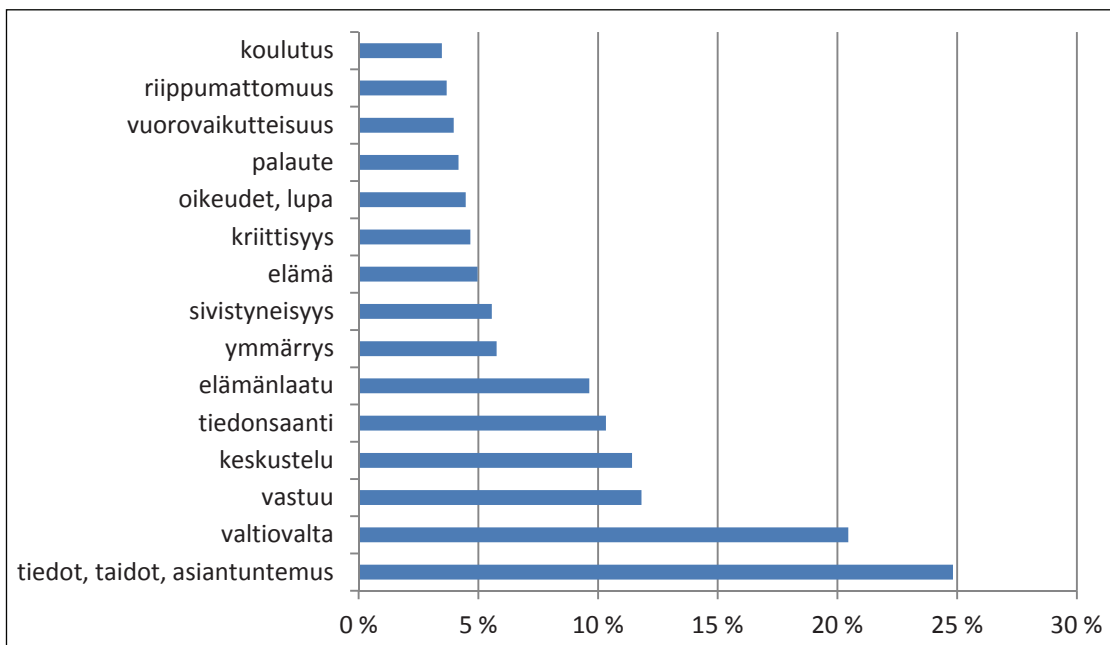
Yhteiskunnallista osaamista, ymmärrystä ja kykyä toimia yhteiskunnassa pidettiin hyvin tärkeänä. Se sai sekä peruskoulun päättyessä (18 %) että lukion päätösvaiheessa toiseksi eniten mainintoja (20 %). Käytös, joka sisältää muun muassa tapakäyttäytymisen ja liikennekäyttäytymisen, sai kolmanneksi eniten mainintoja, kun kysyttiin 7. vuosiluokalle siirryttäessä hallittavista tärkeimmistä kansalais- ja yhteiskunnallisista taidoista. Mielipiteen ilmaiseminen ja keskustelutaidot saivat jokaisessa kohdassa neljänneksi eniten mainintoja. Kymmenesosa vastanneista nimesi perussäännöt, pelisäännöt ja muiden yhteisöjen säännöt tärkeiksi kansalaistaidoiksi yläluokille siirryttäessä. Niin ikään noin kymmenesosa vastanneista nosti tiedonsaannin eli laajemmat tiedonhakuvalmiudet, kommunikoinnin, monikanavaisen ja monimuotoisen median ja tiedon hallinnan tärkeiksi sekä peruskoulun että lukion päätösvaiheessa.



KUVIO 3. Tärkeimmät hallittavat kansalais- tai yhteiskunnalliset taidot 7. luokalle siirryttäessä.



KUVIO 4. Tärkeimmät hallittavat kansalais- tai yhteiskunnalliset taidot peruskoulun päätyessä.



KUVIO 5. Tärkeimmät hallittavat kansalais- tai yhteiskunnalliset taidot lukion päätyessä.

Ruotsinkielisten koulujen (7. vuosiluokalle siirryttäessä) vastaukset eivät huomattavasti erotu kaikkien koulujen antamista vastauksista. Elämänlaadun merkitys (18 %) mainitaan useammin ruotsinkielisissä vastauksissa kuin kaikissa vastauksissa yhteensä (8 %). Käsitys peruskoulun päättövaiheen kolmesta tärkeimmästä taidosta on sama kuin suomenkielisillä.

Ruotsinkielisissä lukioissa kolmannelle sijalle kansalais- tai yhteiskunnallisten taitojen tärkeydessä nousee käsite itsenäisyys/riippumattomuus (16 %), kun vastaava taito kaikissa lukioissa keräsi vain vähän mainintoja (4 %). Kun on kyse avoimista kysymyksistä, on vaikea selvästi arvioida, mitä käsitteellä on tarkoitettu.

5.2.2 Oppilaskuntatoiminta perusopetuksessa

Säädösten mukaan lukiokoulutusta antavilla oppilaitoksilla on opiskelijoista koostuva oppilaskunta. Perusopetuslain mukaan koululla voi olla sen oppilaista koostuva oppilaskunta.

Viidentoista maakunnan kaikki (100 %) vastanneet vuosiluokkien 7–9 peruskoulut ilmoittivat, että koulussa on toimiva oppilaskunta. Kyselyyn vastanneista suomenkielisistä vuosiluokkien 7–9 kouluista 99 %:lla ja vuosiluokkien 1–9 peruskouluista 92 %:lla oli oppilaskunnat. Yli puolella (55 %) vuosiluokkien 1–6 kouluista oli niin ikään oppilaskunnat. **Verrattuna Opetushallituksen vuonna 2005 tekemään perusopetuksen oppilaskuntatoiminnan kartoitukseen oppilaskuntien määrä on lisääntynyt merkittävästi.** Tuolloin ainoastaan 12 %:lla kyselyyn vastanneista vuosiluokkien 1–6 peruskouluista ja 92 prosentilla yläkouluista oli toimivat oppilaskunnat.

Yhteensä kyselyyn vastanneista kaikista peruskouluista 70 %:lla (810 koulua) oli toimivat oppilaskunnat ja vastaavasti 30 %:lla (344 koulua) ei ollut oppilaskuntaa. Oppilaskuntatoiminta on edelleenkin huomattavasti yleisempää peruskoulujen vuosiluokkien 7–9 kouluissa kuin muissa peruskouluissa. Toimivia oppilaskuntia oli Keski-Suomen vuosiluokkien 1–6 kouluista 90 %:lla, Uudenmaan kouluista 79 %:lla ja Pirkanmaan kouluista 77 %:lla. Kaikkien näiden maakuntien vuosiluokkien 7–9 kouluissa oli vastausten mukaan oppilaskuntatoimintaa. Toimivien oppilaskuntien määrät erityisesti vuosiluokkien 1–6 kohdalla olivat vastausten perusteella alhaisimpia Etelä-Pohjanmaan (16 %), Keski-Pohjanmaan (20 %) ja Kymenlaakson (21 %) maakuntien kouluissa.

TAULUKKO 4. Oppilaskuntatoimintaa järjestävien peruskoulujen määrä ja prosentuaalinen osuus kyselyyn vastanneista kouluista maakunnittain ja koulutyypeittäin.

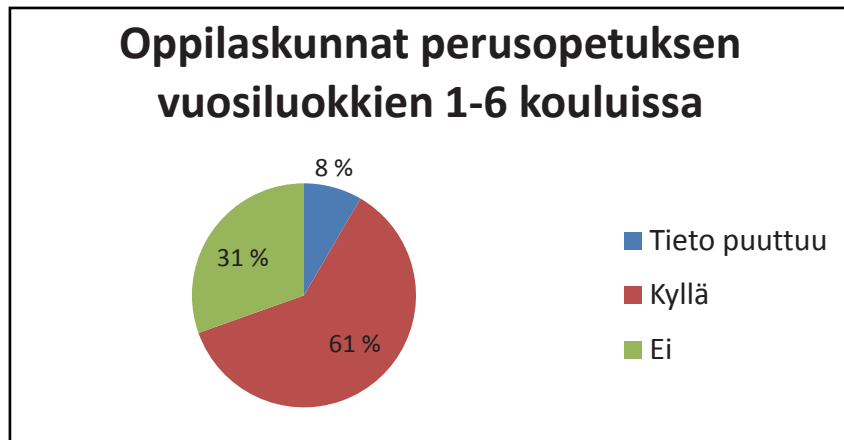
	Toimiiko koulussanne oppilaskunta?							
	Kyllä				Ei			
	1–6	7–9	1–9	Yht.	1–6	7–9	1–9	Yht.
Uusimaa	79,2 %	100,0 %	97,5 %	86,9 %	20,8 %		2,5 %	13,1 %
Varsinais-Suomi	38,9 %	94,1 %	94,1 %	56,6 %	61,1 %	5,9 %	5,9 %	43,4 %
Satakunta	62,2 %	100,0 %	87,5 %	75,8 %	37,8 %		12,5 %	24,2 %
Kanta-Häme	42,9 %	100,0 %	100,0 %	63,6 %	57,1 %			36,4 %
Pirkanmaa	76,5 %	100,0 %	100,0 %	86,2 %	23,5 %			13,8 %
Päijät-Häme	42,9 %	100,0 %	100,0 %	58,6 %	57,1 %			41,4 %
Kymenlaakso	20,8 %	100,0 %	66,7 %	44,7 %	79,2 %		33,3 %	55,3 %
Etelä-Karjala	65,0 %	100,0 %	100,0 %	75,9 %	35,0 %			24,1 %
Etelä-Savo	73,3 %	100,0 %	90,9 %	84,4 %	26,7 %		9,1 %	15,6 %
Pohjois-Savo	67,7 %	90,0 %	93,8 %	78,9 %	32,3 %	10,0 %	6,3 %	21,1 %
Pohjois-Karjala	69,4 %	100,0 %	100,0 %	78,8 %	30,6 %			21,2 %
Keski-Suomi	90,2 %	100,0 %	100,0 %	93,5 %	9,8 %			6,5 %
Etelä-Pohjanmaa	16,3 %	94,7 %	66,7 %	33,3 %	83,8 %	5,3 %	33,3 %	66,7 %
Pohjanmaa	44,0 %	100,0 %	100,0 %	60,0 %	56,0 %			40,0 %
Keski-Pohjanmaa	20,0 %	100,0 %	66,7 %	50,0 %	80,0 %		33,3 %	50,0 %
Pohjois-Pohjanmaa	40,3 %	100,0 %	87,5 %	61,2 %	59,7 %		12,5 %	38,8 %
Kainuu	44,4 %	100,0 %	100,0 %	58,3 %	55,6 %			41,7 %
Lappi	26,7 %	100,0 %	83,3 %	61,8 %	73,3 %		16,7 %	38,2 %
Yhteensä	55,3 %	98,7 %	92,3 %	70,2 %	44,7 %	1,3 %	7,7 %	29,8 %

Vuoden 2009 kouluterveyskyselyn mukaan säännöllisesti toimivia oppilaskuntia oli 40 prosentilla vuosiluokkien 1–6 kouluista, 83 prosentilla yhtenäisistä peruskouluista ja 97 prosentilla vuosiluokkien 7–9 (–10) kouluista.

Eniten alakoulujen oppilaskuntatoimintaa oli Keski-Suomen maakunnassa, jossa vastanneista alakouluista 90 % ilmoitti toimivista oppilaskunnista. Vastaavasti Uudellamaalla oppilaskuntatoimintaa oli 79 %:lla alakouluista ja Pirkanmaalla 77 prosentilla. Noin puolessa kyselyyn vastanneista yhtenäisistä peruskouluista oli oppilaskuntatoimintaa. Ainoastaan Etelä-Pohjanmaan ja Varsinais-Suomen maakuntien vuosiluokkien 7–9 kaikissa peruskouluissa ei ollut oppilaskuntaa. Vähiten oppilaskuntia vuosiluokkien 1–6 kouluissa oli Etelä-Pohjanmaalla, jossa ainoastaan 16 %:lla alakouluista oli oppilaskunnat. Keski-Pohjanmaan vastanneista vuosiluokkien 1–6 kouluista 20 %:ssa ja Kymenlaakson alakouluista 21 %:ssa oli oppilaskunnat. Vastausten perusteella 70 %:lla ruotsinkielisistä peruskouluista oli toimiva oppilaskunta.

Koska kyselyn avulla ei saatu vastauksia kaikista perusopetuksen vuosiluokkien 1–6 kouluista, Opetushallitus selvitti oppilaskuntien määrän erillisellä kyselyllä, johon siihenkään kaikki vuosiluokkien 1–6 koulut eivät vastanneet. Opetuksen järjestäjille lähetettiin

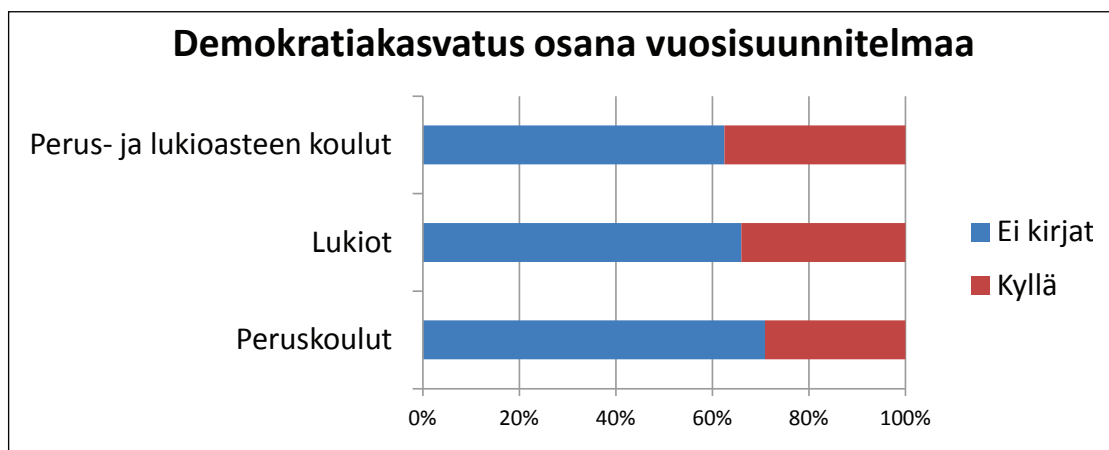
vielä niiden koulujen nimet, joilta vastausta ei saatu. Opetuksen järjestäjän edustajaa pyydettiin viipymättä selvittämään tilanne ja ilmoittamaan Opetushallitukseen tarvittavat tiedot. Vastaus jäi saamatta 8 %:lta. Erillisen selvityksen mukaan oppilaskuntia on kuitenkin 61 %:lla vuosiluokkien 1–6 kouluista.



KUVIO 6. Oppilaskuntien määrä perusopetuksen vuosiluokkien 1–6 kouluissa vuonna 2011.

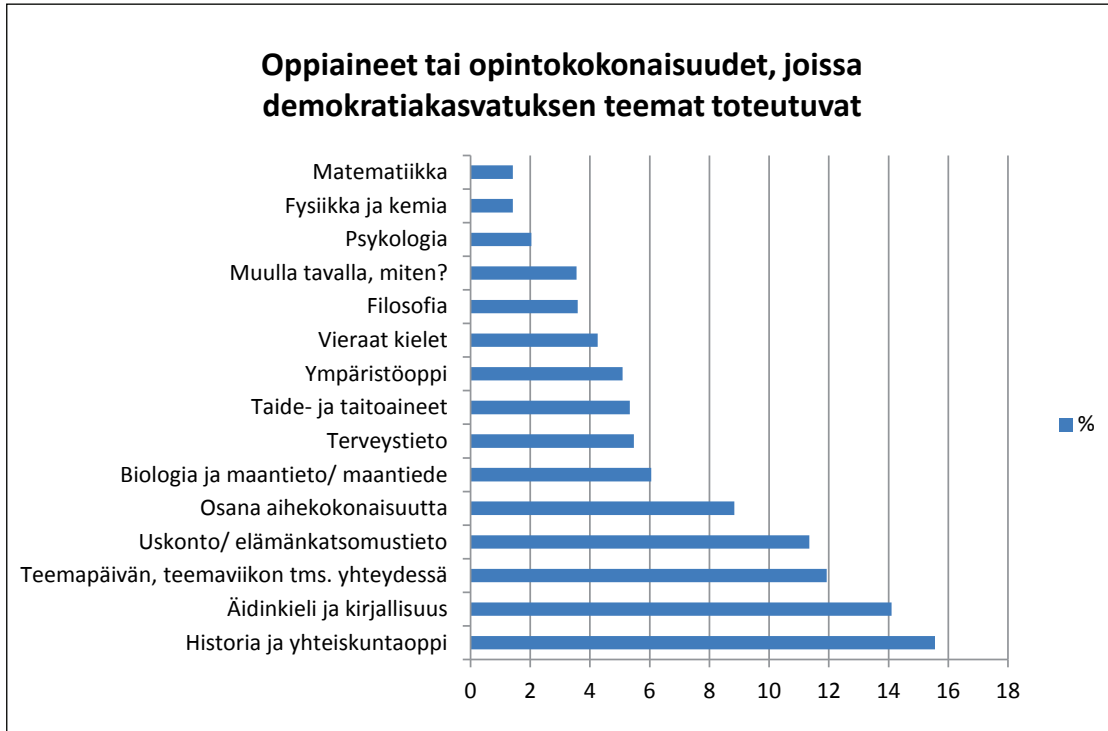
5.2.3 Demokratiakasvatuksen teemojen toteuttaminen

Selvitykseen vastanneista kouluista 30 prosenttia ilmoitti kirjanneensa demokratiakasvatuksen teemat koulun opetussuunnitelman pohjalta laadittavaan vuosisuunnitelmaan. Näistä 29 prosenttia oli peruskouluja ja 34 prosenttia lukioita. Todellisuudessa demokratiakasvatusta oli käytännön koulutyössä huomattavan paljon enemmän kuin vuosisuunnitelmiin oli kirjattu. Peräti 92 % vastanneista lukioista ja 73 % peruskouluista (98 % vuosiluokkien 7–9 kouluista) ilmoitti käsittelevänsä demokratiakasvatuksen teemoja historian ja yhteiskuntaopin opetuksessa. Äidinkielen opetuksessa niitä käsiteltiin 71 %:ssa peruskouluista ja 68 %:ssa lukioista. Koulun teemapäivien, teemaviikkojen ja muiden vastaavien toimintojen yhteydessä demokratiakasvatuksen teemoja käsiteltiin 63 prosentissa peruskouluista ja 50 prosentissa lukioista.



KUVIO 7. Demokratiakasvatus osana vuosisuunnittelua.

Lisäksi avoimessa kohdassa oli mahdollista ilmoittaa, missä muissa yhteyksissä demokratiakasvatuksen teemat tulevat esille. Vastaajista 20 prosenttia oli maininnut vaihtoehdoiksi oppilaskunnan tai oman luokan toiminnan, oppilaiden ja opettajien yhteistoiminnan yleensä, oppilaanohjauksen, KiVa Koulu -hankkeen, kestävän kehityksen työryhmän tai vastaavan tai teemojen toteutumisen läpäisyperiaatteella kaikessa toiminnassa.



KUVIO 8. Demokratiakasvatuksen toteutuminen koulujen opetuksessa.

Demokratiakasvatus kuului ympäristöopin opetukseen 42 %:ssa vuosiluokkien 1–6 peruskouluista. Ruotsinkielisistä kouluista 63 % vastasi kirjanneensa demokratiakasvatuksen vuosisuunnitelmaansa. Käytännössä suomen- ja ruotsinkielisissä kouluissa demokratiakasvatuksen teemat näyttävät toteutuvan samoissa oppiaineissa suunnilleen samanlaajuisesti.

5.2.4 Oppilaiden/opiskelijoiden vaikutusmahdollisuudet

Kysyttäessä, mihin asioihin koulun oppilaat/opiskelijat voivat vaikuttaa, vastaajilla oli mahdollisuus valita kahdestatoista vaihtoehdosta ja muu-vaihtoehdosta. Vuosiluokkien 1–6 kouluista 97 % ilmoitti, että oppilaat olivat voineet vaikuttaa luokan sääntöihin. Yhtenäisissä peruskouluissa vastaava luku oli 88 % ja vuosiluokkien 7–9 peruskouluissa 84 %. Lukioissa ei ole luokkia kuten peruskoulussa, joten kysymykseen vastaaminen on ollut hieman tulkinnanvaraista: 40 % lukioista ilmoitti opiskelijoiden voineen vaikuttaa luokan sääntöihin, jolla tässä todennäköisesti tarkoitetaan ohjausryhmää tai muita opetusryhmiä. Kaikista vastanneista peruskouluista 65 % ilmoitti oppilaiden voineen vaikuttaa koulun sääntöihin; vuosiluokkien 7–9 kouluissa luku oli korkeampi: 74 %. Lukioiden opiskelijoista vastaavasti 70 %:n ilmoitettiin vaikuttaneen koulun sääntöihin. Yli puolessa peruskouluista (55 %) ja lukioista (58 %) oppilaat ja opiskelijat olivat voineet vaikuttaa kouluruokailuun.

Kaikista vastanneista peruskouluista 91 % ja lukioista 97 % ilmoitti oppilaiden/opiskelijoiden voineen vaikuttaa juhlien järjestämiseen, ja 88 %:ssa peruskouluista ja 92 %:ssa lukioista oppilaat ja opiskelijat olivat voineet vaikuttaa kouluympäristöön. Teemapäivien ja teemaviikkojen järjestämisessä oppilaat ja opiskelijat olivat vahvasti mukana: peruskouluista 81 % ja lukioista 96 % ilmoitti oppilaiden voineen vaikuttaa niihin. Suurimmassa osassa vastanneita peruskouluista oppilaat ja opiskelijat olivat niin ikään olleet vaikuttamassa kerhotoimintaan ja vapaaehtoisiihin projekteihin.



KUVIO 9. Oppilaiden ja opiskelijoiden vaikuttamismahdollisuuksien kohdealueet.

Oppilaiden mahdollisuudet vaikuttaa koulun opetussuunnitelmiin arvioitiin vähäisimmiksi erityisesti peruskouluissa, joista 12 % (vuosiluokkien 7–9 kouluista 18 %) ilmoitti oppilaiden voineen vaikuttaa niihin. Lukioissa oppilaat olivat voineet vaikuttaa opetussuunnitelmaan huomattavasti useammin (46 %). Huomionarvoista on kuitenkin se, että 42 % kaikista vastanneista peruskouluista ja puolet (51 %) vuosiluokkien 7–9 kouluista ilmoitti, että *oppilaat olivat voineet vaikuttaa siihen, mitä ja miten oppitunneilla opiskellaan eli käytännössä teemoihin, työtapoihin ja omaan oppimiseen eli siis opetussuunnitelmien varsinaiseen toteuttamiseen*. Kahdessa kolmasosassa lukioista (68 %) opiskelijoilla oli ollut vaikutusta siihen, mitä ja miten kursseilla opiskellaan. Tämän lisäksi 34 % vastanneista peruskouluista (49 % vuosiluokkien 7–9 kouluista) ja 63 % lukioista ilmoitti oppilaiden/opiskelijoiden pystyneen vaikuttamaan koulun muuhun kehittämiseen.

Avoimessa vastausvaihtoehdossa mainittiin lukuisia asioita, joihin oppilailla/opiskelijoilla oli mahdollisuus vaikuttaa. Näitä olivat muun muassa oppilaskuntatoiminnan kehittäminen, koulun erilaiset ohjelmat, lehtitilaukset, viestintä ja välituntien järjestelyt. Oppilaat olivat vaikuttaneet myös muun muassa taksvärkkikohteiden valintaan, koulun kioskin toimintaan, kouluruokailuihin, retkiin ja yleisiin hankintoihin.

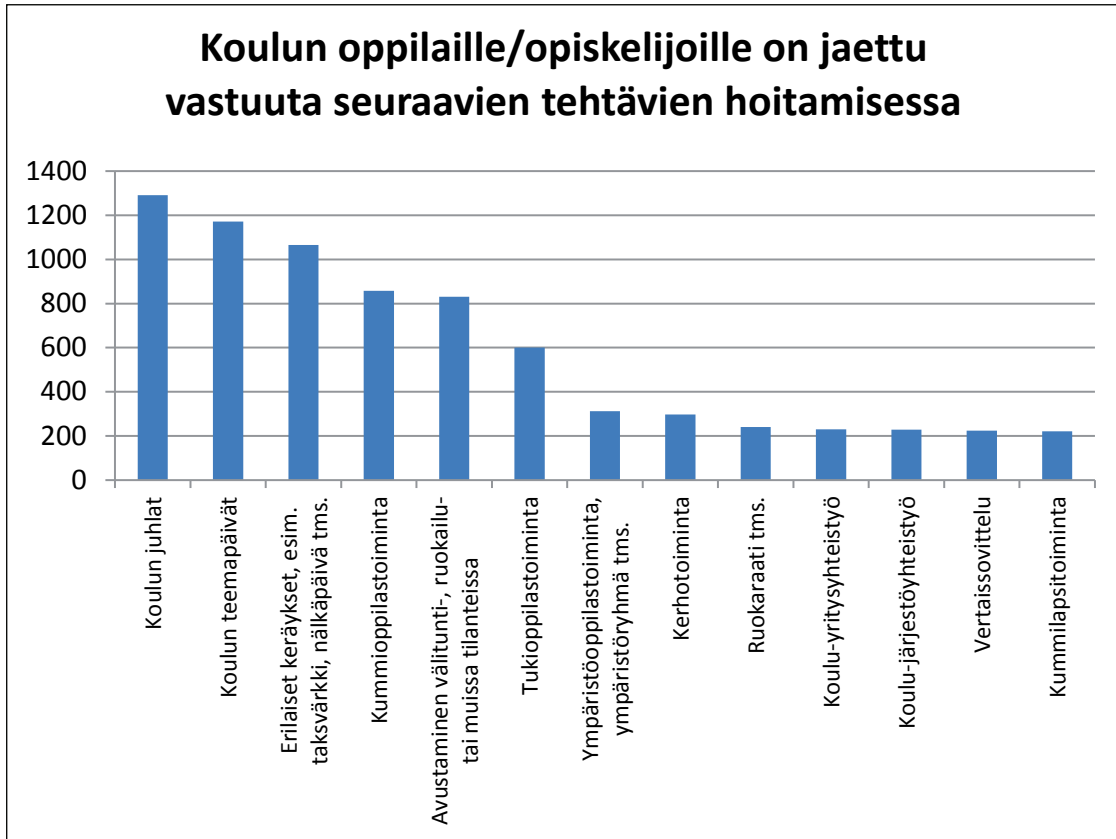
5.2.5 Oppilaiden/opiskelijoiden vastualueet

Selvitettäessä oppilaille/opiskelijoille jaettua vastuuta erilaisten tehtävien hoitamisessa vastaajilla oli mahdollisuus valita kolmestatoista vaihtoehdosta ja muu-vaihtoehdosta. Ylivoimaisesti eniten mainintoja sai kaikilla peruskoulujen kouluasteilla ja lukioissa koulun juhlat -vaihtoehto. Tarkasteltaessa tämän kohdan vastauksia on syytä ottaa huomioon, että korkeita prosenttilukuja ovat saaneet toimintamuodot, jotka ovat kouluissa yleisimpiä. Alhaisempia prosenttilukuja saaneet toimintamuodot voivat olla harvinaisempia, mutta oppilaat ja opiskelijat saattavat kantaa niistä enemmän vastuuta. Prosenttiluvut eivät siis kerro suoraan oppilaille jaetun vastuun absoluuttisesta tai suhteellisesta määrästä, vaan toimintamuotojen yleisyydestä tai harvinaisuudesta.

TAULUKKO 5. Oppilaiden ja opiskelijoiden vastualueita oppilaitostyyppin mukaan.

Oppilaitostyyppin mukainen luokittelu			
Koulunne oppilaille/opiskelijoille on jaettu vastuuta seuraavien tehtävien hoitamisessa	Oppilaitostyyppi		Yhteensä
	Peruskoulut	Lukiot	
1. Kerhotoiminta	231	56	287
	20,6 %	21,5 %	
2. Kummioppilastoiminta	787	57	844
	70,0 %	21,9 %	
3. Kummilapsitoiminta	165	54	219
	14,7 %	20,8 %	
4. Ruokaraati tms.	189	41	230
	16,8 %	15,8 %	
5. Tukioppilastoiminta	412	167	579
	36,7 %	64,2 %	
6. Vertaissovittelu	207	12	219
	18,4 %	4,6 %	
7. Erilaiset keräykset, esim. taksvärkki, nälkäpäivä tms.	821	222	1043
	73,0 %	85,4 %	
9. Ympäristöoppilastoiminta, ympäristöryhmä tms.	232	69	301
	20,6 %	26,5 %	
10 Avustaminen välitunti-, ruokailu- tai muissa tilanteissa	775	38	813
	69,0 %	14,6 %	
11. Koulun teemapäivät	906	245	1151
	80,6 %	94,2 %	
12. Koulun juhlat	1019	250	1269
	90,7 %	96,2 %	
13. Koulu–järjestöyhteistyö	145	77	222
	12,9 %	29,6 %	
14. Koulu–yritysyhteistyö	134	90	224
	11,9 %	34,6 %	
Yhteensä	1124	260	1384

Peruskouluista 91 % (yläkouluista 94 %) ja lukioista 96 % ilmoitti oppilaille jaetun vastuuta juhlien järjestämisessä. Alakouluista toiseksi eniten eli 81 % vastanneista ilmoitti vastuuta jaetun oppilaille erilaisissa välitunti-, ruokailu- ja muissa tilanteissa ja kolmanneksi eniten koulun teemapäivien hoitamisessa (76 %). Myös kummioppilastoiminnassa 76 % vuosiluokkien 1–6 kouluista ilmoitti jakaneensa vastuuta oppilaille.



KUVIO 10. Oppilaiden ja opiskelijoiden vastualueita.

Tukioppilastoiminta perustuu oppilaiden omaan osaamiseen, vastuun kantamiseen ja itse tekemiseen: 90 % yläkouluista ja 64 % lukioista ilmoitti, että oppilaille on annettu vastuuta tukioppilastoiminnasta. Myös vertaissovittelutoiminta lähtee nimensä mukaisesti oppilaista itsestään, sovittelijaoppilaiden osaamisesta ja heidän keskinäisestä vastuustaan erilaisten konfliktien rakentavassa sovittelussa ja ratkaisemisessa. Vuosiluokkien 7–9 peruskouluista 22 % ja yhtenäisistä peruskouluista 24 % ilmoitti, että oppilaille oli jaettu vastuuta vertaissovittelutoiminnassa. Lukioiden kohdalla on syytä huomioida, että tukioppilas- ja vertaissovittelutoiminta on niissä ylipäätään vähäisempää kuin peruskouluissa.

Alakouluista 76 %, yhtenäisistä peruskouluista 87 %, yläkouluista 89 % ja lukioista 94 % ilmoitti jakaneensa oppilaille/opiskelijoille vastuuta koulun teemapäivien järjestämisessä. Vastuuta kummioppilastoiminnasta ilmoitti jakavansa oppilaille 76 % alakouluista ja 77 % yläkouluista.

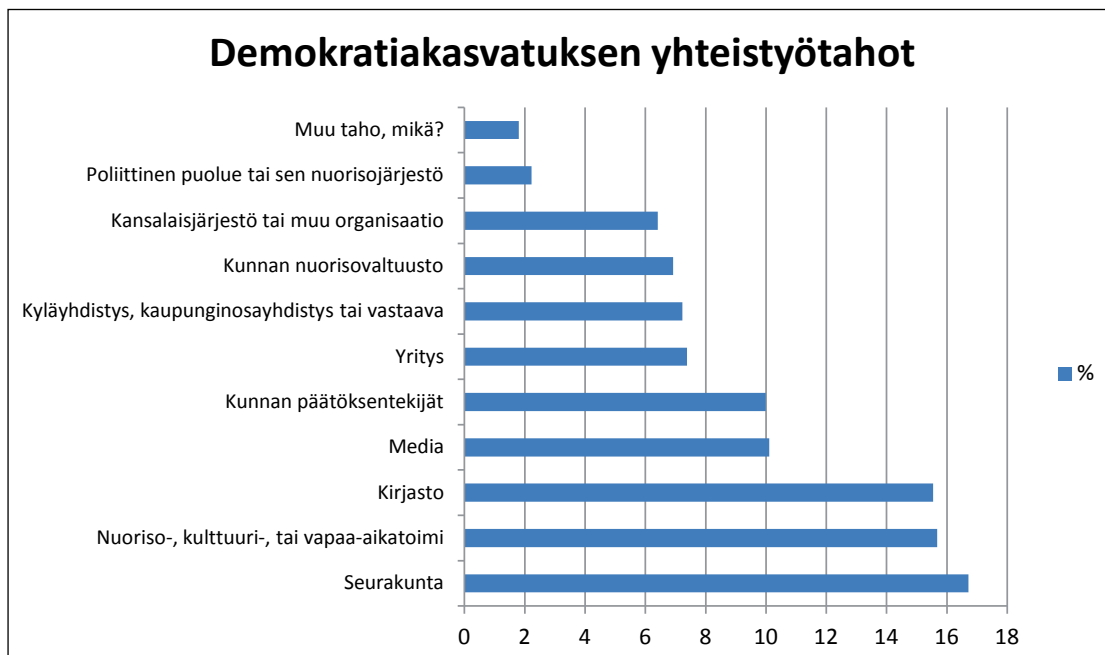
TAULUKKO 6. Oppilaiden vastualueita peruskoulun eri luokkatasoilla.

Luokkatason mukainen luokittelu				
Koulunne oppilaille/opiskelijoille on jaettu vastuuta seuraavien tehtävien hoitamisessa	Perusopetuksen vuosiluokat			Yhteensä
	vuosiluokat 1–6	vuosiluokat 7–9	vuosiluokat 1–9	
1. Kerhotoiminta	105	81	44	230
	14,9 %	36,2 %	23,2 %	
2. Kummioppilastoiminta	538	102	146	786
	76,1 %	45,5 %	76,8 %	
3. Kummilapsitoiminta	102	35	28	165
	14,4 %	15,6 %	14,7 %	
4. Ruokaraati tms.	114	37	37	188
	16,1 %	16,5 %	19,5 %	
5. Tukioppilastoiminta	73	201	138	412
	10,3 %	89,7 %	72,6 %	
6. Vertaissovittelu	111	50	46	207
	15,7 %	22,3 %	24,2 %	
7. Erilaiset keräykset, esim. taksvärkki, nälk päivät tms.	448	211	160	819
	63,4 %	94,2 %	84,2 %	
9. Ympäristöoppilastoiminta, ympäristöryhmä tms.	135	55	42	232
	19,1 %	24,6 %	22,1 %	
10 Avustaminen välitunti-, ruokailu- tai muissa tilanteissa	575	88	110	773
	81,3 %	39,3 %	57,9 %	
11. Koulun teemapäivät	539	199	165	903
	76,2 %	88,8 %	86,8 %	
12. Koulun juhlat	630	211	175	1016
	89,1 %	94,2 %	92,1 %	
13. Koulu–järjestöyhteistyö	68	40	36	144
	9,6 %	17,9 %	18,9 %	
14. Koulu–yritysyhteistyö	39	61	34	134
	5,5 %	27,2 %	17,9 %	
Yhteensä	707	224	190	1121

Vastuuta oppilaille erilaisten keräystehtävien hoitamisesta kuten taksvärkki- ja nälk päiväkeräyksistä ilmoitti jakaneensa 94 % yläkouluista ja 63 % alakouluista. Vastuuta koulu–yritysyhteistyöstä ja koulu–järjestöyhteistyöstä oli oppilaille ja opiskelijoille jaettu enemmän yhtenäisissä peruskouluissa, yläkouluissa ja lukioissa. Yhtenäisistä peruskouluista 19 %, yläkouluista 18 % ja lukioista 30 % ilmoitti oppilaille/opiskelijoille jaetun vastuuta koulu–järjestöyhteistyössä. Koulu–yritysyhteistyöstä ilmoitti oppilaita vastuuttaneensa 18 % yhtenäisistä peruskouluista, 27 % yläkouluista ja 35 % kyselyyn vastanneista lukioista.

5.2.6 Koulun yhteistyötahot

Koulujen yhteistyötahoja kartoittaneessa kysymyksessä vastaajien oli mahdollista valita kymmenen vaihtoehdon lisäksi avoin muu-vaihtoehto. Ylivoimaisesti eniten yhteistyötä kaikki vastanneet peruskoulut (96 %) ja lukiot (91 %) ilmoittivat tekevänsä seurakuntien kanssa. On tavallista, että seurakunnat järjestävät jumalanpalveluksia ja päivänavauksia yhteistyössä koulujen kanssa. Lisäksi seurakuntien edustajat käyvät kouluissa pitämässä rippikouluihin ja erilaisiin muihin aktiviteetteihin liittyviä informaatiotilaisuuksia sekä oppitunteja. Seurakuntien edustajat voivat olla mukana koulujen kriisityöryhmissä ja toimia yhteistyössä oppilaskunnan ja vanhempainyhdistyksen kanssa sekä organisoida aamu- ja iltapäivä- sekä kerhotoimintaa.



KUVIO 11. Koulujen ja oppilaitosten yhteistyötahot.

Vastanneista peruskouluista 89 % ja lukioista 89 % ilmoitti tekevänsä yhteistyötä kunnan nuoriso-, kulttuuri- ja vapaa-aikatoimen kanssa. Peruskouluista 93 % ilmoitti yhteistyöstä kirjaston kanssa ja lukioista 71 %. Lukiolaisten kirjaston käyttö on luonnollisesti itsenäisempää kuin esimerkiksi alakoululaisten. Sen sijaan vastanneista lukioista huomattava määrä (76 %) ilmoitti tekevänsä yhteistyötä kunnan päätöksentekijöiden ja median (72 %) kanssa.

Peruskouluista kunnan päätöksentekijöiden kanssa yhteistyötä ilmoitti tekevänsä yli puolet (52 %), yläkouluista 63 % ja lukioista 76 %. Yhteistyö median kanssa näyttää olevan myös yleistä erityisesti peruskoulujen yläluokilla: kaksi kolmasosaa vastanneista vuosiluokkien 7–9 kouluista ilmoitti tekevänsä yhteistyötä median kanssa. Myös koulujen yritys yhteistyö oli yleistä: vastanneista lukioista yritys yhteistyötä ilmoitti tehneensä 65 % ja yläkouluista yli puolet (55 %). Yhteistyötä kansalaisjärjestön tai muun organisaation kanssa ilmoitti tekevänsä 47 prosenttia lukioista, 44 % yläkouluista ja 28 % alakouluista. On hyvä huomata, että monissa kouluissa on tukioppilastoimintaa, vertaissovittelutoimintaa, taksvärkki- ja nälkäpäiväkeräyksiä ja Malli-YK-kokouksia, joissa kaikissa yleensä poikkeuksetta toimitaan yhteistyössä kansalaisjärjestön tai organisaation kanssa. Mutta

koska toiminta on jo niin institutionalisoitunutta ja vakiintunutta osaksi koulun normaaleja käytänteitä, sitä ei välttämättä tiedosteta järjestö- tai muuksi yhteistyöksi.

Avoimessa muu-kohdassa yleisimmin yhteistyökumppaneiksi oli ilmoitettu vanhempainyhdistys, vanhemmat yleensä, 4H-kerho, palokunta, poliisi, yksittäiset nimetyt yhdistykset ja urheiluseurat sekä muut koulut.

5.2.7 Yhteiskunnallisten aihealueiden opettaminen

Yhteiskunnallisten sisältöjen opetusta sisältyy perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelman perusteiden mukaan kaikkeen koulun toimintaan ja lähes kaikkien oppiaineiden opetukseen. Yhteiskunnalliset teemat näkyvät opetussuunnitelman perusteiden arvopohjassa, opetuksen lähtökohdissa ja opetuksen toteuttamisen periaatteissa. Kaikki aihekokonaisuudet liittyvät keskeisesti yhteiskunnalliseen kasvatukseen. Oppiaineista yhteiskuntaopin opetus kattaa laajimmin yhteiskunnalliset aihealueet. Yhteiskuntaoppia opetetaan peruskoulun yhdeksännellä luokalla 3 vuosiviikkotuntia ja lukiossa kahdella kaikille yhteisellä yhteiskuntatiedon ja taloustiedon kursseilla.

Valtioneuvoston periaatepäätöksessä demokratian edistämisestä Suomessa on lähtöolettamuksena, että yhteiskunnallisten aihealueiden opettaminen kouluissa olisi haasteellista ja että kouluissa olisi esteitä poliittis-yhteiskunnallisten sisältöjen käsittelyyn.

Kysymykseen ”Onko yhteiskunnallisten aihealueiden opettaminen vaikeaa”, ylivoimaisesti suurin osa eli 89 % vastanneista peruskouluista ja 88 % lukioista vastasi kieltävästi. Yhtenäisistä peruskouluista 92 % vastasi samoin. Ainoastaan 12% vastanneista peruskouluista ja lukioista koki yhteiskunnallisten aihealueiden opettamisen vaikeaksi. Tällöinkin vastaajat näkivät ongelman lähinnä opetuksen haasteena tai kehittämistyön kohteena. Keskeisin kehittämishaaste niiden vastaajien mielestä, joista opettaminen oli vaikeaa, kohdistui aihealueen laaja-alaisen sisällön hallintaan, oppilaiden omaksumistason oivaltamiseen sekä heidän motivaationsa herättämiseen eri ikäkausina. Useimmiten viitattiin peruskoulun nuorimpiin: ”Oppilaamme ovat lapsia” tai ”Nuoren on vaikea asettua täysivaltaisen kansalaisen asemaan.” Kiinnostus poliittiseen päätöksentekoon ja yhteiskunnallinen valveutuneisuus eivät ole nuorilla vielä heränneet, ja asiat ja termit ovat abstrakteja, vaikeasti avautuvia ja etäällä kodin ja koulun lähipiiristä. Myös oppilaiden osaamisen lähtötasossa sekä kyvyssä ymmärtää syy- ja seuraussuhteita nähtiin opetusta hankaloittavia eroja.

Mukana oli myös asenteellisia esteitä ja kilpailutilanteita: ”Tietokoneet, nettipelit ja Facebook ovat aikavarkaita eikä ympäröivän yhteiskunnan toiminta kiinnosta. Tiedotusvälineitä seurataan vähän, haetaan pinnallista tietoa.” ”Tämän päivän oppilaat kokevat hyvinvointivaltion itsestäänselvyytenä, he kokevat että jotkut hoitavat asiat puolestamme. Yksilökeskeisyys vallalla.” Lisäksi viitattiin yhteiskunnallisen aihealueen herättämiin tunnelatauksiin tai ”hapatukseen”: ”Vanhemmat ovat välillä yliherkkiä aiheelle”, ”Joskus on vaikeaa opettaa neutraalisti yhteiskunnallisia asioita.”

Eri maakuntien välillä oli selviä eroja siinä, tuntuuko yhteiskunnallisten aihealueiden opettaminen vaikealta. Yksikään Etelä-Karjalan, Pohjanmaan ja Pohjois-Savon lukio ei ilmoittanut pitävänsä opettamista vaikeana. Päijät-Hämeen lukioista 25 % (saman alueen peruskouluista 10 %) ja Pohjois-Karjalan lukioista 22 % (saman alueen peruskouluista 12 %) ilmoitti pitävänsä opettamista hankalana.

TAULUKKO 7. Yhteiskunnallisten aihealueitten opettamisen helppous.

	Onko mielestänne yhteiskunnallisten aihealueiden opettaminen vaikeaa?					
	Ei			Kyllä		
	Peruskoulut	Lukiot	Yhteensä	Peruskoulut	Lukiot	Yhteensä
Uusimaa	91,6 %	89,4 %	91,2 %	8,4 %	10,6 %	8,8 %
Varsinais-Suomi	96,3 %	86,4 %	94,6 %	3,7 %	13,6 %	5,4 %
Satakunta	87,1 %	85,7 %	86,8 %	12,9 %	14,3 %	13,2 %
Kanta-Häme	90,9 %	87,5 %	90,2 %	9,1 %	12,5 %	9,8 %
Pirkanmaa	87,6 %	83,9 %	86,7 %	12,4 %	16,1 %	13,3 %
Päijät-Häme	89,7 %	75,0 %	86,5 %	10,3 %	25,0 %	13,5 %
Kymenlaakso	84,2 %	91,7 %	86,0 %	15,8 %	8,3 %	14,0 %
Etelä-Karjala	96,6 %	100,0 %	96,9 %	3,4 %		3,1 %
Etelä-Savo	90,3 %	88,9 %	90,0 %	9,7 %	11,1 %	10,0 %
Pohjois-Savo	86,0 %	100,0 %	88,9 %	14,0 %		11,1 %
Pohjois-Karjala	88,5 %	77,8 %	86,9 %	11,5 %	22,2 %	13,1 %
Keski-Suomi	79,2 %	81,3 %	79,6 %	20,8 %	18,8 %	20,4 %
Etelä-Pohjanmaa	90,5 %	82,6 %	89,1 %	9,5 %	17,4 %	10,9 %
Pohjanmaa	77,8 %	100,0 %	79,5 %	22,2 %		20,5 %
Keski-Pohjanmaa	88,5 %	100,0 %	90,0 %	11,5 %		10,0 %
Pohjois-Pohjanmaa	88,3 %	91,3 %	88,9 %	11,7 %	8,7 %	11,1 %
Kainuu	75,0 %	100,0 %	83,3 %	25,0 %		16,7 %
Lappi	76,5 %	100,0 %	82,2 %	23,5 %		17,8 %
Yhteensä	88,5 %	88,3 %	88,5 %	11,5 %	11,7 %	11,5 %

Etelä-Karjalan peruskouluista ainoastaan 3 %, Varsinais-Suomen peruskouluista 4 % ja Uudenmaan peruskouluista 8 % vastasi pitävänsä yhteiskunnallisten aihealueiden opettamista vaikeana. Pohjanmaan vastanneista peruskouluista useampi eli 22 % ja Keski-Suomen peruskouluista 21 % vastasi samoin.

TAULUKKO 8. Yhteiskunnallisten aihealueiden opettamisen helppous kouluasteittain ja -muodoittain

	Onko mielestänne yhteiskunnallisten aihealueiden opettaminen vaikeaa?		Yhteensä
	Ei	Kyllä	
vuosiluokat 1–6	87,8 %	12,2 %	100,0 %
vuosiluokat 7–9	88,2 %	11,8 %	100,0 %
vuosiluokat 1–9	91,8 %	8,2 %	100,0 %
Yhteensä	88,5 %	11,5 %	100,0 %

Verrattaessa erilaisia peruskouluja keskenään vähiten vaikealta yhteiskunnallisten aihealueiden opettaminen tuntui yhtenäisissä peruskouluissa, joista 92 % ilmoitti, ettei se ole vaikeaa. Perusopetuksen osalta 12% kouluista ilmoitti kokevansa yhteiskunnallisten aihealueiden opettamisen vaikeaksi.

Yhteiskunnallisen aihealueen laajuus ja kompleksisen sisällön osaaminen tuntuivat opettajan työajan puitteissa haasteellisilta. Aiheen rajaus, muuttuvan tiedon seuraaminen sekä mediatulvasta olennaisen poimiminen tuottivat ongelmia. Myös alan termistön tulkinnan vaikeuteen viitattiin. ”Miten ne saa lapsille tarpeeksi yksinkertaisesti selitettyä kun tuntuu, ettei itsekään aina ymmärrä!”, ”Miten saadaan ´kuivista´ faktatietoa sisältävistä perustiedoista opiskelijoita kiinnostavia, jos heillä ei ole omakohtaista kosketusta ko. asiaan.” Varsinkin perusopetuksen nuorimmille oppilaille alan käsitteistö näytti avautuvan muita huonommin.

Oppilaiden eri ikäkausille soveltuvan ajantasaisen oppimateriaalin tai oppaan saamista – erityisesti ala-asteen nuorimmille – toivoi noin 13 % vastaajista. ”Oppimateriaali on kerättävä itse.” Oppikirjojen tietojen päivitys ja innostavan materiaalin tekeminen nähtiin ammatillisesti tärkeänä kehittämiskohtena.

Monet vastaajista kaipasivat omaa oppiainetta yhteiskunnallisten aihealueiden opettamiseen, esimerkiksi kansalaistaitoa tai selkeää suunnitelmaa asian käsittelemisestä toisessa oppiaineessa. Ei oikein tiedetty, missä aineessa yhteiskunnallisia aihealueita tulisi opettaa varsinkaan alakouluissa: ”Ei sijaa tuntikehyksessä”, ”Ei ole varattu varsinaisesti aikaa” ja ”Sisällöt jakoutuivat niin moneen oppiaineeseen.”

5.2.8 Esteet politiikan opettamiselle

Samoin kuin edellisessä kohdassa vallalla on yleinen olettaus, että politiikkaa olisi vaikeaa opettaa kouluissa tai että politiikan opettamiselle olisi olemassa esteitä. On esitetty epäilyksiä, että kouluissa ja opettajilla olisi pelkoja tai suoranaista negatiivisuutta politiikan opettamista kohtaan. On viitattu muun muassa 1970-luvun yli-politisoituneeseen aikaan ja arveltu, että juuri sen vuoksi kouluissa ei haluta opettaa politiikkaa (vrt. mm. Sakari Suutarinen). On toki hyvä määritellä, mitä politiikan opettamisella tarkoitetaan ja miten se tulkitaan. Poliitiikkahan on yhteisten asioiden hoitamista ja tarkoittaa laajempaa asiaa kuin puoluepolitiikkaa. Opetussuunnitelman perusteiden pohjalta jokaisessa peruskoulussa ja lukiassa tulee yhteiskuntaopissa opettaa poliittiset puolueet sekä poliittisen toiminnan ja vallankäytön periaatteet. Lisäksi perusteissa mainitaan perusopetuksen osalta yhteiskuntaopin keskeisissä sisällöissä muun muassa kansalaisen mahdollisuudet vaikuttaa, demokratia, vaalit, äänestäminen sekä politiikan ja hallinnon toimijat kunnallisella, valtakunnallisella ja EU-tasolla.

TAULUKKO 9. Poliitiikan opettamisen mahdolliset esteet kouluissa.

	Onko koulussanne mielestänne esteitä politiikan opettamiselle?					
	Ei			Kyllä		
	Peruskoulut	Lukiot	Yhteensä	Peruskoulut	Lukiot	Yhteensä
Uusimaa	82,7 %	95,7 %	84,9 %	17,3 %	4,3 %	15,1 %
Varsinais-Suomi	79,4 %	95,5 %	82,2 %	20,6 %	4,5 %	17,8 %
Satakunta	82,3 %	100,0 %	85,5 %	17,7 %		14,5 %
Kanta-Häme	81,8 %	100,0 %	85,4 %	18,2 %		14,6 %
Pirkanmaa	79,8 %	90,3 %	82,5 %	20,2 %	9,7 %	17,5 %
Päijät-Häme	82,8 %	100,0 %	86,5 %	17,2 %		13,5 %
Kymenlaakso	89,5 %	100,0 %	92,0 %	10,5 %		8,0 %
Etelä-Karjala	79,3 %	100,0 %	81,3 %	20,7 %		18,8 %
Etelä-Savo	81,3 %	88,9 %	82,9 %	18,8 %	11,1 %	17,1 %
Pohjois-Savo	86,0 %	93,3 %	87,5 %	14,0 %	6,7 %	12,5 %
Pohjois-Karjala	69,2 %	88,9 %	72,1 %	30,8 %	11,1 %	27,9 %
Keski-Suomi	79,2 %	93,8 %	81,7 %	20,8 %	6,3 %	18,3 %
Etelä-Pohjanmaa	81,0 %	87,0 %	82,0 %	19,0 %	13,0 %	18,0 %
Pohjanmaa	83,3 %	100,0 %	84,6 %	16,7 %		15,4 %
Keski-Pohjanmaa	92,3 %	75,0 %	90,0 %	7,7 %	25,0 %	10,0 %
Pohjois-Pohjanmaa	83,5 %	91,3 %	84,9 %	16,5 %	8,7 %	15,1 %
Kainuu	83,3 %	100,0 %	88,9 %	16,7 %		11,1 %
Lappi	85,3 %	90,9 %	86,7 %	14,7 %	9,1 %	13,3 %
Yhteensä	81,8 %	93,6 %	84,0 %	18,2 %	6,4 %	16,0 %

Kysymykseen ”Onko koulussanne mielestänne esteitä politiikan opettamiselle” vastanneista seitsemän maakunnan lukioista yksikään ei nähnyt esteitä politiikan opettamiselle koulussa. Keski-Pohjanmaan lukioista 25 % ilmoitti, että esteitä on. Kaikista vastanneista lukioista ainoastaan 6 % ja peruskouluista 18 % vastasi myöntävästi. Pohjois-Karjalan peruskoulut erottuivat joukosta: niistä 31 % ilmoitti esteitä olevan. Lukioista 93 % ja yläkouluista 95 % ilmoitti, ettei esteitä politiikan opettamiselle ollut. Esteistä mainittiinkin lähinnä alakoulujen vastauksissa. Kaikista vastanneista vuosiluokkien 1–6 kouluista 25 % ilmoitti, että opetukselle on esteitä.

TAULUKKO 10. Esteet politiikan opettamiselle kouluasteittain ja -muodoittain

	Onko koulussanne mielestänne esteitä politiikan opettamiselle?		Yhteensä
	Ei	Kyllä	
vuosiluokat 1–6	75,5 %	24,5 %	100,0 %
vuosiluokat 7–9	95,2 %	4,8 %	100,0 %
vuosiluokat 1–9	88,8 %	11,2 %	100,0 %
Yhteensä	81,7 %	18,3 %	100,0 %

Useissa vastauksissa tähdennettiin, ettei politiikka itsessään kuulu alakouluihin, koska aihe on ainakin nuoremmille liian raskas tai vaikea, eikä se ole alaluokkien opetussuunnitelmaperusteissa. Samanaikaisesti korostettiin yhteiskunnallista heräämistä muun muassa päätöksenteon ja demokratian periaatteiden oppimisen avulla.

5.2.9 Nuorisovaalit

Peruskouluissa ja lukioissa on järjestetty kunnallisten ja valtiollisten vaalien alla vaalipaneeleita, joihin on kutsuttu vaaleissa olevia eri puolueiden ehdokkaita oppilaiden tentattavaksi sekä esittämään omia näkemyksiään poliittisista kysymyksistä. Lisäksi vaalien yhteydessä on peruskoulujen yhdeksäsluokkalaisille sekä lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten opiskelijoille järjestetty jo kauan niin sanottuja varjovaaleja. Oppilaat ovat äänestäneet virallisissa vaaleissa ehdolla olevia ehdokkaita ennen varsinaisia vaaleja kouluissa järjestetyissä vaalitulaisuuksissa.

Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry on järjestänyt Nuorisovaalit useita kertoja ja tarjonnut tukea kouluille ja oppilaitoksille. Tavoitteena on nuorten äänestysaktiivisuuden kasvattaminen. Eduskuntavaalien yhteydessä järjestetty Nuorisovaalit 2011 -hanke muodostui tiedotuksellisesta Valtikka-kiertueesta, vaalipaneeleista, vaalikoneesta, äänestysaktiivisuuskampanjasta ja varjovaaleista. Koulut ovat voineet tilata Allianssin kautta aineistoa vaaleista, äänestysmateriaalit ja vaalipaneelikiertueen sekä ilmoittautua varjovaaleihin sähköisellä lomakkeella. Varjovaalien tarkoituksena on valita varjoeduskunta.

Vaalipaneelin järjestäminen kevään 2011 eduskuntavaalien alla

Kevään 2011 eduskuntavaalien alla lukioista 60,1 %, vuosiluokkien 7–9 peruskouluista 32 % sekä yhtenäisistä peruskouluista 22 % ilmoitti järjestäneensä vaalipaneelin. Noin puolet kouluista ilmoitti järjestäneensä vaalipaneelin itsenäisesti rehtorin, opettajan tai oppilaskunnan johdolla ja noin puolet eli peruskouluista 55 % ja lukioista 50 % yhteistyössä Allianssin kanssa.

TAULUKKO 11. Vaalipaneelin järjestäminen eduskuntavaalien 2011 alla.

	Järjestettiinkö koulussanne kevään 2011 eduskuntavaalien alla vaalipaneeli?					
	Ei			Kyllä		
	Peruskoulut	Lukiot	Yhteensä	Peruskoulut	Lukiot	Yhteensä
Uusimaa	88,2 %	40,4 %	80,3 %	11,8 %	59,6 %	19,7 %
Varsinais-Suomi	88,7 %	45,5 %	81,3 %	11,3 %	54,5 %	18,8 %
Satakunta	85,5 %	14,3 %	72,4 %	14,5 %	85,7 %	27,6 %
Kanta-Häme	90,9 %	50,0 %	82,9 %	9,1 %	50,0 %	17,1 %
Pirkanmaa	87,6 %	46,7 %	77,3 %	12,4 %	53,3 %	22,7 %
Päijät-Häme	100,0 %	50,0 %	89,2 %		50,0 %	10,8 %
Kymenlaakso	91,9 %	41,7 %	79,6 %	8,1 %	58,3 %	20,4 %
Etelä-Karjala	93,1 %	66,7 %	90,6 %	6,9 %	33,3 %	9,4 %
Etelä-Savo	93,8 %	55,6 %	85,4 %	6,3 %	44,4 %	14,6 %
Pohjois-Savo	84,2 %	33,3 %	73,6 %	15,8 %	66,7 %	26,4 %
Pohjois-Karjala	92,3 %	44,4 %	85,2 %	7,7 %	55,6 %	14,8 %
Keski-Suomi	90,9 %	31,3 %	80,6 %	9,1 %	68,8 %	19,4 %
Etelä-Pohjanmaa	92,4 %	26,1 %	80,5 %	7,6 %	73,9 %	19,5 %
Pohjanmaa	88,9 %		82,1 %	11,1 %	100,0 %	17,9 %
Keski-Pohjanmaa	88,5 %	75,0 %	86,7 %	11,5 %	25,0 %	13,3 %
Pohjois-Pohjanmaa	89,3 %	52,2 %	82,5 %	10,7 %	47,8 %	17,5 %
Kainuu	91,7 %		61,1 %	8,3 %	100,0 %	38,9 %
Lappi	82,4 %	45,5 %	73,3 %	17,6 %	54,5 %	26,7 %
Yhteensä	89,4 %	39,9 %	80,2 %	10,6 %	60,1 %	19,8 %

Pohjanmaan ja Kainuun maakuntien kaikki kyselyyn vastanneet lukiot olivat järjestäneet vaalipaneelin. Myös Satakunnan lukioissa vaalipaneeleita järjestettiin aktiivisesti: 86 % alueen lukioista ilmoitti järjestäneensä paneelin. Vaalipaneelin järjestämistä itsenäisesti perusteltiin sillä, että niin saadaan kouluihin helpommin kiinnostavimmat ehdokkaat, joita halutaan tentata. Vuosiluokkien 7–9 peruskouluista eniten vaalipaneeleita oli järjestetty Satakunnassa, jossa yli puolet kouluista eli 56 % ilmoitti järjestäneensä paneeleita.

Varjovaalien järjestäminen kevään 2011 eduskuntavaalien alla

Kyselyyn vastanneista yläkouluista yli puolet eli 53 % ilmoitti järjestäneensä varjovaalit. Tämän selvityksen perusteella kouluista 61 % (129 koulua) ilmoitti järjestäneensä vaalit itsenäisesti opettajan, rehtorin, oppilaskunnan tai nuorisovaltuuston kanssa tai yhteiskuntaopin opetuksen yhteydessä eikä yhteistyössä Allianssin kanssa. Esimerkiksi kaikki Päijät-Hämeessä ja Etelä-Karjalassa varjovaalit järjestäneistä peruskouluista oli organisoitunut vaalit itsenäisesti, samoin 80 % Satakunnan maakunnan peruskouluista. On hyvä huomata, ettei koulujen ja nuorten osallisuusaktiivisuutta tai -passiivisuutta poliittisissa asioissa ja vaaleissa voi arvioida suoraan sillä perusteella, kuinka suuressa määrin koulut ja oppilaitokset ovat organisoineet vaalipaneeleita ja varjovaaleja yhteistyössä Allianssin kanssa. Tärkeää on, että jokainen koulu ja oppilaitos järjestää nuorten osallistumis- ja vaikuttamisaktiviteetteja itselleen sopivimmalla tavalla.

Kaikki varjoaaleja järjestäneet 30 alakoulua olivat organisoineet vaalit itsenäisesti. Vastanneista lukioista varjovaalit ilmoitti järjestäneensä 44 %. Näistä 68 % ilmoitti toteutaneensa ne yhteistyössä Allianssin kanssa. Neljän maakunnan kaikki vastanneet lukiot olivat järjestäneet varjovaalit yhteistyössä Allianssin kanssa. Lukioiden kohdalla on hyvä huomioda se, että osa lukiolaisista on äänioikeutettuja ”oikeissa” vaaleissa, joten varjovaalit eivät 18 vuotta täyttäneiden kohdalla ole samalla tavalla mielekkäät kuin ei-äänioikeutettujen.

TAULUKKO 12. Kevään 2011 varjoaalien järjestäminen.

	Kevään 2011 varjovaalit toteutettiin					
	Yhteistyössä Allianssin kanssa			Muulla tavalla, miten?		
	Peruskoulut	Lukiot	Yhteensä	Peruskoulut	Lukiot	Yhteensä
Uusimaa	46,3 %	58,8 %	50,0 %	53,7 %	41,2 %	50,0 %
Varsinais-Suomi	30,8 %	66,7 %	45,5 %	69,2 %	33,3 %	54,5 %
Satakunta	20,0 %	66,7 %	33,3 %	80,0 %	33,3 %	66,7 %
Kanta-Häme	42,9 %	66,7 %	50,0 %	57,1 %	33,3 %	50,0 %
Pirkanmaa	37,0 %	54,5 %	42,1 %	63,0 %	45,5 %	57,9 %
Päijät-Häme		33,3 %	16,7 %	100,0 %	66,7 %	83,3 %
Kymenlaakso	25,0 %	100,0 %	50,0 %	75,0 %		50,0 %
Etelä-Karjala				100,0 %		100,0 %
Etelä-Savo	50,0 %	50,0 %	50,0 %	50,0 %	50,0 %	50,0 %
Pohjois-Savo	41,7 %	75,0 %	55,0 %	58,3 %	25,0 %	45,0 %
Pohjois-Karjala	28,6 %	100,0 %	37,5 %	71,4 %		62,5 %
Keski-Suomi	47,1 %	62,5 %	52,0 %	52,9 %	37,5 %	48,0 %
Etelä-Pohjanmaa	28,6 %	64,3 %	46,4 %	71,4 %	35,7 %	53,6 %
Pohjanmaa	50,0 %	66,7 %	57,1 %	50,0 %	33,3 %	42,9 %
Keski-Pohjanmaa	66,7 %	100,0 %	75,0 %	33,3 %		25,0 %
Pohjois-Pohjanmaa	36,4 %	88,9 %	51,6 %	63,6 %	11,1 %	48,4 %
Kainuu	100,0 %	100,0 %	100,0 %			
Lappi	57,1 %	60,0 %	58,3 %	42,9 %	40,0 %	41,7 %
Yhteensä	39,2 %	67,3 %	48,8 %	60,8 %	32,7 %	51,2 %

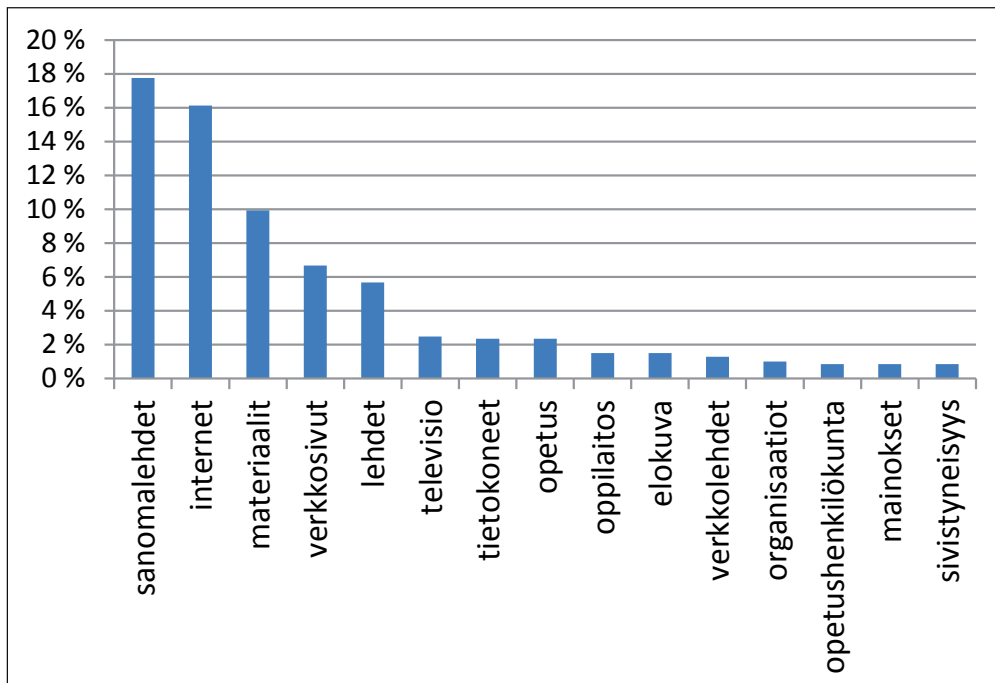
TAULUKKO 13. Varjoaalien järjestäminen eduskuntavaalien 2011 alla.

	Kevään 2011 varjovaalit toteutettiin		Yhteensä
	Yhteistyössä Allianssin kanssa	Muulla tavalla, miten?	
vuosiluokat 1–6		100,0 %	100,0 %
vuosiluokat 7–9	44,6 %	55,4 %	100,0 %
vuosiluokat 1–9	45,1 %	54,9 %	100,0 %
Yhteensä	38,9 %	61,1 %	100,0 %

5.2.10 Demokratiakasvatuksen oppimateriaali

Demokratiakasvatukseen liittyviä pedagogisia aineistoja on viime vuosina tehty sekä Suomessa että kansainvälisesti. Verkossa on yhä enemmän monipuolisia pedagogisia aineistoja opetuksen tueksi. Lisäksi sieltä saa ajantasaista tietoa maailman tapahtumista, politiikasta, taloudesta, eduskunnasta ja valtioneuvoston toiminnasta sekä lainsäädännöstä. Vastaajat katsoivat sanomalehtien ja verkkoresurssien toimivan yleisistä opetusmateriaalilähteistä selvästi parhaiten. Monilla kouluilla on omia oppimisolustoja, joita käytetään interaktiivisesti. Nimeltä mainittujen erityismateriaalien joukko on erittäin monipuolinen, ja materiaalit hajaantuvat molemmissa tarkoituksissa voimakkaasti.

Demokratiakasvatusmateriaaleissa painottuivat jonkin verran muun muassa eri oppikirjasarjojen aineistot, oppikirjojen opettajankirjat ja lisämateriaalit sekä KiVa Koulu- ja Lasten Parlamentti -materiaalit. Mediakasvatuksen aineistoksi mainitaan useasti eri mediat ja mm. järjestöjen ja organisaatioiden laatimat aineistot (sanoma- ja aikakauslehtien liitot, lastensuojelujärjestöt ym.).



KUVIO 12. Keskeiset ja toimivat demokratiakasvatukseen liittyvät pedagogiset aineistot.

5.2.11 Demokratiakasvatushankkeet

Demokratiakasvatukseen liittyviä hankkeita ja verkostoja on ollut ja on edelleen hyvin monipuolisesti. Verkostot voivat liittyä valtakunnalliseen tai alueelliseen kehittämiseen, tai ne voivat kytkeytyä koulujen, järjestöjen ja median yhteistyöhön tai kansainväliseen yhteistoimintaan. Kouluilta kysyttiin, ovatko ne olleet mukana demokratiakasvatukseen liittyvissä verkostoissa ja/tai hankkeissa viiden viime vuoden aikana. 21 % lukioista ja 14 % peruskouluista vastasi olleensa. Vastanneista vuosiluokkien 7–9 peruskouluista 24% vastasi myönteisesti. Suurista eli yli 500 oppilaan kouluista 30 % oli ollut mukana demokratiakasvatusverkostoissa tai -hankkeissa edellisten viiden vuoden aikana.

Eniten demokratiakasvatushankkeissa mukana olleita lukioita oli Kanta-Hämeessä (38 %) ja Uudellamaalla (36 %). Satakunnan maakunnan peruskouluista 19 % ja Pirkanmaan peruskouluista 19 % ilmoitti olleensa mukana demokratiakasvatukseen liittyvässä verkostossa tai hankkeessa viiden viime vuoden aikana. Päijät-Hämeen 34 vastanneesta koulusta ainoastaan yksi lukio ilmoitti olleensa mukana verkostoissa tai hankkeissa.

Vastauksissa mainittiin eduskuntavaaleihin liittyneet vaalipaneelit, varjovaalit, nuorisovaltuustovaalit, oppilaskuntavaalit, Nuorten parlamentti ja siihen liittyvät parlamenttikerhot, Suomen Lasten Parlamentti, KiVa Koulu -toiminta sekä lukuisat paikalliset ja alueelliset hankkeet, joihin sisältyi paikallisia osallisuus- ja vaikuttajaryhmiä. Kansainvälisistä hankkeista ja verkostoista useat vastanneet mainitsivat erilaiset kansalaisvaikuttamiseen liittyneet Comenius-hankeet, Euroscolan, Euroopan nuorten parlamentin ja Malli-YK-kokoukset.

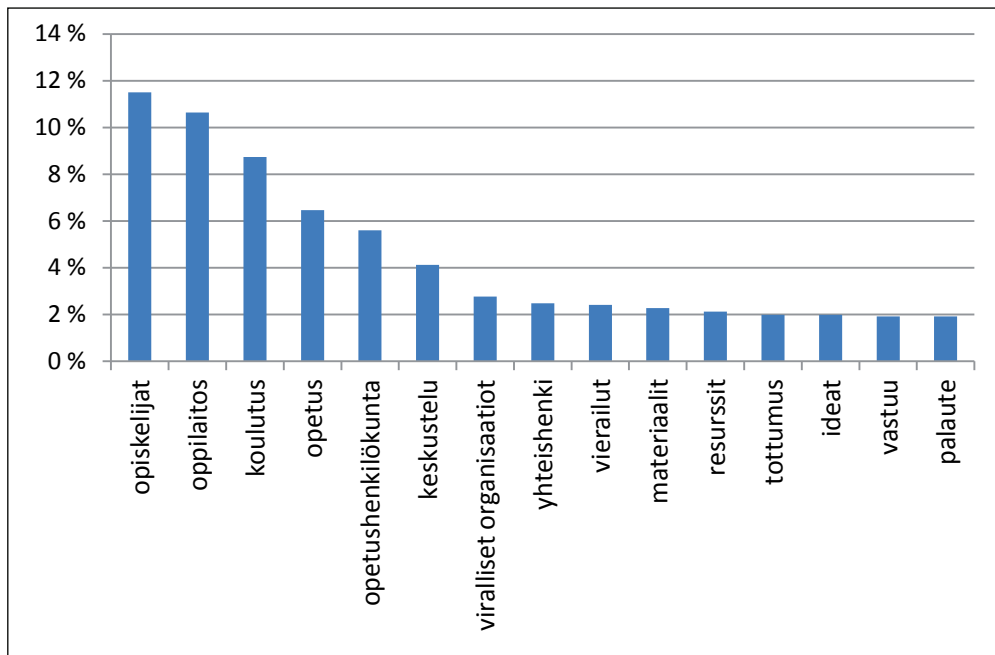
5.2.12 Opettajien saama koulutus demokratiakasvatuksen toteuttamiseen

Tiedusteltaessa opettajien mielipidettä siitä, ovatko he saaneet riittävästi koulutusta demokratiakasvatuksen toteuttamiseen, hajaantuivat vastaukset hyvin voimakkaasti eri maakunnissa. Keskimäärin 38 % lukioiden opettajista oli sitä mieltä, ettei ollut saanut tarpeeksi koulutusta. Kuitenkin esimerkiksi Pohjanmaan ja Etelä-Karjalan lukioiden opettajista kaksi kolmasosaa (67 %) ja Satakunnan ja Kanta-Hämeen maakuntien opettajista puolet ilmoitti saaneensa riittävästi koulutusta demokratiakasvatuksen toteuttamiseen.

Peruskoulun alaluokkien opettajista 83 %, yläluokkien opettajista 65 % ja yhtenäisten peruskoulujen opettajista 73 % katsoi, etteivät he ole saaneet riittävästi koulutusta demokratiakasvatuksen toteuttamiseen.

5.2.13 Demokratiakasvatuksen ja oppilaiden/opiskelijoiden aktiivisen osallistumisen ja vaikuttamisen vahvistaminen koulujen toiminnassa

Näkemykset siitä, miten demokratiakasvatusta ja oppilaiden aktiivista osallistumista ja vaikuttamista tulisi vahvistaa koulujen toiminnassa, hajautuivat hyvin laajasti. Reilu kymmenesosa vastaajista korosti eri-ikäisten nuorten tarpeiden ja mahdollisuuksien huomioimista sekä tukioppilaiden roolia. Yhtä paljon vastaajat korostivat erilaisten yhteiskunnallisten asioiden käsittelyä kouluissa, kuten KiVa Koulu -hanketta.



KUVIO 13. Keinoja osallistumisen ja vaikuttamisen vahvistamiseksi.

Demokratiakasvatukseen liittyvät monipuoliset pedagogiset aineistot tarjoavat nykyään runsaasti viimeisintä tietoa ja välineitä opettajien käyttöön. Lisäksi teemaan liittyviä tutkimuksia ja julkaisuja on ilmestynyt runsaasti viime vuosina. Haasteena on löytää mahdollisimman nopeasti eri oppimistilanteisiin sopiva relevantti aineisto. Juuri demokratiakasvatuksessa on erityisen tärkeää, että koko koulu yhteisö reflektoi yhdessä koulu yhteisön toimintaa, pohtii jo olemassa olevien osallisuutta edistävien käytänteiden toimivuutta sekä ideoi uusia tapoja edistää koulun yhteisöllistä toimintakulttuuria. Seuraavassa luvussa käydään läpi vastanneiden koulujen ideoita koulujen demokratiakasvatuksen vahvistamiseksi.

Koulun toimintakulttuuria ja yhteyksiä kehittämällä

Useat vastaajista pitivät koulujen demokratiakasvatuksen nykytilannetta jo melko hyvänä. Koulun edellytetään toimivan luontevana osana ympäröivää yhteiskuntaa ja lisääntyvässä vuorovaikutuksessa ulkopuolisten tahojen kanssa. Osallisuutta, yhteyksiä ja toimintaa voidaan lisätä sekä koulusta kuntaan päin, kunnasta kouluun että koulun sisällä. Tämä koskee koulun kaikkia toimijoita. Koulun **toimintakulttuurin ja ilmapiirin** tulisi olla avoin ja turvallinen, jolloin mielipiteen ilmaisu ja osallistaminen olisi helppoa. Erittäin tärkeänä ja tehokkaana pedagogisena keinona nousi esiin tekemällä oppiminen. Osallistumaan opitaan osallistumalla ja sitä tulee harjoitella yhdessä esikoulusta lähtien. Myös koulun me-henkeä ja rakentavaa yhteisöllistä ilmapiiriä voidaan vahvistaa positiivisten asenteiden kautta.

Oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ja oppilaskunnan toimintaa lisäämällä

Vastauksissa korostuivat oppilaiden osallistamisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksien tehostaminen koulun toiminnan kaikilla tasoilla sekä erityisesti oppilaskunnissa. Oppilaita tulee rohkaista vaikuttamaan omaan koulu ympäristöönsä, osallistumaan koulun toiminnan suunnittelun eri vaiheisiin, toteuttamaan yhteisiä koulutapahtumia sekä ottamaan asioihin kantaa ja myös perustelemaan kannanottonsa. Osallistumisen tulisi olla aitoa eli oppilaat tulisi ottaa ”ihana oikeasti” mukaan päätöksentekoon. Osallistuminen

tulisi ymmärtää mahdollisuutena eikä uhkana. Toiminnalla tulisi olla konkreettisia seurauksia, mikä motivoisi oppilaita parhaiten.

Oppilaskunnan roolia ja aktiivisuutta tulisi vahvistaa kaikin tavoin koulun arkityössä. Vastauksissa tuotiin esiin oppilaiden osallistumisen merkitys myös koulun johtoryhmän toimintaan, opettajankokouksiin, vanhempaintoimikuntaan jne. Oppilaat pitäisi ottaa mukaan päättämään koulun ympäristöstä sekä liikuntapäivien ja muiden teemapäivien toteuttamisesta. Ainakin osa näiden päivien sisällöstä voisi olla oppilaiden ideoimaa. Jokaisella luokalla voisi olla oma kummilapsi kehitysmaassa. Oppilaat voivat olla mukana sovittelemassa riitoja ja ideoida yhteistä tekemistä välitunneille.

Oppilaat voivat lisätä osallistumista myös koulun ulkopuoliseen yhteiskunnalliseen toimintaan. Osallistumista nuorisovaltuustoon ja lasten ja nuorten parlamenttiin voidaan tehostaa. Lisäksi voi asettua ehdokkaaksi vaaleihin, osallistua lautakuntatyöhön, järjestää varjovaaleja jne. ”Kunnan Pikkuparlamenttitoiminta on havaittu toimivaksi.” Koulua koskevia aloitteita voidaan laatia kunnalle jne. Yhteistyötä voidaan lisätä myös kansalaisjärjestöjen ja kolmannen sektorin kanssa. ”Koulumme tekee mm. vanhustyötä viemällä juhla-aikoina esityksiä vanhainkoteihin.”

Opettajien ja muun henkilökunnan lisäkoulutuksen merkitys nousee selkeästi esiin koulujen demokratiakasvatuksen vahvistamisessa. Opettajien kouluttamisen ja verkostoitumisen kautta voisi levittää alan hyviä kokemuksia ja käytänteitä. Lisäkoulutus toimisi myös opettajien merkittävänä motivaatiotekijänä.

Opetuksen sisältöä kehittämällä

Demokratiakasvatuksen teemoja tulisi pitää jatkuvasti esillä koulujen ja oppilaitosten jokapäiväisissä tilanteissa, opettajien ja oppilaiden yhteisessä keskustelussa, teemapäivien yhteydessä ja eri oppiaineiden opetuksessa sopivan aihepiirin yhteydessä oppilaiden eri ikätason mukaan. Alaluokilla voi opettaa kertomaan ja perustelemaan mielipiteensä sekä aloittaa kasvattaminen kriittiseen ajatteluun ja erilaisten mielipiteiden ymmärtämiseen, koska harvoin on olemassa vain yhtä totuutta. **Kriittisen ajattelun, suvaitsevaisuuden ja mielipiteen perustelemisen taitoja tulisi vahvistaa kaikkien oppiaineiden tunnilla.** Ylemmillä luokilla voidaan järjestää yhteisiä keskustelu- ja paneelitilaisuuksia eri teemoista, jotka ovat lähellä oppilaan arkea, sekä luokan tai koulun yhteisiä kokouksia oppilaita koskevista asioista. Ekskursiot eduskuntaan nähtiin myös hyvänä.

Opetusaineistoja kehittämällä

Eri luokka-asteiden demokratiakasvatukseen kaivattiin valmiiksi muokattuja opetusaineistoja. Ehdotettiin myös muutaman tunnin aihekokonaisuutta tai kurssia selkeillä ja toteuttamiskelpoisilla materiaaleilla, internetiin informaatiota toiminnasta, valmiita toimintamalleja, joita on kokeiltu muualla, sekä ei-kaupallisia, esimerkiksi Opetushallituksen tekemiä verkkokoulutus sivustoja.

Resursseja lisäämällä

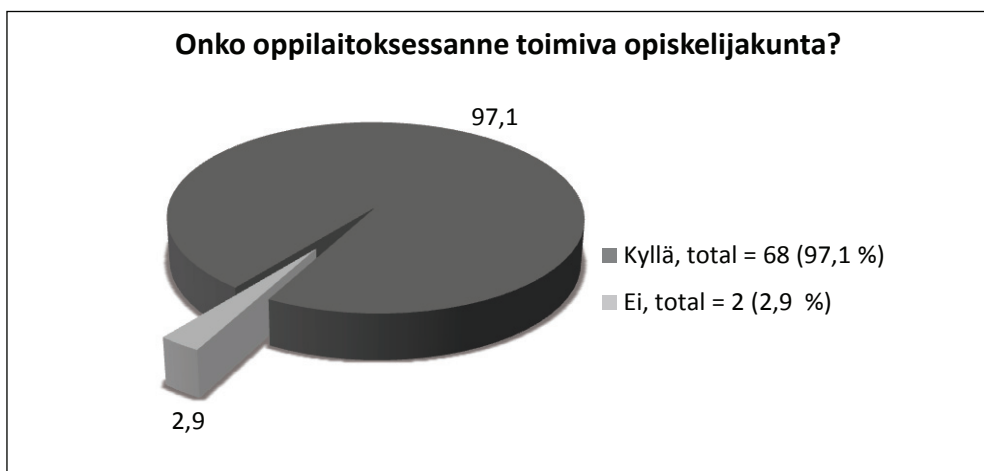
Demokratiakasvatukseen edistämiseen toivottiin myös nykyistä enemmän resursseja, ”tilaa”, aikaa, tunteja, väline- ja koulutusrahaa. ”Ei tämä tyhjästä synny”, ”Oppitunneilta ei ole aikaa irrotettavissa”, ”Yhteiskuntaopin tunteja tulisi lisätä yläkouluun ja tuoda kansalaistaito takaisin alakouluun.” Myös kannustavaa lisäpalkkiota toivottiin oppilaskuntien ohjaaville opettajille.

5.3 Kyselyn tulokset ammatillisen peruskoulutuksen osalta

5.3.1 Kyselyn toteutus

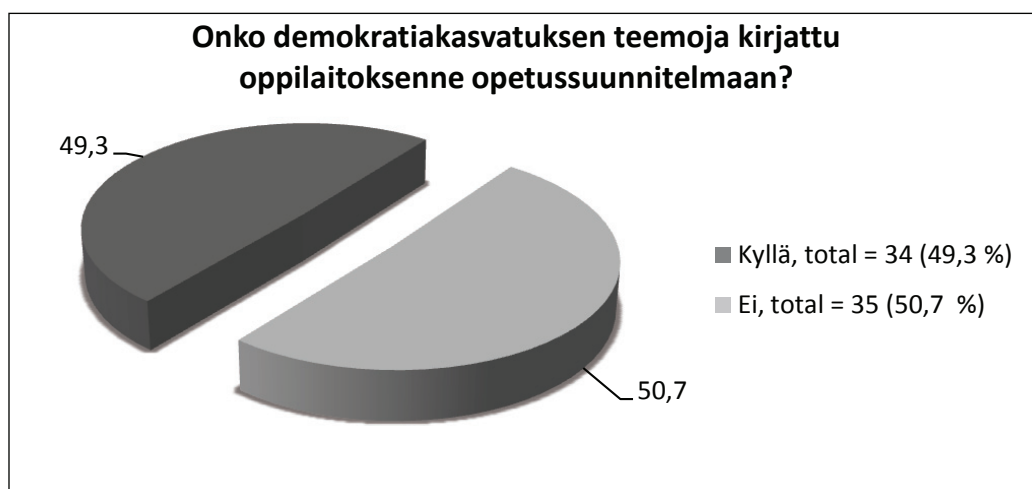
Ammattikoulutukseen suunnattu kysely poikkesi jossain määrin peruskouluihin ja lukioihin suunnatusta kyselystä. Perusopetukseen ja lukio-opetukseen nähden ammattikoulutuksen opetuksessa on huomattavasti vähemmän yhteiskunnallista sisältöä. Tämä osaltaan selittää kyselyn suhteellisen heikkoa vastausprosenttia. Monilla vastaajilla näytti lisäksi olleen vaikeuksia kysymyksiin vastaamisessa. Kysely lähetettiin kaikille ammattikoulutuksen järjestäjille, jotka tarjoavat nuorten tutkintoon johtavaa koulutusta. Kaikista järjestäjistä (139) 49,6 prosenttia (69) vastasi kyselyyn. Vastausmäärän vuoksi selvityksen tuloksia ei ole perusteltua eritellä maakunnittain.

5.3.2 Opiskelijakunnan rooli



KUVIO 14. Opiskelijakuntien määrä.

Lähes kaikissa vastanneissa ammatillista koulutusta järjestävissä oppilaitoksissa näyttää kyselyn perusteella olevan toimiva opiskelijakunta. Arkitiedon perusteella huomattiin, että kysymys olisi kuitenkin vaatinut tarkennuksia. Myöhemmät vastaukset tässäkin kyselyssä paljastavat, etteivät opiskelijakunnat välttämättä ole kovin aktiivisia.



KUVIO 15. Demokratiakasvatuksen teemat opetussuunnitelmassa.

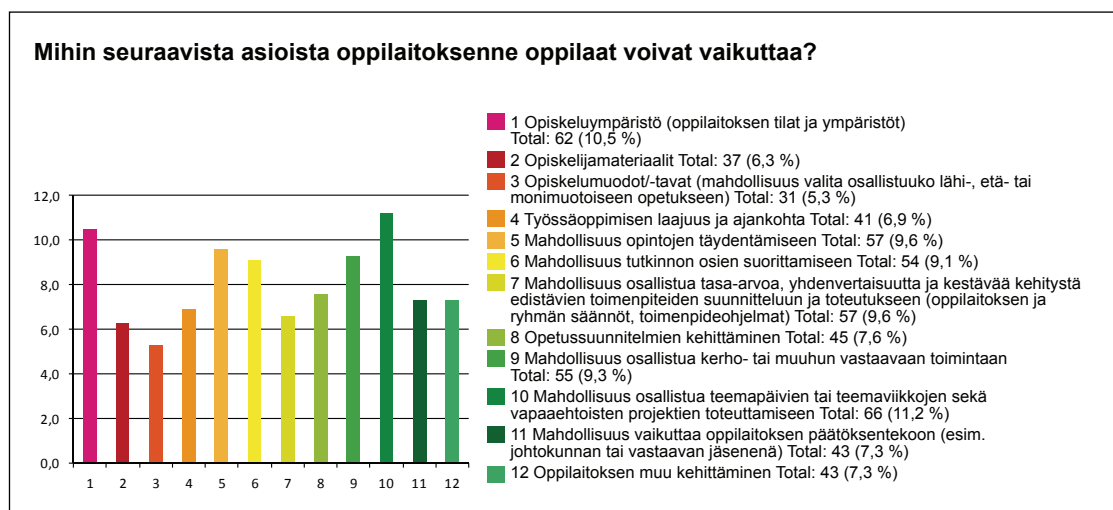
5.3.3 Demokratiakasvatuksen toteutus

Kyselyn perusteella demokratiakasvatuksen teemoja esiintyy noin joka toisen ammatillisen oppilaitoksen opetussuunnitelmissa.

Yleisimmin demokratiakasvatus on ammatillisessa koulutuksessa yhdistetty ammattia tukeviin tutkinnonosiin. Tällaisia osia (oppiaineita) ovat mm. yhteiskunta-, yritys- ja työelämätietous sekä äidinkieli. Eräissä tutkinnoissa kuten nuoriso- ja vapaa-ajanohjaajan koulutuksessa demokratiakasvatuksen sisältöjä on myös ammatillisten oppisisältöjen yhteydessä. Ammattikoulutuksen sisällä demokratiakasvatuksen määrä sekä eri oppilaitoksissa että koulutusaloilla voi vaihdella huomattavasti.

Opiskelijoiden vaikutusmahdollisuudet ammatillisissa oppilaitoksissa näyttävät jakautuvan melko tasaisesti erilaisiin toimintoihin tai tehtäviin. Opiskelua edistäviin tehtäviin osallistuminen on melko harvinaista. Esimerkiksi opetussuunnitelmien kehittäminen (7 %) tai opiskelumateriaalien käyttö (6 %) eivät ole yleensä opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksien piirissä.

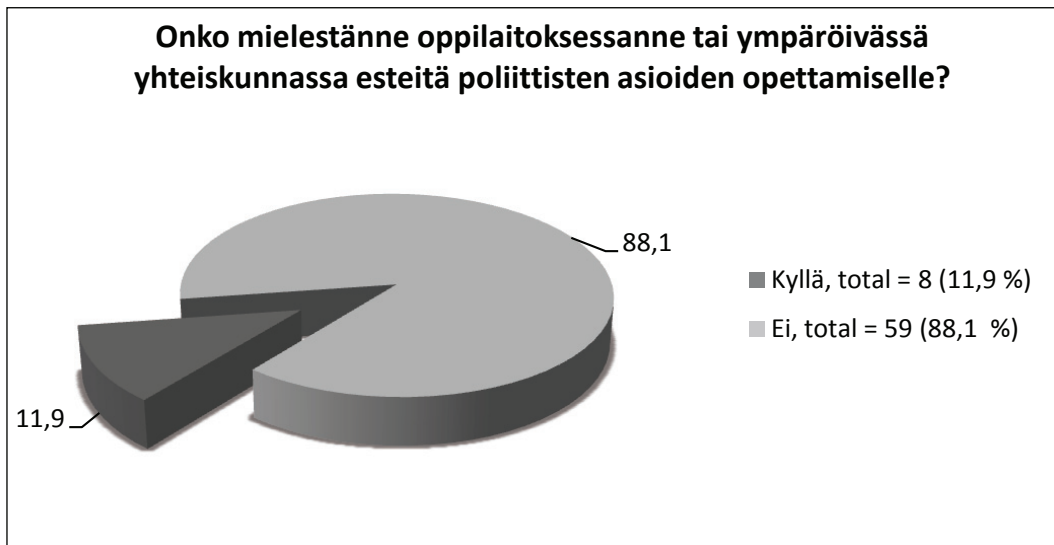
Opiskelijoille jaettu vastuu ei ammatillisessa koulutuksessa keskity mihinkään erityiseen toimintamuotoon. Teemapäivien ja juhlien järjestäminen on yleisimpiä opiskelijoiden toteuttamia toimintoja oppilaitoksissa. Ammatillisen koulutuksen luonteen mukaisesti opiskelijat tekevät osan vastuullaan olevista tehtävistä oppilaitosten ulkopuolella, esimerkiksi koulutusmessuilla ja oppilaitos- tai yritys yhteistyössä.



KUVIO 16. Asioita, joihin opiskelijat voivat oppilaitoksessa vaikuttaa.

Ammatillisilla oppilaitoksilla on runsaasti yhteistyötahoja. Yleisimpiä yhteistyökumppaneita ovat yritykset ja kunnan eri sektorit. Suhteellisen vähän tehdään yhteistyötä kolmannen sektorin, kansalaisjärjestöjen sekä poliittisten järjestöjen kanssa. Osa (13 %) oppilaitoksista tekee yhteistyötä seurakuntien kanssa.

Yhteiskunnallisten asioiden opettamista ei pidetä ammatillisessa koulutuksessa vaikeana asiana. Vastanneista 83 % ei pitänyt yhteiskunnallisten asioiden opettamista ongelmallisena.



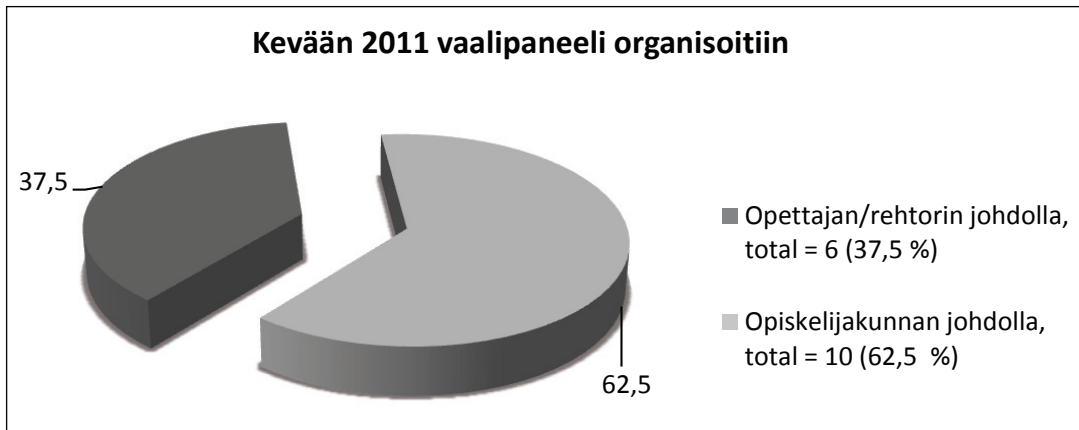
KUVIO 17. Poliittisten asioiden opettaminen.

Poliittisten asioiden opettamiselle ei näytä yleensä olevan esteitä ammatillisissa oppilaitoksissa. Vain 13 prosenttia vastaajista ilmoitti, että esteitä on.



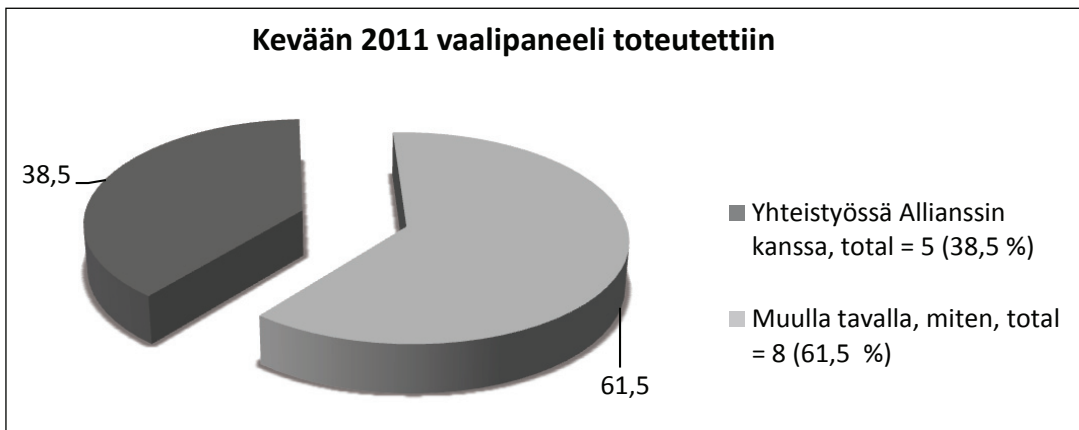
KUVIO 18. Vaalipaneelin järjestäminen keväällä 2011.

Ammatilliset oppilaitokset eivät ole järjestäneet aktiivisesti vaalipaneeleita ennen eduskuntavaaleja; paneelin oli järjestänyt vain noin neljännes.



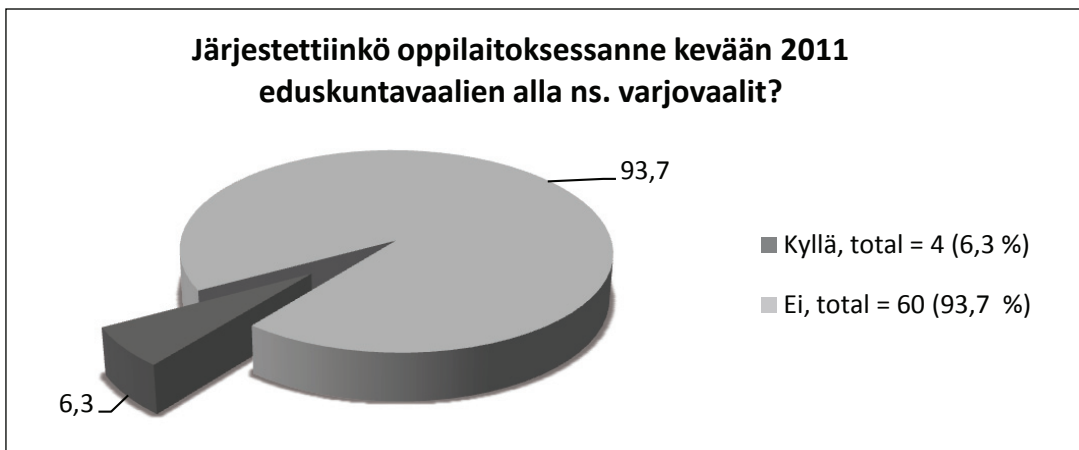
KUVIO 19. Vaalipaneelin organisointi.

Vaalipaneelin järjesti yleisimmin opiskelijakunta (63 %). Vastauksen merkitystä vähentää vaalipaneelien vähäinen kokonaisjärjestämismäärä.



KUVIO 20. Vaalipaneelin toteuttaminen.

Ammatilliset oppilaitokset järjestivät vaalipaneelit yleensä itse (62 %). Allianssi-yhteistyö oli melko vähäistä.



KUVIO 21. Varjovaalien järjestäminen keväällä 2011.

Varjovaalien järjestäminen oli ammatillisissa oppilaitoksissa harvinaista. Vain 7 prosenttia ilmoitti järjestäneensä vaalit.



KUVIO 22. Varjovaalien organisoiminen.

Vastuu varjovaalien järjestämisestä oli yleensä opiskelijakunnilla (75 %:ssa oppilaitoksista). Opiskelijakunnan aktiivisuudesta prosenttiluku ei kuitenkaan kerro, koska varjovaalien järjestäminen oli perin harvinaista.



KUVIO 23. Demokratiakasvatuksen verkostoissa toimiminen.

Vain harvat ammatilliset oppilaitokset (12 %) ovat olleet mukana demokratiakasvatukseen liittyvissä verkostoissa tai hankkeissa. Ne ovat yleensä osallistuneet joko paikallisiin hankkeisiin tai sitten jonkin järjestön (esimerkiksi Allianssin tai SAKUn) organisoimiin hankkeisiin. Useimmiten näissä toiminnoissa on edistetty erityisesti opiskelijoiden osallisuuden lisäämistä.

5.3.4 Opetus ja opetussuunnitelmat

Kyselyn perusteella vain harvat opettajat ovat saaneet koulutusta demokratiakasvatuksen toteutukseen. Joillakin koulutuspäivillä asiaa on voitu sivuta, mutta asian käsittely opettajankoulutuksessa on ollut olematonta tai vähäistä. Vastauksissa tosin tuodaan esille opettajien oma kiinnostus asiaan. Mikäli opettaja haluaa demokratiakasvatukseen liittyvää koulutusta, hänen on oltava itse aktiivinen. Vastauksista tulee ilmi myös ammatillisen

koulutuksen yhteiskunnallisten aineiden huono tila ja arvostus. Samoin nousee esille se, että yhteiskunnallisia aineita ei ole riittävästi ammatillisen koulutuksen tutkinnon perusteissa. Ne eivät anna demokratiakasvatukseen toteutukselle juurikaan mahdollisuuksia.

Demokratiakasvatukseen ja opiskelijoiden aktiivisen osallistumisen lisääminen liittyy vastausten mukaan toisaalta valtakunnalliseen päätöksentekoon ja toisaalta oppilaitoskohtaiseen toimintaan.

Ammatillisiin oppilaitoksiin liittyvä lainsäädäntö edellyttää opiskelijoiden kuulemistahaita koskevassa päätöksenteossa. Opiskelijoiden puhevaltaa käyttää oppilaskunta. Käytännön toteutuksessa koulutuksenjärjestäjien kesken lienee kuitenkin suuria eroja.

Opetussuunnitelman perusteissa on vain vähän demokratiakasvatukseen liittyviä asioita. Lisäksi yhteiskunnalliset aineet esitetään ammattitaitoa täydentävien tutkinnonosien ja elinikäisen oppimisen avaintaitojen yhteydessä. Useimmissa perustutkinnoissa yhteiskunnallisia aineita opiskellaan yhteiskunta-, yritys- ja työelämätiedon opinnoissa. Tutkinnon (120 ov) sisällöstä oppiaineen osuus on 1 opintoviikko. Tällä hetkellä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen liittyvien oppisisältöjen käsitteleminen ammatillisessa koulutuksessa vaatii ammatillisiin opetussisältöihin integroitua opetusta, mikä jäänee kuitenkin useimmilla koulutusaloilla vähäiseksi. Nuoriso- ja vapaa-ajan ohjaajan perustutkinnossa yhteiskunnallisten oppisisältöjen merkitys on olennainen, mutta useissa muissa perustutkinnoissa yhteiskunnallisten aihealueiden käsittely jäänee yleensä yhteen opintoviikkoon, jossa opiskellaan myös talous- ja yritystietoa.

Demokratiakasvatukseen toteutusmuodot vaihtelevat eri tutkinnoissa. Tutkintojen perusteissa ei ole selkeää jatkumoa peruskoulussa opittujen demokratiataitojen syventämiselle. Tärkeää olisikin muodostaa jatkumo, jolla opiskelijoiden demokratiataitoja kehitettäisiin juuri ennen täysi-ikäisyyden saavuttamista.

5.3.5 Yhteenveto ammatillisesta peruskoulutuksesta

Demokratiakasvatusta tai opiskelijoiden osallistumista ei yleensä pidetä ammatillisessa koulutuksessa kovin tärkeänä. Opiskelijat osallistuvat yhteiseen päätöksentekoon tai toimintaan keskimäärin melko passiivisesti. Osittain tämä johtuu oppilaitoksista, jotka keskittyvät kouluttamaan nuoria ensisijaisesti ammatteihin, ammattiosajiksi. Merkittävä osa opinnoista suoritetaan oppilaitosten ulkopuolella. Demokratiakasvatusta vaatii osaavia opettajia ja riittävää osuutta opetussuunnitelmassa. Ammatillisen koulutuksen opettajakoulutus jakaantuu useisiin eri vaihtoehtoihin, joissa demokratiakasvatukseen liittyvää sisältöä voidaan käsitellä lukuisilla eri tavoilla. Myös opettajien kelpoisuusskaala on hyvin laaja ja vaihtelee ammattimiehestä ylempään korkeakoulututkintoon.

Vastauksissa korostetaan, että opiskelijoiden aktivoiminen vaatii oppilaitoksen tarjoamaa aktiivista ohjausta. Vastausten mukaan opiskelijoiden ääni ei tällä hetkellä erityisen hyvin kuulu oppilaitosten toimintojen kehittämisessä. Useiden vastaajien mielestä opiskelijoille tulisi luoda nykyistä paremmat mahdollisuudet vaikuttamiseen sekä oppilaitoksessa että sen lähiympäristössä. Vastauksissa toivotaan valtakunnallisesti kattavaa ohjausta demokratiakasvatukseen ja opiskelijoiden osallistumisen lisäämiseen. Kaiken perustana tulisi olla opiskelijoiden osallistumisaktiivisuutta korostava lainsäädäntö, enemmän yhteiskuntatietoa sisältävä tuntijako ja opetussuunnitelmatyö, joka tukee opiskelijoiden kasvua yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja päätöksentekoon. Ammattiin opiskelevien ja lukioalaisten opiskelu tarjoaa tällä hetkellä hyvin erilaiset lähtökohdat demokratiakasvatukseen.

6 Tulosten yhteenveto yleissivistävästä koulutuksesta

Kansalaistaitojen arvostus

Selvityksen mukaan nuorten vuorovaikutus- ja yhteistyötaitoja sekä osallistumisen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja pidettiin opiskelutaitojen ohella kaikkein tärkeimpinä kansalaistaitoina, jotka nuorten tulisi hallita siirtyessään kouluasteelta toiselle ja koulun päätyttyä.

Vastaajista 32 prosenttia piti näitä taitoja kaikkein tärkeimpinä 7. vuosiluokalle siirryttäessä, 29 prosenttia peruskoulun päättyessä ja 25 prosenttia lukion päättyessä. Yhteiskunnallinen osaaminen, ymmärrys ja kyky toimia yhteiskunnassa nähtiin myös tärkeäksi: se sai sekä peruskoulun päättyessä (18 %) että lukion päätösvaiheessa toiseksi eniten mainintoja (20 %).

Tutkimusten mukaan suomalaiset nuoret itse tunsivat koulun antavan erityisen vähän valmiuksia lähiympäristöön vaikuttamiseen, yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, taloustaitoihin ja kansainvälisyyteen. (Tulevaisuuden peruskoulu -verkkohaastattelu 2010, Nuori-sobarometri 2008.)

Demokratiakasvatus opetuksen tavoitteissa ja suunnittelussa

Kyselyn mukaan demokratiakasvatuksen teemoja käytiin käytännön koulutyössä, erityisesti yläkouluissa ja lukioissa läpi historian ja yhteiskuntaopin opetuksessa ja alakouluissa äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksessa. Vaikka vastanneista kouluista ainoastaan kolmannes (29 % peruskouluista ja 34 % lukioista) ilmoitti kirjanneensa demokratiakasvatuksen koulun opetussuunnitelman pohjalta laadittavaan vuosisuunnitelmaan, 93 % lukioista ja 98 % vuosiluokkien 7–9 kouluista ilmoitti toteuttavansa demokratiakasvatuksen teemoja historian ja yhteiskuntaopin opetuksessa. Vuosiluokkien 1–6 kouluissa demokratiakasvatusta oli huomattavasti vähemmän.

Äidinkielen opetuksessa näitä teemoja vastasi käsittelevänsä 71 % peruskouluista ja 68 % lukioista. Koulun teemapäivien, teemaviikkojen ja muiden vastaavien toimintojen yhteydessä demokratiakasvatuksen teemat nousivat esiin 63 %:ssa vastanneista peruskouluista ja 50 %:ssa lukioista.

Ympäristöopin opetuksessa demokratiakasvatusta ilmoitti opettavansa 42 % vuosiluokkien 1–6 peruskouluista. Kun kansalaistaito-oppiaine poistettiin vuoden 1994 opetussuunnitelmasta, oppiaine sulautettiin ympäristöoppiin. Selvityksen vastausten perusteella näyttää käytännössä olevan niin, etteivät kansalaistaidon ja demokratiakasvatuksen teemat tule ympäristöopissa esiin niin kuin oli tarkoitus. Avoimissa vastauksissa nousi laajasti esiin, että opettajien mielestä kansalaistaidon poistaminen oli aiheuttanut ongelmia. Yhteiskunnallisille taidoille ja osallistumaan ja vaikuttamaan oppimiselle tulisi olla paikka opetussuunnitelmissa.

Yhteiskunnallisia aiheita ei pidetä vaikeina

Tämän selvityksen taustalla olevassa *Valtioneuvoston periaatepäätöksessä demokratian edistämisestä Suomessa* on lähtöolettamuksena, että kouluissa olisi esteitä poliittis-yhteiskunnallisten sisältöjen käsittelyyn. Yleisestikin on vallalla käsitys, että yhteiskunnallisten aihealueiden opettaminen kouluissa olisi vaikeaa. Tämä olettaus saattaa johtua

siitä, että suomalaiset nuoret eivät ole joidenkin tutkimusten mukaan kiinnostuneita ja innostuneita osallistumisesta ja yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta. Opetussuunnitelman perusteiden mukaan yhteiskunnallisia aihealueita tulee opettaa sekä peruskouluissa että lukioissa.

Tämän selvityksen tulokset eivät tue edellä mainittuja oletuksia. Kysymykseen ”Onko yhteiskunnallisten aihealueiden opettaminen vaikeaa?” ylivoimaisesti suurin osa vastaajista eli 86 % peruskouluista (92 % yhtenäisistä peruskouluista) ja 88 % lukioista vastasi kieltävästi. Ainoastaan 12 % peruskouluista ja 12 % lukioista piti yhteiskunnallisten aihealueiden opettamista vaikeana.

Samoin on vallalla oletamus, että politiikkaakin olisi vaikeaa opettaa kouluissa tai että politiikan opettamiselle olisi olemassa esteitä. On esitetty epäilyksiä, että kouluissa ja opettajilla olisi pelkoja tai suoranaista negatiivisuutta politiikan opetusta kohtaan. On viitattu muun muassa 1970-luvun ylipolitisoituneeseen aikaan ja arveltu, että sen vuoksi kouluissa ei haluta opettaa politiikkaa. Tämän selvityksen tulos ei tue tätäkään väitettä.

Kysymykseen ”Onko koulussanne mielestänne esteitä politiikan opettamiselle” ainoastaan 6 % lukioista ja 5 % vuosiluokkien 7-9 peruskouluista vastasi myöntävästi. Lukioista 94 % ja yläkouluista 95 % ilmoitti, ettei esteitä politiikan opettamiselle ollut. Esteistä mainittiinkin lähinnä alakoulujen vastauksissa (25 %). Tavallisimmin tätä perusteltiin sillä, ettei politiikka itsessään kuulu alakouluihin, koska aihe on ainakin nuoremmille liian raskas tai vaikea, eikä se ole alaluokkien opetussuunnitelman perusteissa. Samanaikaisesti korostettiin kuitenkin, että yhteiskunnallinen herääminen alkaa jo alakouluissa muun muassa oppimalla päätöksenteon ja demokratian periaatteita.

Haasteena on osallistumisen ja vaikuttamisen oppiminen. Eli kuinka koulu voisi entistä paremmin vahvistaa lasten ja nuorten käytännön valmiuksia toisten huomioimiseen sekä yhdessä tekemiseen? Miten voitaisiin edistää vuorovaikutustaitoja sekä osallisuutta yhteistyössä kaikkien kanssa?

Perusopetuksen yhteiskuntatiedon opetus on nykyisellään käytännössä yhteiskuntaopin opettajien käsissä. Perusopetuksen yläluokilla olisi kansalais- ja yhteisötaitojen osana tärkeää innostaa oppilaita kansalaisvaikuttamiseen ja politiikan seuraamiseen, mutta tällä hetkellä sitä hankaloittaa se, että kielteinen suhtautuminen politiikkaan yhteiskuntaelämän alueena on usein jo juurtunut nuorten asenteisiin. (van den Berg & Löfström 2011.)

Suomalaisen peruskoulun alaluokilla ei ole nykyisin systemaattista yhteiskunnallista opetusta. Suomessa opetetaan historiallis-yhteiskunnallisia aineita huomattavasti vähemmän kuin muissa maissa. OECD:n laatiman kansainvälisen vertailun mukaan 9–11-vuotiaille opetetaan ”social studies” eli yhteiskuntatietoa, johon vertailussa sisällytetään historian oppiaine, sekä OECD- että EU-maissa keskimäärin 8 % kaikkien oppiaineiden opetukseen yhteensä käytetystä ajasta, kun Suomessa sitä opetetaan vain 2 % kokonaisopetusajasta. (OECD 2007.)

Yhteiskuntatiedon opetus voisi herättää nuorissa enemmän myönteistä kiinnostusta, jos se ainakin osaksi ajoittuisi nykyistä varhaisempaan ajankohtaan ja suuntautuisi enemmän toiminnallisiin kansalaisuuden ulottuvuuksiin. (Salmi 2004.) Yhteiskunnallista osallistu-

mista koskevien asenteiden muovautuminen vaatii aikaa ja laajaa sitoutumista lasten ja nuorten aktivoimiseen ja osallistamiseen.

Keskustelukulttuuri ei suosi politiikasta puhumista

Suomalainen konsensusajattelu ja julkisen keskustelun depolitisoiva puhetapa, jossa ideologisia erimielisyyksiä pyritään häivyttämään ja vähättelemään, eivät edistä osallistuvaa kansalaisuutta. (van den Berg & Löfström 2011.)

Koulua ja sen osallistumiskulttuuria pitäisi aina tarkastella yhteiskunnallisessa kontekstissa. On tärkeää muistaa, että koulu heijastaa yhteiskunnan arvoja, kulttuuria ja toimintatapoja. Lapset tuovat kodeista mukanaan tietynlaisen eetoksen ja mallit. Kun suomalaisissa kodeissa keskustellaan kansainvälisessä vertailussa huomattavan vähän politiikasta ja yhteiskunnallisista asioista (vrt. ICCS 2010) ja Suomessa on muutenkin niukka keskustelukulttuuri verrattuna moniin muihin maihin, se ei voi olla heijastumatta kouluihin – ja lapsiin ja nuoriin.

Suomessa vaikeneminen on monissa tilanteissa edelleenkin kultaa. Länsimaisessa demokratiassa keskustelukulttuuri on keskeisessä asemassa. Avoin keskustelu mahdollistaa myös poliittiset ratkaisut ja motivoi osallistumaan toimintaan yhteiskunnallisesti merkittäviksi koettujen päämäärien puolesta. Puutteellisella keskustelukulttuurilla on mahdollisesti yhteys kansalaisten haluun olla mukana yhteiskunnallisessa toiminnassa. Tutkijoiden mukaan nuorille annetaan liian vähän mahdollisuuksia vaikuttaa ja esittää mielipiteitä yhteisistä asioista. (Paakkunainen 2007.)

Jotta voimme aidosti vahvistaa demokratiaa suomalaisessa yhteiskunnassa, koko yhteiskunnan, poliitikkojen, kotien, koulun ja opettajankoulutuksen on tiedostettava tilanne ja luotava yhdessä edellytyksiä uuden suomalaisen identiteetin rakentamiselle, jossa on sijaa toinen toisensa positiiviselle kohtaamiselle, vuorovaikutukselle, keskustelulle ja demokratialle. Lähidemokratian todellisen toimivuuden vahvistaminen, johon sisältyy kaikkien kansalaisten, myös lasten ja nuorten, aito kuuleminen, huomioiminen ja osallistaminen, linkittyy tähän vahvasti.

Demokratiakasvatushankkeet ja -koulutus

Demokratiakasvatukseen liittyviä hankkeita ja verkostoja on ollut ja on edelleen hyvin monipuolisesti. Verkostot voivat liittyä valtakunnalliseen tai alueelliseen kehittämiseen, tai ne voivat kytkeytyä koulujen, järjestöjen ja median yhteistyöhön tai kansainväliseen yhteistoimintaan. Kyselyyn vastanneista yläkouluista 23,6 % (alakouluista 13,5 %) ja lukiosta 20,9 % ilmoitti olleensa mukana demokratiakasvatukseen liittyvissä verkostoissa ja/tai hankkeissa edellisten viiden vuoden aikana. Suuret, yli 500 oppilaan koulut olivat aktiivisimpia: lähes kolmannes vastanneista oli ollut mukana demokratiakasvatusverkostoissa tai -hankkeissa.

Eniten demokratiakasvatushankkeissa mukana olleita lukioita oli Kanta-Hämeessä (38 %) ja Uudellamaalla (36 %). Sekä Satakunnan että Pirkanmaan peruskouluista 19 % ilmoitti olleensa mukana demokratiakasvatuksen verkostossa tai hankkeessa viiden viime vuoden aikana.

Eniten oli otettu osaa vaalipaneeleihin, varjovaaleihin, nuorisovaltuustovaaleihin, oppilaskuntavaaleihin, Nuorten parlamenttiin ja siihen liittyviin parlamenttikerhoihin, Suomen Lasten Parlamenttiin, KiVa Koulu -toimintaan, Yrityskylään sekä lukuisiin paikallisiin ja

alueellisiin hankkeisiin, joissa oli paikallisia osallisuus- ja vaikuttajaryhmiä. Kansainvälisistä hankkeista ja verkostoista mainittiin erilaiset kansalaisvaikuttamiseen liittyneet Comenius-hankkeet, Euroscolan, Euroopan nuorten parlamentti ja Malli-YK-kokoukset.

Tiedusteltaessa, ovatko opettajat saaneet riittävästi koulutusta demokratiakasvatuksen toteuttamiseen, 38 % lukioiden opettajista vastasi kieltävästi. Kuitenkin esimerkiksi Pohjanmaan ja Etelä-Karjalan lukioiden opettajista kaksi kolmasosaa (67 %) ja Satakunnan ja Kanta-Hämeen maakuntien opettajista puolet ilmoitti saaneensa siihen riittävästi koulutusta.

Peruskoulun alaluokkien opettajista 83 %, yläluokkien opettajista 65 % ja yhtenäisten peruskoulujen opettajista 73 % katsoi, etteivät he ole saaneet riittävästi koulutusta demokratiakasvatuksen toteuttamiseen.

Oppilaiden mahdollisuus vaikuttaa koulu yhteisössä

Oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia kartoitettaessa alakoulujen oppilaiden ilmoitettiin voineen vaikuttaa useimmin **luokan sääntöihin** (97 %). Yhtenäisissä peruskouluissa vastaava luku oli 88 % ja yläkouluissa 84 %. Koulun sääntöihin oli vastaavasti voinut vaikuttaa 65 % peruskoululaisista, 74 % yläkoululaisista ja 70 % lukiolaisista. Selvityksen mukaan yli puolet peruskoulujen ja lukioiden oppilaista oli voinut vaikuttaa koulu-ruokailuun.

Kaikista vastanneista peruskouluista 91 % ja lukioista 97 % ilmoitti oppilaiden/opiskelijoiden voineen vaikuttaa juhlien järjestämiseen, ja 88 %:ssa peruskouluista ja 92 %:ssa lukioista oppilaat ja opiskelijat olivat vaikuttaneet kouluympäristöön. Teemapäivien ja teemaviikkojen järjestämisessä oppilaat ja opiskelijat olivat olleet vahvasti mukana: peruskouluista 81 % ja lukioista 96 % ilmoitti oppilaiden voineen vaikuttaa niihin. Suurimassa osassa peruskouluista oppilaat ja opiskelijat olivat niin ikään olleet vaikuttamassa kerhotoimintaan ja vapaaehtoisin projekteihin.

Oppilaiden **mahdollisuudet vaikuttaa** koulun **opetussuunnitelmiin** arvioitiin vähemmäksi erityisesti peruskouluissa, joista 12 % (vuosiluokkien 7–9 kouluista 18 %) ilmoitti oppilaiden voineen vaikuttaa niihin. Lukioissa oppilaat olivat voineet vaikuttaa opetussuunnitelmaan huomattavasti useammin (46 %). Huomionarvoista on kuitenkin se, että 42 % kaikista vastanneista peruskouluista ja puolet (51 %) vuosiluokkien 7–9 kouluista ilmoitti, että *oppilaat olivat voineet vaikuttaa siihen, mitä ja miten oppitunneilla opiskellaan eli käytännössä työtapoihin ja opetussuunnitelmien toteuttamiseen*. Kahdessa kolmasosassa lukioista (68 %) opiskelijoilla oli ollut vaikutusta siihen, mitä ja miten kurseilla opiskellaan. Tämän lisäksi 34 % vastanneista peruskouluista (49 % vuosiluokkien 7–9 kouluista) ja 63 % lukioista ilmoitti oppilaiden/opiskelijoiden pystyneen vaikuttamaan koulun muuhun kehittämiseen.

Oppilaille jaetuista **vastuualueista** sai ylivoimaisesti eniten mainintoja kaikilla peruskoulujen kouluasteilla ja lukioissa koulun juhlat -vaihtoehto. Peruskouluista 91 % (yläkouluista 94 %) ja lukioista 96 % ilmoitti oppilaille jaetun vastuuta koulujen **juhlien järjestämisessä**. Alakouluista toiseksi eniten eli 81 % vastanneista ilmoitti vastuuta jaetun oppilaille erilaisissa **välitunti-, ruokailu- ja muissa tilanteissa** ja kolmanneksi eniten koulun **teemapäivien** hoitamisessa (76 %). Yläkouluista 89 % ja lukioista 94 % vastasi jakaneensa vastuuta oppilaille teemapäivien järjestämisessä. Myös **kummioppilastoinnassa** 76 % vuosiluokkien 1–6 kouluista ilmoitti jakaneensa vastuuta oppilaille.

Tukioppilastoiminta perustuu oppilaiden vastuun kantamiseen ja itse tekemiseen; 90 % yläkouluista ja 64 % lukioista ilmoitti oppilaille jaetun vastuuta tukioppilastoiminnasta. Lukioiden kohdalla on syytä huomioida, että tukioppilastoiminta on niissä ylipäätään vähäisempää kuin peruskouluissa.

Yläkouluista 94 % ilmoitti jakaneensa vastuuta oppilaille erilaisten **keräystehtävien**, kuten taksvärkki- ja nälkäpäiväkeräysten, hoitamisesta. Vastuuta **koulu-yritysyhteistyöstä** ja **koulu-järjestöyhteistyöstä** oli oppilaille ja opiskelijoille jaettu enemmän yhtenäisissä peruskouluissa, yläkouluissa ja lukioissa. Yhtenäisistä peruskouluista 19 %, yläkouluista 18 % ja lukioista 30 % ilmoitti oppilaille/opiskelijoille jaetun vastuuta koulu-järjestöyhteistyössä. Koulu-yritysyhteistyöstä ilmoitti oppilaita/opiskelijoita vastuutetun 18 % yhtenäisistä peruskouluista, 27 % yläkouluista ja 35 % kyselyyn vastanneista lukioista.

On tärkeää muistaa, että kaikki edellä mainitut aktiviteetit mukaan lukien juhlien järjestäminen sekä teemaviikkojen ja teemapäivien valmistelu luovat oppilaille luontevia yhdessä tekemisen ja oppimisen foorumeita, jotka vahvistavat nuorten oma-aloitteisuutta, vuorovaikutustaitoja, osallisuutta ja koulun yhteisöllistä ilmapiiriä.

Osallistumis- ja vaikuttamistapoja valittaessa on hyvä pysähtyä pohtimaan, mitkä vaiheet esimerkiksi koulun kehittämisessä tai vaikkapa opetussuunnitelman laadinnassa ovat sellaisia, joihin oppilaiden ja opiskelijoiden on hyvä päästä mukaan ikäkautensa edellyttämällä tavalla. Usein lapsille ja nuorille tärkeintä on päästä vaikuttamaan oppituntien toimintatapoihin.

Oppilaskuntien määrä on moninkertaistunut

Peruskoulujen oppilaskuntatoiminta on vahvistunut viime vuosina. Kyselyyn vastanneista suomenkielisistä vuosiluokkien 7–9 kouluista peräti 99 %:lla ja vuosiluokkien 1–9 kouluilla 92 %:lla oli oppilaskunnat. Yli puolella (55 % tähän kyselyyn vastanneista ja 60 % tarkennetun selvityksen mukaan) vuosiluokkien 1–6 kouluista oli niin ikään oppilaskunnat. **Verrattuna Opetushallituksen vuonna 2005 tekemään perusopetuksen oppilaskuntatoiminnan kartoitukseen oppilaskuntien määrä on lisääntynyt merkittävästi.** Tuolloin ainoastaan 12 %:lla alakouluista ja 92 prosentilla yläkouluista oli toimivat oppilaskunnat.

Hyvä oppilaskunta ylläpitää rakenteita ja toimintatapoja, jotka tukevat koko kouluyhteisön – eivät vain hallituksen – vaikuttamismahdollisuuksia. Opettajakuntaa tarvitaan oppilaskunnan edustajien avuksi erityisesti perusopetuksen alemmilla vuosiluokilla. Pienet oppilaat selviytyvät usein hyvin edustajan tehtävästään, mutta aikuisten on hyvä innostaa luokkayhteisöä ja organisoida toimintaa.

Opetushallitus laati vuonna 2009 yhdessä Suomen Rehtorit ry:n ja Suomen Lukiolaisten Liitto ry:n kanssa *Oppilaskuntatoiminnan itsearviointimallin*. Sen avulla opiskelijat ja koulun opetushenkilöstö voivat käydä keskustelua toiminnan kehittämisestä. Aineisto on oivallinen työkalu myös perusopetuksen ja ammatillisen koulutuksen oppilaskuntatoiminnan itsearviointiin. Kouluyhteisöissä on lisäksi muita edustuksellisuuteen perustuvia oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuutta tukevia toimintarakenteita. Esimerkkeinä muista toimintamuodoista ovat kestävä kehityksen toimikunnat, Vihreä lippu -toimikunnat sekä ruokaraadit.

Koulujen ja oppilaitosten yhteistyökumppanit

Koulun yhteistyötahoista yleisin oli seurakunnat: vastanneista peruskouluista 96 % ja lukioista 91 % ilmoitti tekevänsä yhteistyötä seurakuntien kanssa. On tavallista, että seurakunnat järjestävät jumalanpalveluksia ja päivänavauksia yhteistyössä koulujen kanssa. Lisäksi seurakuntien edustajat käyvät kouluissa pitämässä rippikouluihin ja erilaisiin muihin aktiviteetteihin liittyviä informaatiotilaisuuksia.

Toiseksi yleisin yhteistyötaho oli kunnan nuoriso-, kulttuuri- ja vapaa-aikatoimi, jonka kanssa yhteistyössä oli peruskouluista 89 % ja lukioista 88,8 %. Peruskouluista 93 % ilmoitti yhteistyöstä kirjaston kanssa, lukioista 71 %. Lukiolaisten kirjaston käyttö on luonnollisesti itsenäisempää kuin esimerkiksi alakoululaisten. Vastanneista lukioista 76 % teki yhteistyötä kunnan päätöksentekijöiden kanssa ja 72 % median kanssa. Peruskouluista kunnan päätöksentekijöiden kanssa ilmoitti tekevänsä yhteistyötä 52 % (yläkouluista 63 %).

Yhteistyö median kanssa näyttää olevan tavallista erityisesti yläkouluissa: kaksi kolmasosaa vastanneista vuosiluokkien 7–9 kouluista (67 %) ilmoitti tekevänsä yhteistyötä median kanssa. Myös koulujen yritys yhteistyö oli yleistä: vastanneista lukioista yritys yhteistyötä ilmoitti tehneensä 65 % ja yläkouluista yli puolet (55 %). Yhteistyötä kansalaisjärjestön tai muun organisaation kanssa teki 47 % lukioista ja 44 % yläkouluista (alakoulut 28 %). On hyvä huomata, että monissa kouluissa on tukioppilastoimintaa, vertaisoppilastoimintaa, taksvärkki- ja nälkäpäiväkeräyksiä ja Malli-YK-kokouksia, joissa kaikissa yleensä poikkeuksetta toimitaan yhteistyössä kansalaisjärjestön tai organisaation kanssa. Mutta koska toiminta on jo niin institutionalisoitunutta ja vakiintunutta, sitä ei välttämättä tiedosteta järjestö- tai muuksi yhteistyöksi.

Peruskouluissa ja lukioissa on järjestetty kunnallisten ja valtiollisten vaalien alla vaalipaneeleita, joihin on kutsuttu vaaleissa olevia eri puolueiden ehdokkaita oppilaiden tentattavaksi sekä esittämään omia näkemyksiään poliittisista kysymyksistä. Lisäksi vaalien yhteydessä on peruskoulujen yhdeksäsluokkalaisille ja lukiolaisille järjestetty jo kauan niin sanottuja varjovaaleja. Oppilaat ovat äänestäneet oikeissa vaaleissa ehdolla olevia ehdokkaita ennen varsinaisia vaaleja kouluissa järjestetyissä vaalitulaisuuksissa. **Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry on organisoinut Nuorisovaalit useita kertoja yhteistyössä koulujen kanssa.**

60 % vastanneista lukioista ja 32 % vuosiluokkien 7–9 peruskouluista oli järjestänyt vaalipaneelin kevään 2011 eduskuntavaalien alla. Noin puolet vastanneista peruskouluista ja lukioista ilmoitti järjestäneensä vaalipaneelin itsenäisesti. Koulujen tai nuorten osallistumisaktiivisuutta tai -passiivisuutta ei voi siis arvioida suoraan sillä perusteella, kuinka suuressa määrin koulut ja oppilaitokset ovat organisoineet vaalipaneeleita ja varjovaaleja yhteistyössä Allianssin kanssa. Tämänkin selvityksen perusteella 61 % vastanneista kouluista ilmoitti järjestäneensä vaalit itsenäisesti opettajan, rehtorin, oppilaskunnan tai nuorisovaltuuston kanssa tai yhteiskuntaopin opetuksen yhteydessä eikä yhteistyössä Allianssin kanssa. Tärkeää on, että jokainen koulu ja oppilaitos järjestää nuorten osallistumis- ja vaikuttamisaktiviteetteja itselleen sopivimmalla tavalla.

On hienoa, että järjestöt ovat aktiivisia ja tarjoavat erilaisia virikkeitä kouluille, oppilaitoksille ja opettajille. Yhteistyön kehittämisen keskiössä on tulevana vuosina varmasti koulun ja eri organisaatioiden tarpeiden yhteen sovittaminen ja niihin liittyvä rakentava dialogi.

Yhteistyön tulee aina lähteä opetuksen tavoitteiden relevantin saavuttamisen näkökulmasta.

Opettajien näkemyksiä demokratiakasvatuksen ja nuorten osallisuuden vahvistamisesta

Useat vastaajista pitivät koulujen demokratiakasvatuksen nykytilannetta jo melko hyvänä. Kaikilla koulun toimijoilla on mahdollisuus vahvistaa osallisuutta, yhteyksiä ja toimintaa sekä koulusta kuntaan päin, kunnasta kouluun sekä koulun sisällä. Koulun **toimintakulttuurin ja ilmapiirin** tulisi olla avoin ja turvallinen, jolloin mielipiteen ilmaisu ja nuorten osallistaminen olisi helppoa. Tätä voidaan edesauttaa vahvistamalla koulun me-henkeä ja lisäämällä tekemisen kautta oppimista.

Vastauksissa korostuivat oppilaiden osallistamisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksien tehostaminen koulun toiminnan kaikilla tasoilla, erityisesti oppilaskuntatoiminnassa. Oppilaita tulee rohkaista vaikuttamaan omaan kouluympäristöönsä, osallistumaan koulun toiminnan suunnittelun eri vaiheisiin, toteuttamaan yhteisiä koulutapahtumia sekä ottamaan asioihin kantaa ja myös perustelevaan kannanottonsa. Osallistumisen tulisi olla aitoa eli oppilaat tulisi ottaa oikeasti mukaan päätöksentekoon koulussa, kunnassa ja muussa lähiyhteisössä. Osallistuminen tulisi nähdä mahdollisuutena eikä uhkana. Toiminnalla tulisi olla konkreettisia seurauksia, mikä motivoisi oppilaita parhaiten.

Oppilaskunnan roolia ja aktiivisuutta tulisi vahvistaa kaikin tavoin koulun arkityössä. Vastauksissa tuotiin esiin oppilaiden osallistumisen merkitys koulun kaikessa toiminnassa: johtoryhmässä, opettajankokouksissa, vanhempaintoimikunnassa jne. Oppilaat tulisi ottaa mukaan päättämään koulun ympäristöstä sekä ideoimaan ja järjestämään liikuntapäivien ja muiden teemapäivien ohjelmaa. Oppilaat voivat olla mukana sovittelemassa riitoja ja luomassa yhteistä tekemistä välitunneille. Kansainvälisyyskasvatuksen ja interkulttuurisen osaamisen vahvistaminen on tärkeää.

Nuoria tulisi kannustaa osallistumaan nuorisovaltuustoissa, lasten ja nuorten parlamentteissa ja muussa koulun ulkopuolisessa yhteiskunnallisessa toiminnassa. Koulun, kunnan ja muun lähiyhteisön yhteistyötä nuorten vaikuttamisen edistämiseksi olisi monipuolistettava ja syvennettävä, koulua koskevia aloitteita voisi laatia kunnalle ja yhteistyötä nuorisovaltuustojen ja oppilaskuntien kesken tulisi edistää. Yhteistyötä voitaisiin lisätä myös kansalaisjärjestöjen ja kolmannen sektorin, esimerkiksi vanhainkotien, kanssa.

Vastaajat korostivat, että kansalais- ja demokratiakasvatuksen lisäkoulutus vahvistaa opettajien, rehtoreiden ja oppilaskunnan edustajien osaamista ja motivaatiota. Opettajien kouluttamisen ja verkostoitumisen kautta voisi levittää alan hyviä kokemuksia ja käytänteitä.

Demokratia- ja kansalaiskasvatuksen tulisi toteutua koulun jokapäiväisessä toiminnassa, arjen käytännöissä, ihmisten kohtaamisessa, positiivisessa vuorovaikutuksessa ja ihan tavallisessa yhdessä tekemisessä, oppimisessa ja olemisessa. Lisäksi tasa-arvo- ja demokratiakasvatuksen teemoja tulisi nostaa esiin yhteisessä keskustelussa, teemapäivillä ja eri oppiaineiden opetuksessa sopivan aihepiirin yhteydessä oppilaiden ikätason mukaan. Jo alaluokilla lapsia tulisi rohkaista kertomaan ja perustelevaan mielipiteensä kotona ja koulussa. **Kriittisen ajattelun, suvaitsevaisuuden ja mielipiteen perustelemisen taitoja tulisi vahvistaa kaikkien oppiaineiden tunneilla.** Ylemmillä luokilla voidaan järjestää yhteisiä keskustelu-, väittely- ja paneelitilaisuuksia eri teemoista, jotka ovat

lähellä oppilaan arkea, sekä luokan tai koulun yhteisiä kokouksia oppilaita koskevista asioista. Ekskursiot eduskuntaan olivat olleet hyviä kokemuksia.

Vastaajat katsoivat sanomalehtien ja verkon toimivan yleisistä oppimateriaaleista selvästi parhaiten. Verkossa on yhä enemmän monipuolisia pedagogisia aineistoja opetuksen tueksi. Lisäksi sieltä saa ajantasaista tietoa maailman tapahtumista, politiikasta, taloudesta, kunnista, eduskunnasta ja valtioneuvoston toiminnasta. Monilla kouluilla on omia oppimisalustoja, joita käytetään interaktiivisesti. Opettajien mukaan monet nuoret halusivat oppia kirjoittamaan sanomalehtiin. Koulun lehteen kirjoittaminen on suosittua, ja nuoret toimittajat kirjoittavat omalla nimellään.

Demokratiakasvatusmateriaaleissa painottuivat eniten muun muassa eri oppikirjasarjojen aineistot ja oppikirjojen opettajan- ja lisämateriaalit sekä KiVan Koulun, Nuorten parlamentin ja Lasten Parlamentin materiaalit. Mediakasvatuksen aineistoksi mainittiin useimmin eri mediat ja mm. järjestöjen ja organisaatioiden laatimat aineistot (sanoma- ja aikakauslehtien liitot, lastensuojelujärjestöt ym.).

Osa vastaajista kaipasi kuitenkin eri luokka-asteiden demokratiakasvatukseen helposti löydettäviä valmiiksi muokattuja opetusaineistoja. Ehdotettiin myös muutaman tunnin aihekokonaisuutta tai kurssia selkeitten ja toteuttamiskelpoisten materiaalien avulla, internetiin informaatiota ja valmiita hyviksi koettuja toimintamalleja sekä verkkokoulu-tussivustoja.

Opettajat toivoivat demokratiakasvatuksen edistämiseen myös nykyistä enemmän tunti-resursseja sekä ala- että yläkouluihin. Myös kannustavaa lisäpalkkiota toivottiin oppilaskunnan ohjaaville opettajille.

Vahvuuksista liikkeelle

Suomalaisten koulujen ilmapiiri ja kohtaamisen kulttuuri saavat Suomen kouluissa vierailvilta ulkomaalaisilta opetusalan asiantuntijoilta jatkuvasti kiitosta. Heidän yleisin huomionsa on se, kuinka oppilasta kunnioittava ja tasa-arvoinen toimintakulttuuri kouluissa on ja kuinka luontevasti opettajat ja oppilaat kohtaavat. Ilmapiiriä luonnehditaan lapsiystävälliseksi ja rennoksi vastakohtana monien maiden autoritääriselle ja lasta käskyttävälle ja alistavalle kulttuurille.

Demokratiakasvatukseenkin liittyvissä keskusteluissa on hyvä pohtia, kuinka paljon suomalaisten vaatimaton ja vähättelevä tapa ilmaista asioita vaikuttaa kansallisessa ja kansainvälisessä kontekstissa eri asioista syntyviin mielikuviin, tulkintoihin ja yleistyksiin. Suomalaisnuoret arvioivat osaamisensa esimerkiksi yhteiskunnallisissa asioissa kaikkein heikoimmaksi ja ovat kuitenkin kansainvälisissä oppimistulosten arvioinneissa kärkijoilla.

Koulujen demokratiakasvatuksen vahvistamisessa on tärkeää lähteä jo olemassa olevista vahvuuksista ja hyvin toimivista asioista. Koulun osallistavan toimintakulttuurin vahvistaminen on lähtökohta, johon koko kouluyhteisön tulisi sitoutua. Kansalaistaitojen ja osallistumaan ja vaikuttamaan oppimisen tulisi alkaa vahvasti jo koulun ensi luokilta lähtien. Sen toteutuminen käytännössä edellyttää paikkaa opetussuunnitelmassa ja resursseja.

Tutkijat ovat nostaneet esiin ajatuksen alaluokkien oppiaineisiin sisällytettävästä yhteisö- ja kansalaistaitokokonaisuudesta, joka sisältäisi ihmisoikeuksien ja lähidemokratian sekä

oman taloudenpidon kaltaiset teemat. Olennaista olisi näkökulma, että yksilön ja yhteisön hyvinvointi ovat vastavuoroisessa suhteessa. (van den Berg & Löffström 2010.)

Demokratiakasvatuksen tulevaisuus

Demokratiakasvatus ei ole vaikea asia. Yhteiskunnallisten asioiden opettamisen vaikuttavuus saattaisi kuitenkin olla parempi, jos opettajat entistä paremmin oivaltaisivat, millaisissa tilanteissa pedagogisilla valinnoilla ja koulun toimintakulttuurin seikoilla voidaan vahvistaa yhteiskunnallisen osaamisen ja kiinnostuksen kehittymistä.

Koulun osallisuutta ja yhteisöllisyyttä edistävän positiivisen toimintakulttuurin vahvistaminen on tavoite, johon koko kouluyhteisön tulisi sitoutua. Kysymys on aivan yksinkertaisista, tavalliseen jokapäiväiseen yhdessäoloon, yhdessä tekemiseen ja oppimiseen liittyvistä asioista. Hyvät käytöstavat, ystävällinen suhtautuminen toisiin sekä yhdessä sovittujen sääntöjen kunnioittaminen ovat lähtökohta positiiviseen vuorovaikutukseen ja osallisuutta edistävän yhteisöllisen ilmapiiriin syntyminen. Turvallinen ja avoin keskustelukulttuuri vahvistaa osallisuutta ja luovuutta sekä edistää kaikkien hyvinvointia. Rehtorin ja opettajien tehtävänä on luoda yhdessä lasten ja nuorten kanssa edellytykset yhdessä toimimisen käytänteille, joissa kaikkia kuullaan ja tuetaan ja joissa toisaalta kaikkeen kielteiseen, esimerkiksi rumaan puhumiseen, yhdessä sovittujen sääntöjen rikkomiseen ja kiusaamiseen, puututaan aina välittömästi.

Opetushallituksen syyskuussa 2011 järjestämässä demokratiakasvatuksen asiantuntijatyöpajoissa eri kouluasteilla toimivat rehtorit ja opettajat toivat voimakkaasti esiin näkemyksen, että oppilaat ovat lähtökohtaisesti erittäin aktiivisia ja halukkaita vaikuttamaan, kun heille annetaan siihen mahdollisuus. Nuoret eivät heidän mukaansa osallistu helposti keskusteluun suuren yleisön edessä, mutta he ovat todella aktiivisia ja keskustelevia esimerkiksi internetissä ja luokkahuoneissa, mikä ei näy laajemmin niin sanotulle suurelle yleisölle. Oppilaat eivät ole erityisen kiinnostuneita puoluepolitiikasta, mutta he ovat kiinnostuneita yhteiskunnallista asioista ja vaikuttamista arvostetaan. Oppilaille on tärkeää, että he pääsevät tekemään jotakin oikeaa: aiheiden tulee koulussakin olla todellisesta elämästä.

Seuraava askel on osallistumisen ja aktiivisuuden laajentaminen koulun rajojen ulkopuolelle: tavoitteena on laajempi yhteys koulun ulkopuoliseen yhteiskuntaan ja vaikuttamiseen siellä. Osallistuminen ei lähde automaattisesti nuoren omista tarpeista vaikuttaa suurempaan ympäristöön, vaan hän tarvitsee siihen tietoa ja virikkeitä. Koulun tehtävänä on saada nuoret kiinnostumaan omasta ympäristöstään, kannustaa heitä vaikuttamaan siihen ja ohjata heitä kehittymään siinä osaavammiksi. Kotien ja koko kansalaisyhteiskunnan, myös poliittisten puolueiden ja kuntapäätäjien on tuettava kouluja tässä työssä. Nuoret oivaltavat samalla, että osallisuus on ryhmäilmiö: kukaan ei voi olla yksin osallinen.

Uudenlaisen demokraattisen kulttuurin kehittäminen on mahdollista. Lapset ja nuoret ovat innokkaita, mutta toimintatavat ja vaikuttamisen väylät ovat erilaisia kuin aikuisväestöllä. Vaikuttamisen kulttuuri muuttuu, kun jokainen sukupolvi vie demokratiaa eteenpäin uudella tavalla. Perinteiset edustukselliset toimintatavat eivät ehkä puhuttele nuoria enää samalla tavalla kuin aikaisemmin. Yhä tärkeämmäksi osallistumisen ja vaikuttamisen areenaksi on noussut verkkovaikuttaminen ja sosiaalinen media, jossa erityisesti nuoret kommunikoivat aktiivisesti luoden uudenlaisia globaaleja osallistumisen ja vaikuttamisen

ulottuvuuksia ja kulttuureita. Niiden tulisi linkittyä kouluopetukseen ja kansalaisyhteiskuntaan yhä vahvemmin.

Samanaikaisesti tämän demokratiaselvityksen kanssa Opetushallitus julkaisee osallistumista tukevan mediakasvatuksen toimintaohjelman koulujen työn tueksi ja inspiraation lähteeksi. Nuoret ovat avainasemassa, kun luodaan uusia demokraattisen vaikuttamisen keinoja ja mahdollisesti uudenlaista poliittista kulttuuria.

7 Johtopäätökset ja ehdotukset

- 1) Lasten osallistumista edistäviin asenteisiin ja toimintatapoihin voidaan vaikuttaa parhaiten, mitä varhemmin näitä asioita opetetaan. Alaluokkien oppiaineisiin tulisi ensimmäiseltä luokalta lähtien kytkeä **yhteisö- ja kansalaistaitokokonaisuus**, jolle olisi varattu oma tuntiresurssi. Se sisältäisi ryhmäyttämistä, yhteistyö-, vuorovaikutus-, ja itsensä ilmaisemisen taitoja, konkreettista osallistumaan oppimista, ihmisoikeuksien, lähidemokratian ja yhteiskunnassa toimimisen teemoja sekä median, oman taloudenpidon ja kuluttamisen aihealueita.
 - **(Vastuutahot: VM/OKM, opettajankoulutuslaitokset)**
- 2) Koulun ja oppilaitoksen jokapäiväisiä käytänteitä tulisi pohtia yhdessä, ja kaikkien kouluyhteisön jäsenten tuli sitoutua niihin: hyvät käytöstavat, ystävällisyys, toinen toisensa kohtaaminen ja koko kouluyhteisön keskustelevan ja rakentavan toimintakulttuurin vahvistaminen. Konkreettisia toimia oppilaiden todellisen kuulemisen ja osallisuuden varmistamiseksi pitäisi lisätä koulun ja kunnan kaikessa toiminnassa. Oppilaskuntatoimintaa tulisi vahvistaa.
 - Osallistumista tukevaa mediakasvatusta vahvistetaan. Nuorten ja koulun mediakulttuurien tulisi kohdata ja nuorten vapaa-ajalla oppimat mediataidot ja muu osaaminen pitäisi kyetä kytkemään kouluopetukseen ja hyödyntämään myös yhteiskunnallisen osaamisen ja vaikuttamisen vahvistamisessa.
 - **(Vastuutahot: OM, LVM, OKM, Opetushallitus, opetuksen järjestäjät, koulut ja oppilaitokset)**
- 3) Kunnan sisällä ja eri hallinnonalojen kesken tulee vahvistaa lähidemokratian toimivuutta, varmistaa lasten mielipiteen todellinen kuuleminen ja heidän vaikuttamismahdollisuutensa sekä kehittää toimivia osallisuusrakenteita. Lapsen oikeuksien sopimuksen toteutuminen varmistetaan.
 - **(Vastuutaho: OM, OKM, STM, kunnat)**
- 4) Perusopetuksen oppilaskuntatoimintaa vahvistetaan lainsäädännön kautta.
 - **(Vastuutaho: eduskunta/OKM)**
- 5) Yhteistyötä vanhempien, kunnan eri sektoreiden, järjestöjen, organisaatioiden, yritysten ja muiden koulun ulkopuolisten tahojen kanssa vahvistetaan. Yhteistyötahot kutsutaan mukaan koulujen välitunti- ja kerhoaktiviteetteihin sekä projekteihin ym. toimintaan.
 - **(Vastuutahot: opetuksen järjestäjät, koulut ja oppilaitokset, kansalaisjärjestöt, työelämä ym. tahot)**
- 6) Koko yhteiskunnassa lisätään avointa keskustelua aktiivisen kansalaisuuden teemoista. Rakentava keskustelu luo luottamusta ja edistää yhteiskunnan kehittämistä. Lait edellyttävät lasten ja nuorten mukanaoloa monien heitä koskevien päätösten valmistelussa. Lasten aito kuuleminen ja osallistuminen laajemmin yhteiskunnassa edellyttävät sitä tukevaa asenneilmapiiriä. Koulua ja sen osallistumiskulttuuria tulee tarkastella yhteiskunnallisissa kontekstissa, koska koulu heijastaa yhteiskunnan arvoja, kulttuuria ja toimintatapoja. Koko kylä kasvattaa!

- Lapset ja nuoret on osallistettava kansalaisyhteiskunnassa käytävään keskusteluun, päätöksentekoon ja toimintaan.
- **(Vastuutahot: OM, OKM, STM, järjestöt, organisaatiot ja koko kansalaisyhteiskunta, media)**

8 Julkaisuja ja aineistoja opetuksen tueksi

Aloitekanava.fi, opas: www.aloitekanava.fi/

Aloitekanava vastaa nuorisolain (2006) 8 §:n kunnille asettamaan vaatimukseen järjestää nuorille mahdollisuus osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden valmisteluun. Lisäksi Aloitekanava mahdollistaa nuorten kuulemisen heitä koskevissa asioissa ja vastaa näin nuorisolain asettamiin haasteisiin.

Kansanvalta.fi – vaikuttajan tietopankki. www.kansanvalta.fi/Etusivu

Kansanvalta.fi-palvelu sisältää tietoa demokratiasta, kansalaisyhteiskunnasta, puolueista ja päätöksenteosta. Äänestämisen lisäksi kansalaisilla on muita tapoja osallistua asioiden valmisteluun ennen kuin niistä päätetään. Tällä sivustolla kerrotaan, mitä demokratiaan kuuluu ja miten kansalaiset voivat osallistua sen toteuttamiseen käytännössä.

Nuorisovaalit 2011: www.valtikka.fi/nuorisovaalit-2011

Muita linkkejä

- Kerhokeskus 2008. Teemana politiikka – materiaali nuorten parlamenttikerhoille. (http://www.kerhokeskus.fi/easydata/customers/kerhokeskus/files/materiaalit./teemana_politiikka_netti.pdf)
- Kerhokeskus 2009. Vaikuttavasti mukana – oppilaskunta koulun arjessa. http://www.kerhokeskus.fi/easydata/customers/kerhokeskus/files/materiaalit./vaikuttavasti_mukana.pdf
- Kerhokeskus 2011. ”Kauhia kakku!” Oppilaskunnan hyviä käytäntöjä. http://www.kerhokeskus.fi/easydata/customers/kerhokeskus/files/materiaalit./kauhia_kakku_oppilaskunnan_hyvia_kaytantoja_net.pdf
- Nuorten eduskunta. www.nuorteneduskunta.fi/Suomeksi/Eduskunta/
- Nuorten parlamentti. www.nuorteneduskunta.fi/Suomeksi/Nuorten-parlamentti/
- Oikeusministeriön vaali-sivu. www.vaalit.fi
- Opetusministeriö 2007. Osallistuva oppilas – yhteisöllinen koulu; toimivan oppilaskunnan opas.
- http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2007/Toimivan_oppilaskunnan_opas
- Suomen Lukiolaisten Liitto (2009): Lukion suunta. www.lukio.fi/lukionsuunta2009
- Suomen Lukiolaisten Liitto (2007): Edunvalvontaopas.
- www.lukio.fi/edunvalvontaopas
- Suomen Lukiolaisten Liitto (2008): Oppilaskuntatoiminnan opas.
- www.lukio.fi/oppilaskuntatoiminnanopas
- Suomen Lukiolaisten Liitto (2010): Mun elämä, mun rahat. www.lukio.fi/munrahat
- Suomen Lukiolaisten Liitto (2010): Opas tutorkoulutukseen. http://www.lukio.fi/site/assets/files/6120/opas_tutorkoulutukseen.pdf
- Suomen Lukiolaisten Liitto (2010): Tutoropas. <http://www.lukio.fi/site/assets/files/6120/tutoropas.pdf>
- Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry (2010): 16 syytä. www.alli.fi -> Julkaisut -> Allianssin julkaisut -> 16 syytä.
- Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry (2010): Aikuistumisen tikkaat. www.alli.fi -> Julkaisut -> Allianssin julkaisut -> Aikuistumisen tikkaat.
- Vaikuttajan reittikartta. reittikartta.valtikka.fi

- Vaikuttamistaidot.fi on verkko-opas nuorille ja nuorten opettajille median, demokration ja lobbauksen taidoista. www.vaikuttamistaidot.fi
- Valtikka.fi-sivusto. Tietoa nuorten oikeuksista ja vaikuttamismahdollisuuksista nuorille ja nuorten kanssa työskenteleville. www.valtikka.fi
- Valtikka.fi-palvelun oppilaskuntatoiminnan sivut. www.valtikka.fi -> Toimintaa -> Oppilaskunta.
- Yrityskylä. <http://www.yrityskylä.fi/>

9 Lähteet ja kirjallisuus

- Ahokas, L. 2010. Kansalaiskasvatus ja nuorten osallistuminen. Epace-teemajulkaisu. Oikeusministeriö. Tampereen Yliopistopaino Oy Juvenes Print, Tampere.
- Ahonen, S. 2000. Kansalaisyhteiskunta ja hyvinvointivaltio kasvatuksen sisältöinä. Teoksessa Suutarinen, S. (toim.), Nuoresta pätevä kansalainen. Yhteiskunnallinen opetus Suomen peruskouluissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, koulutuksen tutkimuslaitos, 9-32.
- van den Berg, M. & Löfström, J. 2010. Katsaus peruskoulun yhteiskuntatiedolliseen opetukseen 2000-luvun Suomessa: puitteet, tarpeet, kehitysnäkymät. Kasvatus & aika 1/2011.
- Hansen, P. 2007. Yhteiskunnallista opettajuutta etsimässä : Kansalaisvaikuttaminen opettajankoulutuksessa -hankkeen loppuraportti. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Hoikkala, T. & Suurpää, L. (toim.) 2009. Kauhajoen jälkipaini. Nuorisotutkijoiden ja ammattilaisten puheenvuoroja. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura.
- Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 28.6.2011.
- Kiilakoski, T., Tomperi, T. & Vuorikoski, M. (toim.) 2005. Kenen kasvatus? Kriittinen pedagogiikka ja toisinkasvatuksen mahdollisuus. Tampere: Vastapaino.
- Kukkasniemi, E. 2011. Näkökulmia koulun demokraattisen toimintakulttuurin kehittämiseen. Artikkelit Opetushallituksen demokratia- ja mediakasvatustyöpajojen tuotoksena.
- Gretschel, A. & Kiilakoski, T. (toim.) 2008. Lasten ja nuorten kunta. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisotutkimusseura.
- IEA-CIVICS – Nuori kansalainen 2001. Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus. Jyväskylän yliopisto. <http://ktl.jyu.fi/arkisto/civics/civics.htm>
- Lasten ja nuorten osallistuminen. Euroopan neuvoston politiikkatulkinta -selvitys 2010. Selvityksen laatijat: Eurooppalainen arviointiryhmä, asiantuntijat, Euroopan neuvoston edustajat ja kansallinen työryhmä.
- Lukion ja ammatillisen koulutuksen oppilaskuntatoiminnan kartoitus 2006. Moniste 23/2006. Helsinki: Opetushallitus.
- Maude, S. 2011. Demokratia-avain. Opettajan opas demokratiakasvatukseen. Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry.
- Myllyniemi, S. 2008. Mitä kuuluu? Nuorisobarometri. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto ja Nuorisosaian neuvottelukunta.
- Nurmi, J. 2002. Kouluopetuksessa suurin merkitys nuoren poliittisen tietämyksen ja aktiivisuuden lisääjänä. Teoksessa V. Brunell & K. Törmäkangas (toim.) Tulevaisuuden yhteiskunnan rakentajat. Yhteiskunnallisen opetuksen kansainvälinen tutkimus Suomen näkökulmasta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- OECD 2007. Education at a Glance, 367, table D1.2a. Instruction time per subject as a percentage of total compulsory instruction time for 9-11 year-olds (2007) Percentage of intended instruction time devoted to various subject areas within the total compulsory curriculum.
- Opetushallitus 2003. Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus 2010. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2010. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus 2009. Maailmankansalainen ja media. Globaalikasvatuksen toimintamalleja peruskouluille. http://www.oph.fi/julkaisut/2009/maailmankansalainen_ja_media

- Opetushallitus 2007. Me ja media. Nuoret mediavaikuttajina.
http://www.oph.fi/download/46835_me_ja_media.pdf
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010. Perusopetus 2020 – yleiset valtakunnalliset tavoitteet ja tuntijako. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:1.
- Paakkunainen, K. 2006. Nuorten poliittinen osallistuminen kahdeksassa Euroopan unionin maassa (EUYOUPART) – Kansallisten empiiristen tulosten vertailua ja tulkintaa. Valtion nuorisoasiain neuvottelukunta. Nuorisotutkimusverkosto. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/muut_tutkimukset/EUYOUPART.pdf
- Paakkunainen, K. (toim.) 2007. Sukupolvipolitiikka. Nuoret ja eduskuntavaalit. Helsinki: Yliopistopaino. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/muut_tutkimukset/sukupolvipolitiikka.pdf
- Perusopetuksen oppilaskuntatoiminnan kartoitus 2005. Moniste 9/2006. Helsinki: Opetushallitus.
- Perusopetuslaki 628/1998.
- Salmi, V. 2004. Kielletty ja rikollinen toiminta nuorten ajatuksissa ja teoissa. Lähtökohtia oikeuskasvatuksen kehittämiseen. Teoksessa J. Löfström, J., Rantala & J. Salminen (toim.), *Esseitä historiallis-yhteiskuntatiedollisesta kasvatuksesta*. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus, 271–292.
- Salo, U.-M. 2005. Kasvatus-lehden artikkeleita 5/2010. Suomen kasvatustieteellinen aikakauskirja. Suomen kasvatustieteellinen seura r.y.
- Suoninen, A., Kupari, P. & Törmäkangas, K. 2010. Nuorten yhteiskunnalliset tiedot, osallistuminen ja asenteet. Kansainvälisen ICCS 2009 -tutkimuksen päätulokset. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Suutarinen, S. (toim.) 2006. Aktiiviseksi kansalaiseksi. Kansalaisvaikuttamisen haaste. Opetus 2000. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Tulevaisuuden peruskoulu -verkkohaastattelun raportti 2010. Opetushallitus. Opetusministeriö. http://www.oph.fi/download/122685_Tulevaisuuden_Koulu100330.pdf ja <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2010/liitteet/okmtr01.pdf?lang=fi>
- Valtioneuvoston asetus lukiokoulutuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta (955/2002).
- Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (1435/2001).
- Valtioneuvoston periaatepäätös demokratian edistämisestä Suomessa 4.2.2010.
- Vesikansa, S. 2004. Demokratian toteutumisesta ja edistämisestä kouluyhteisöissä. Puheenvuoro Pohjoismaiden neuvoston järjestämässä teemakokouksessa ”Uddannelse og menneskelige ressourcer-levende skolesamfund”. 15.–16.9.2004. Reykjavik.

Painettu
ISBN 978-952-13-5042-9
ISSN 1798-8918

Verkkajulkaisu
ISBN 978-952-13-4993-5
ISSN 1798-8926